

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

a regionális kutatások periodikus kiadványa, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata

Megjelenik félévenként az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi- és Iparkamara támogatásával.

A folyóiratban megjelent tanulmányokat két független szakértő lektorálta és ajánlotta közlésre.

XI. évfolyam 1. szám

www.strategiaifuzetek.hu

Felelős kiadó:

Prof.Dr. Kocziszky György
intézeti igazgató
Miskolci Egyetem Világ- és Regionális
Gazdaságtan Intézet, Miskolc

Szerkesztőség:

Észak-magyarországi
Regionális Kutatásokért Alapítvány
E-mail: emorka1@gmail.com
www.emorka.hu

A szerkesztő bizottság tagjai:

Prof.Dr. Benedek József	(geográfus, egyetemi tanár, az MTA külső tagja, Babes-Bólyai Tudományegyetem Földrajztudományi Kar, Kolozsvár)
Bihall Tamás	(közgazdász, elnök, BAZ Megyei Kereskedelmi és Iparkamara)
Dr. Elekes Tibor	(geográfus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet)
Prof.Dr. Kerekes Sándor	(közgazdász, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar)
Prof.Dr. Kocziszky György	(közgazdász, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet)
Dr.habil Kotics József	(kulturális antropológus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar)
Prof.Dr. Vincze Mária	(közgazdász, nyugalmazott egyetemi tanár, Babes-Bólyai Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Kolozsvár)

Főszerkesztő:

Prof.Dr. G.Fekete Éva (geográfus, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar VRGI)

Szerkesztők:

Dr. Lipták Katalin (közgazdász, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar VRGI)
Siposné Dr. Nándori Eszter (közgazdász, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar VRGI)
Dr. Tóth Géza (geográfus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar VRGI)

Technikai szerkesztők:

Baksa Sára, Serdült Balázsné

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A

Nyomdai és Kereskedelmi Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594

Tartalomjegyzék / Contents

TANULMÁNYOK

<i>Kocsis Zsolt</i>	3
Magyarország településhálózata	
<i>Gyenzse Péter – Bongár Zita – Elekes Tibor</i>	13
Miskolc lakott területének minősítése geoinformatikai módszerekkel	
<i>Nádasi Ildikó</i>	25
Kiútprogram és közfoglalkoztatás egy Miskolc környéki kistelepülésen	

TÉNYKÉP

<i>Gulyásné Kerekes Rita</i>	41
Abauj civil szervezeteinek kommunikációs kihívásai	
<i>Tőzsér Anett – Taralik Krisztina – Kurcsinka Tamásné – Baranyi Aranka</i>	52
A Hevesi kistérség gazdaságfejlesztési képessége és lehetősége	
<i>Némediné Kollár Kitti – Káposzta József</i>	63
Területi hátrányok az Ózdi kistérségben	
<i>Babják Boglárka</i>	71
Telepfelszámolás Kázmárkon	

MŰHELY

<i>MARGÓ Esettanulmány-készítő Verseny 2013/ősz</i>	79
<i>Visnyovszky Gergely – Asztalos Gergely – Dudás Péter</i>	81
A gyógynövény ágazat jelentősége a helyi gazdaságfejlesztésben – Bükkszentkereszt példáján	
<i>III. Országos Városmarketing Verseny</i>	88
<i>Barta Eszter – Mustos Dániel – Tahi Zoltán</i>	91
Szikszó gazdaságfejlesztési koncepciója	
<i>V. „Periféria” (LHH) Nyári Egyetem</i>	97

KITEKINTŐ

<i>Erős Adrienn</i>	98
Bartha Zoltán – Sáfrányné Gubik Andrea – Tóthné Szita Klára: Intézményi megoldások, fejlődési modellek	

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK / SUMMARIES	101

“A kötet a KEZEK – Észak-Magyarország felsőoktatási intézményeinek együttműködése
TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 pályázat keretében jelent meg.”

Szerkesztői előszó
(Preface)

A társadalmi és területi hátrányok külön-külön és együttesen is áthatják az Észak-magyarországi régióban élők életét. Hazánk és Európa más térségeitől fokozatos – időnként gyorsuló – lemaradás csak kreativitásra, magas szintű tudásra és elkötelezettségre épülő, széleskörű partnerséggel küzdhető le. A sikerre reményt ad a régió természeti és kulturális értékeinek változatosága, a problémák beazonosításán és megoldásán gondolkodók egyre szaporodó száma, a helyzettel való elégedetlenség növekedése. A Miskolci Egyetem, mint regionális tudásközpont aktív szerepet vállal a térségi felzárkózás szakmai megalapozásában és szervezésében is. Ennek egyik bizonyítéka a TÁMOP 4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 számú, a társadalmi és a területi hátrányok csökkentésére irányuló KEZEK projekt indítása és eddigi eredményei.

A projekt a régió három felsőoktatási intézményének partnerségében valósul meg és több komponensre bontva szolgálja a felzárkózás szakmai alapjainak megerősítését, a felhalmozott tudás gyakorlatba való átültetését.

A társadalmi és területi hátrányok csökkentésére irányuló regionális társadalmi innovációs klaszter kialakításán belül a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézetéhez tartozó Munka- és Társadalom-gazdaságtan Intézeti Tanszék a hallgatók és oktatók Borsod-Abaúj-Zemplén megye leghátrányosabb helyzetű térségeinek fejlesztésébe való bekapcsolódását vezeti. A projekt keretében, a hallgatók térségfejlesztési munkára való felkészítése érdekében hirdetjük meg az országos, sőt nemzetközi hatókörű MARGÓ Esettanulmány-készítő Versenyt, rendezzük a Periféria Nyári Egyetemet és szervezzük a hallgatók terepmunkáját a Dél-Csereháton. A programban résztvevő hallgatók munkájukat a 2013-ban létrehozott Gunnar Myrdal Perifériakutató Munkacsoportban végzik.

A folyóirat jelen száma a fenti munkák szellemi bázisát gyarapító, a társadalmi és a területi hátrányok megértését és csökkentésének lehetséges módjaira rávilágító írásoknak ad helyet, illetve betekintést biztosít az eddig elvégzett feladatokba.

Miskolc, 2014.június 8.

Prof. Dr. G.Fekete Éva
főszerkesztő
a Gunnar Myrdal Perifériakutató
Munkacsoport vezetője

Tanulmányok

Kocsis Zsolt

Magyarország településhálózata

Magyarország településhálózata lassan, de folytonosan változik, melyben szinte csak a települések helye állandó. A névváltoztatások, egyesülések, szétválások, megyehatár változások, a közigazgatási és egyéb, térségi szerepkörök, valamint a népességszám alapján meghatározható hierarchiában való mozgás mögött társadalmi (történelmi), térbeli (földrajzi) okok húzódnak meg, ezek feltárása helyett a szerző elsősorban az állapot bemutatására törekszik.

Kulcsszavak: településhálózat, településállomány, területi különbségek

JEL-kód: R10, R19

A magyar településhálózat

A településhálózat vizsgálatánál nem kerülhetjük meg azt a problémát, amit a szó, illetve a vele kapcsolatos „településállomány”, településszerkezet”, illetve a településrendszer jelent. A köznyelvben esetleg egymás helyett használjuk ezeket, választékoság vagy pontatlan fogalmazás okán. Amint arra Becsei József is rámutatott (Becsei, 2010), a településállomány vizsgálata alatt elsősorban a falvak, városok felsorolását, nagyság-kategóriák szerinti csoportosítását kell érteni (Beluszky Pálnál ez a településszerkezetet jelenti (Beluszky, 1999), de használatától eltekintünk, mivel zavaró lehet a települések belső szerkezetének vizsgálatánál használt kifejezéssel való hasonlósága (a településszerkezeti térkép nem a településhálózatot mutatja be!). A településhálózat fogalma magába kell hogy foglalja a települések hierarchikus viszonyait, sőt a térbeli elhelyezkedésük, sűrűségük és funkcionális kapcsolataik elemzését is. Az egyre terjedő „településrendszer” mindkettő fogalmat magába foglalja, kiegészítve pl. a történetiséggel, a Tóth-féle tetraéder modellben elhelyezve a településeket (Kőszegfalvi, 2004).

Mivel a téma jelentős szakirodalommal rendelkezik, terjedelmi okok miatt is csak vázlatos bemutatására érdemes törekedni, elsősorban a legfrissebb népszámlálási eredmények alapján.

Településállomány

A 2013. január 1-i állapot alapján Magyarország 3154 települése közül 328 városi, a többi falusi jogállású. Ennél a mondatnál megállva akár több kötetes monográfiát lehetne írni szinte az összes szóról, fogalomról értekezve. Újabb kitérőre adna okot annak elemzése, hogy a települést közigazgatási vagy földrajzi fogalomként értékeljük-e. Utóbbi esetben a települések száma nyolc-tízezerhez közelítene. Ugyancsak érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy miért beszélünk még mindig „jogállásról”, ami a fejlett országokban évtizedekkel ezelőtt kiment a divatból (pl. Svédországban a közigazgatás alapja a község, ezért a falu vagy város elnevezések hivatalosan nem használatosak, Németországban már 1935 óta nem élveznek jogi előnyt a városok a falvakkal szemben).

A településállomány tehát alapvetően két részhalmozatra (falvak és városok) osztható. Ennek alapján az ország lakosságának 69,69%-a város lakó, ami európai összehasonlításban alacsony(abb)nak mondható, mint ami a gazdasági fejlettség alapján hasonló helyzetű országokban megfigyelhető. Az 1. táblázat többi adatát is megvizsgálva látható, hogy a megyék területi adatai (Budapestet nem számítva) nem mutatnak extrém értékeket, a legnagyobb Bács-Kiskun megye nem éri el az átlag kétszeresét, a legkisebb pedig alig kisebb az átlag felénél. Egymáshoz viszonyítva majdnem négyszeres a különbség a legnagyobb (Bács-Kiskun) és a legkisebb (Komárom-Esztergom) megye között. Ezzel szemben a népességszám alapján nagyobbak a különbségek, Pest megye népességszáma majdnem háromszorosa az átlagnak, Nógrád kevesebb, mint fele, de

itt már több, mint hatszorosa a két szélső érték közötti különbség. A települések számát tekintve is hasonló, mérsékelt szélsőség figyelhető meg, de a városok számban már jobban kiütözik Pest megye fölénye (kerekén nyolcszor annyi városi rangú települése van, mint Nógrád megyének).

A településsűrűség esetén kicsit meghaladja az ötszöröst a különbség, de a városűrűség sokkal kiegyenlítettebb: nagyobb megyékben több város van (3,26 a két szélső érték hányadosa). A táblázat utolsó két oszlopa furcsa képet mutat. A legmagasabb város lakó-aránnyal rendelkező Hajdú-Bihar megye a középmezőnyben, kicsit az átlag alatt foglal helyet az egy városra jutó megyei lakosok száma alapján, a másik két dobogós pedig a lista első, illetve utolsó helyén (Csongrád első az egy városra jutó megyei lakosok rangsorában és 75,4%-ával harmadik az urbanizációban, míg az urbanizációban második Békés utolsó az egy városra jutó megyei lakosok alapján. Területileg semmilyen összefüggést nem lehet találni (pl. Dunántúl – Alföld ellentét), az adatok a megyék sajátosságai miatt alakulnak így, függetlenül attól, hogy az ország mely részén találhatóak (Igaz, a „megyék sajátosságai” egyáltalán nem függetlenek attól, hogy az ország mely részén találhatóak!).

1. táblázat: A magyar településállomány fontosabb mutatói megyénként (2012. január 1.)

Megye	Terület (ha)	Népes- ség (fő)	Települések száma		100 km ² -re jutó		Egy vá- rosra jutó megyei lakos	Vá- ros- lakók (%)	
			ebből falu (db)	ebből város (db)	telepü- lések száma	váro- sok (db)			
Budapest	52509	1740041	1	0	1	0,19	0,19	1740041	100,0
Bács-Kiskun	844483	522312	119	97	22	1,41	0,26	23741	68,3
Baranya	442959	388907	301	287	14	6,80	0,32	27779	66,0
Békés	562972	357740	75	54	21	1,33	0,37	17035	75,6
Borsod-Abaúj- Zemplén	724736	678261	358	330	28	4,94	0,39	24224	58,6
Csongrád	426271	419366	60	50	10	1,41	0,23	41937	75,4
Fejér	435845	425581	108	93	15	2,48	0,34	28372	58,6
Győr-Moson- Sopron	420801	451827	183	172	11	4,35	0,26	41075	59,8
Hajdú-Bihar	621051	538037	82	61	21	1,32	0,34	25621	80,4
Heves	363719	305336	121	112	9	3,33	0,25	33926	46,2
Jász-Nagykun- Szolnok	558160	383128	78	58	20	1,40	0,36	19156	70,9
Komárom- Esztergom	226435	310200	76	65	11	3,36	0,49	28200	65,8
Nógrád	254547	198933	131	125	6	5,15	0,24	33156	41,9
Pest	639105	1245048	187	139	48	2,93	0,75	25939	65,6
Somogy	603586	315850	245	229	16	4,06	0,27	19741	52,4
Szabolcs- Szatmár-Bereg	593585	551871	229	202	27	3,86	0,45	20440	54,3
Tolna	370318	229116	109	98	11	2,94	0,30	20829	56,4
Vas	333610	256458	216	204	12	6,47	0,36	21372	60,6
Veszprém	449286	354565	217	202	15	4,83	0,33	23638	62,1
Zala	378388	285154	258	248	10	6,82	0,26	28515	56,7
Magyarország	9302366	9957731	3154	2826	328	3,39	0,35	30359	69,7

Forrás: KSH 2012 alapján saját számítás.

A településállomány nagysága alapján (2. táblázat) a nagyságkategóriák elnevezése problematikus. A törpefalv, az aprófalv használható, de a településföldrajz által kisfalunak nevezett 1000-2000 fő közötti csoportban már városok is szerepelnek, míg városaink több mint fele a közép- és nagyfalvak között található, ezért ezeket a kifejezéseket inkább csak a szöveg színesítésére használjuk, hiszen pontos mondanivaló nincs mögöttük.

2. táblázat: Magyarország településállománya 2012. január 1-én

Nagyság- kategória (fő)	Gyakori- ság (db)	Összes		Átlagos		Részesezés az ország	
		terület (ha)	Népesség (fő)	terület (ha)	népesség (fő)	területé- ből (%)	népességé- ből (%)
100 alatt	146	104203	9449	713,72	65	1,12	0,09
100 - 499	963	1215788	279234	1262,50	290	13,07	2,80
500 - 999	667	1376652	478691	2063,95	718	14,80	4,81
1000 - 1999	628	1899594	904561	3024,83	1440	20,42	9,08
2000 - 4999	478	2052812	1434122	4294,59	3000	22,07	14,40
5000 - 9999	127	929349	873546	7317,71	6878	9,99	8,77
10000 - 19999	86	793699	1201512	9229,06	13971	8,53	12,07
20000 - 49999	40	545814	1206299	13645,35	30157	5,87	12,11
50000 - 99999	10	123475	663836	12347,50	66384	1,33	6,67
100000 felett	9	260980	2906481	28997,78	322942	2,81	29,19
Magyarország	3154	9302366	9957731	2949,39	3157	100,00	100,00

Forrás: KSH 2012, KSH 2013 alapján saját számítás.

A legkisebb (száz főnél kisebb lakónépességű) falvak minden szempontból marginális helyzetben vannak: az ország területéből és népességéből is elhanyagolható részarányal rendelkeznek, többnyire perifériális, (ország- vagy megye) határ menti fekvésűek (1. ábra). Számuk azonban nem kevés, ezért megmentésük, demográfiai helyzetük javítása nem történhet azzal, hogy turista látványosságként felhívjuk rájuk a figyelmet! Iborfia lakosságszáma a legutóbbi népszámlálás óta tovább csökkent, immár tíz fő alá, de Zalában, Baranyában, Vasban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében sok más települést fenyeget a közeli kihalás veszélye.

A 100 és 500 fő közötti kategóriába sorolt települések, különösen a felső értékhez közel már jobb helyzetben vannak, itt gyakran találni működő intézményeket, vállalkozásokat, de óvoda, iskola hiányában csak a nagyobb városokhoz közeli fekvés tudja vonzóvá tenni a fiatalabb, gyermekes aktív korosztályok számára. Jellemzően a Dunántúli-dombság megyéiben, Észak-Magyarországon és az Alföld perifériális térségeiben találhatóak meg. Gyakran a 100 főnél kisebb falvakkal együtt, azok sorsában osztozva (és a 100 fő alatti kategória felé haladva) jelennek meg.

Az 500 és 1000 fő közötti falvak többségében az 1990. évi népszámlálás még óvodát, négy vagy nyolc osztályos iskolát talált, napjainkra a fokozódó elöregedés és az intézmények egyre nehezebb fenntartása miatt ez a kategória inkább a műszaki-kommunális infrastruktúra mutatóiban különbözik az előző kettőtől, mint az intézményi ellátottságban. E települések között nagyon érdekes sorsúak vannak, nem kevés közülük két kategóriát lépett az elmúlt évtizedekben, sajnos, a többség lefelé. Földrajzi elhelyezkedésük hasonló az előzőekhez, az Alföld megyéiben, illetve Budapest körül feltűnő a hiányuk.

Az 1000-2000 közötti falvak sokszor az aprófalvas térségek kis, általában az alapfokú oktatás és orvosi ellátás intézményeivel ellátott központjai. Békés, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyéken túl a Dunántúli aprófalvas, törpefalvas térségeiben lehet őket ritkábban megfigyelni, azaz inkább hiányuk feltűnő, mint jelenlétük. Baranyában kifejezetten kevés van ahhoz képest, hogy a megye településeinek száma milyen magas. Ebben a kategóriában már hét város is van, ezért a 2. táblázat és az 1. ábra adatai eltérőek.

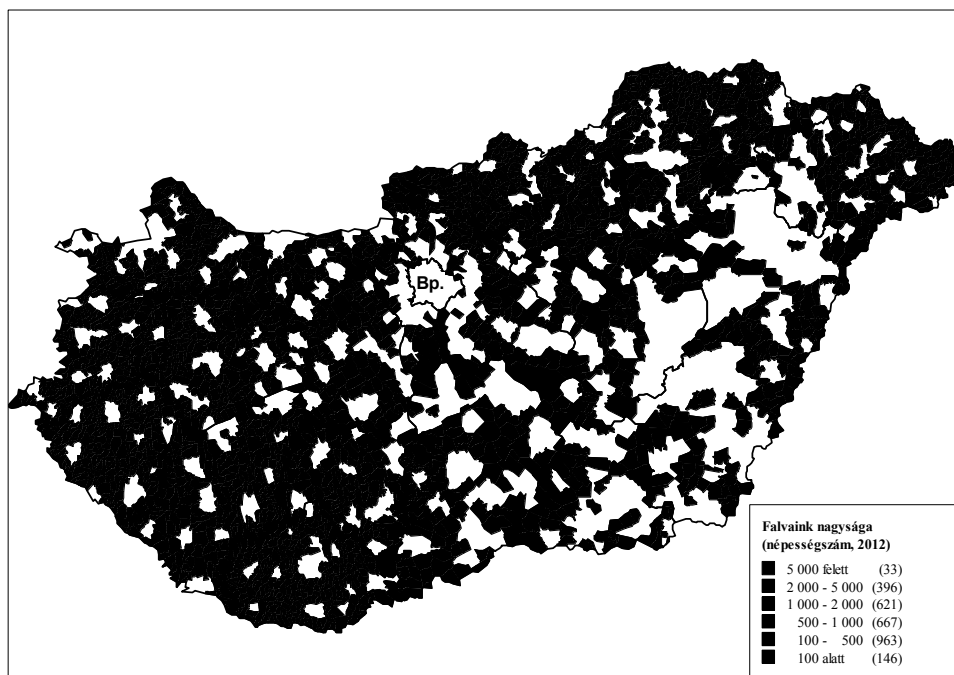
A 2000-5000 fő közötti települések között 82 várost találunk. A Hegyeshalom-Gara vonaltól keletre, néhány kivételtől eltekintve jellemzően síksági területeken, illetve kifejezetten az Alföldön fekszenek ezek a nagyobb, az alapszinten minden elvárhatót nyújtó települések.

A nagyfalvak (5000-10000 fő között) kategóriájában 96 város is szerepel, térképi megjelenésük az aprófalvak képeznek negatívja: a Dunántúlon és Észak-Magyarországon szinte csak elvétve találni őket. A 31 faluból 20 Pest megyében fekszik.

Az óriásfalvak (10000 fő felett) között csak két falu, Solymár és Kerepes található, azaz a településföldrajz hagyományos kategorizálása itt már végképp értelmét veszítette. Zala kivételével minden megyénkben vannak 10 és 20 ezer közötti települések, nagyobb összefüggő területeket azonban csak az Alföldön alkotnak.

A 20 és 50 ezer fő közötti települések, városok csak Budapest körül mutatnak területi koncentrációt, több megyében alig (egy-egy város) vagy egyáltalán nem találhatók meg. Nehéz nevesíteni ezt a kategóriát, a középváros azért nem szerencsés, mert megyeszékhelyeket, megyei jogú városokat is találunk itt, a nagyvárosokat általában 100 ezer fő felett számítjuk, tehát a logikus a kis középváros lenne, megtartva az 50 és 100 ezer közöttieknek a nagy középvárost. Ráadásul Beluszky Pál a középvárost nem nagyságkategóriaként, hanem funkcionális csoportként definiálja (Beluszky 1999)! Ugyanakkor a 20 és 100 ezer közötti kategória túlságosan differenciálatlan lett volna, hiszen régi és aktuális megyeszékhelyek mellett a városi funkciók igen alacsony szintjét nyújtó agglomerációs városok is lennének itt.

Az 50 és 100 ezer közötti csoportban Sopron és Érd kivételével csak megyeszékhelyeket találunk, a két legkisebb (a 40 ezernél kevesebb lakosú Salgótarján és Szekszárd) kivételével a kisebbeket.

1. ábra: A falvak népességnagyság kategóriák szerint 2012-ben

Forrás: KSH 2012, KSH 2013 alapján saját szerkesztés. (A városok fehérrel vannak feltüntetve)

A nagyvárosok (100 ezer fő felett) erősen szórt elhelyezkedése nem természeti, hanem társadalmi, történelmi tényezőkre vezethető vissza. Ha ezeket regionális központként fogjuk fel (erre később még visszatérünk), akkor azt látjuk, hogy Zala megye az egyetlen, amely nem

szomszédos olyan megyével, amelyben található nagyváros. A térképet „hunyorítva” nézve három megállapítás vonható le: 1. a nagyvárosok Budapesttől távol vannak (a főváros árnyékától messze), 2. a nagyvárosok Budapesthez közel vannak (Győr, de még inkább Kecskemét és Székesfehérvár), ami a főváros kisugárzásának, vonzásának, divatos szóval túlsordulásának tudható be), 3. a Dunántúl délnyugati részén (Zala és a vele szomszédos megyék) nagyváros-hiány érzékelhető. Természetesen a „hunyorítás” nem tudományos módszer, a regionális központok kérdése is sokkal bonyolultabb annál, hogy pusztán a térképre nézve, egymáshoz és Budapesthez mérhető távolságuk alapján (ami nem feltétlenül felel meg az elérhetőségüknek) ítélkezzünk, ráadásul a központi szerepkör és a térbeli kapcsolatok már a következő fejezetbe tartoznak.

Településhálózat

Településhálózat alatt a települések állományának valós, földrajzi és virtuális, funkcionális, illetve hierarchikus dimenziók mentén történő megközelítését értjük. A nagyság itt is hasonló fogalmi-értelmezési problémákat okoz, mint az előző fejezetben, de itt még a hierarchia is bonyolítja a képet. A világ legtöbb országában a városok lélekszáma szoros korrelációt mutat az adott ország közigazgatási rendszerében betöltött szereppel. Számos kivételt ismerünk, ahol pl. a főváros nem a legnépesebb, vagy az Amerikai Egyesült Államokat, ahol a hierarchia csak a népességszámtól függ, a közigazgatási szerepkörök teljesen indifferensek a besorolásnál (Kocsis – Németh 2009), de Magyarországon jellemzően érvényesül a hierarchiában a nagyság szerinti sorrend.

A hierarchia felállítása mégsem könnyű, mivel a települések jogállása és a területi közigazgatásban betöltött szerepe között nincs mindig szinkron, ráadásul a regionális vagy térségi központok esetében nem tudni, mit jelent a régió, a térség!

A hatályos törvények szerint a települések közül a falvak községi vagy nagyközségi joggal (ranggal, címmel?) rendelkeznek, a városok közül pedig 23 és Budapest megyei jogú, illetve fővárosi jogállású. Utóbbi nem szorul magyarázatra.

A megyei jogú városok azonban a településhálózat egy kényes pontját képezik: az első változatban csak az 50 ezer főnél népesebb városok kapták volna meg a címet, majd a két kisebb megyeszékhely miatt módosítva a megyeszékhelyek és a többi, 50 ezernél népesebb város. Érd utólag, jóval 60 ezer lakoson túl került fel a megtisztelő listára, ugyanakkor elsőként Hódmezővásárhely, majd Nagykanizsa, Dunaújváros is a küszöbérték alá csökkent, címüket megtartva, holott az ő esetükben csak a népességszám volt az indok, a korábbi évszázados megyeszékhelyi múlt (Sopron esetében) nem. Ráadásul Érd megyei jogú városként még városi (januártól járási) bírósággal sem rendelkezik, e tekintetben a majdnem csak fele akkora Budaörs alá tartozik, az pedig a majdnem csak fele akkora Budakeszi járásába. A megyék „kilyukasztásával” feszültség keletkezett, hiszen a megyék legnagyobb települései területen kívüliséget élveznek, a megyeszékhelyen élők nem szavazhatnak a megyei önkormányzat tagjaira, a megyeszékhelyeken működő megyei intézmények igénybe vétele, működtetése, fenntartása is sok vitát szült a két fél között.

A főváros után tehát a megyei jogú városok állnának a hierarchia csúcán, de a mezőny nem egységes: a 100 ezer főnél népesebbek után következnek a megyeszékhelyek, majd csak ez után a nem megyeszékhelyek. A sorrend nem elsősorban a népességszám szerint alakul, hanem a funkciók, az ellátottság határozza meg. Az 1971. évi OTK (Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió) 3+2 kiemelt felsőfokú központja (Debrecen, Pécs, Szeged, illetve Miskolc és Győr) után 100 ezer feletti és alatti megyeszékhelyek versengnek a helyezésekért (Csapó, 2002). De itt van a regionális központok kérdése is!

A legtöbb kutató abban egyet ért, hogy a megyeszékhelyek a velük szemben támasztott elvárásoknak megfelelnek. A régiók esetében azonban már korántsem ennyire egységes a szakma nézőpontja. Legelőször ott van a nem létező régiók kérdése: nincsenek közigazgatási régióink, a NUTS2-es szintű területi statisztikai és területfejlesztési régióknak pedig nincsenek

kijelölt központjai, a munkaszervezetek vagy más egységek elhelyezése a régiók belügye. Van, ahol egyértelmű a helyzet (keleten egyik régióban sem kérdőjelezi meg Debrecen, Miskolc, Szeged vezető szerepét), van, ahol a regionális szerepkörök diffúz módon helyezkednek el (Nyugat-Dunántúl), míg a Közép-Dunántúlon Székesfehérvár és Veszprém „összehajolt” és „kisszemizték” a harmadik megyeszékhelyet, Tatabányát. Az államigazgatás mellett azonban még nagyon sok szféra határol le régiókat (a megyéknél nagyobb területi egységeket), melyek határai nagyon sok esetben nem esnek egybe. Így nem csak azért nem beszélhetünk igazi régióközpontokról, mert nem lettek nevesítve (utoljára a pólus-program miatt lángolt fel a vita a régiók központjainak kijelölése körül), hanem azért sem, mert nincsenek régióink, csupán az egyes szférák (vállalatok, hivatalok stb.) ellátási területei.

Ha a megyei szint alá nézünk, akkor sem tisztább a kép, mivel a 2013. januárjától újra felállított járások székhelyei majdnem ugyanazokat az anomáliákat mutatják, mint a régióközpontok vagy a megyei jogú városok.

A járások területe és népessége sokkal nagyobb szórást mutat, mint a megyéké, itt is találhatunk óriási járásközpontokat (minden nagyváros az) és egészen kicsiket (Gönc 2000 fő alatt), valamint nagy és kicsi járásokat is (miskolci 249563 lakos, bélapátfalvi 8710 lakos, debreceni kettő település, zalaegerszegi 84, kaposvári 159136 ha, dunakeszi 10307). A rendszert terhelik továbbá olyan városok, amelyek első látásra mellőzöttek, illetve értelmetlennek, esetleg alkalmatlannak tűnnek (Budaörs, Dorog, illetve a már említett Gönc, hogy csak néhányat említsünk). A járások felében működik járásbíró, több székhelynek a járási hivatalon túl nincsenek, vagy alig vannak középfokú funkciói.

Véleményem szerint mindennek a „történelem” az oka. Részben a földtörténet, hiszen a településsűrűség, a mezőgazdaság majd az ipar, végül a terciér szektor, mint húzóágazatok számára ez adta meg az első, ha nem is a legfontosabb feltételrendszert. Részben Trianon (a magyar településhálózat történeti fejlődését végtelenen leegyszerűsítve), hiszen az ország határainak megváltozása települések, térségek számára jelentett sok esetben megoldhatatlan alkalmazkodási kényszert, szétvágvá az évszázados térségi együttműködési kereteket. Részben a megyehatárok viszonylagos merevsége. A Horthy-rendszertől érthető volt, hogy miért volt olyan visszafogott a megyehatárok újra rajzolásánál. A tanácsrendszer esetében már nem ennyire egyszerű, hogy miért tekintette szinte szentnek a megyehatárokat, miközben szent királyainkat lefokozta, csak sorszámot viselhetek! A működés tapasztalatainak hiányában egyelőre a lehatárolást, a központok kijelölését érthető megalapozott kritika, de néhány hónap erre sem elegendő, ezért egyfajta magánvéleményként (a tanulmány még publikálás előtt) annyit mondhatunk, hogy a járásrendszerrel jórészt az okozza a problémákat, hogy kialakításánál ragaszkodtak a meglévő megyehatárokhoz, illetve a meglévő menetrendhez (Szalkai, 2012).

Dinamika

A településállomány, a településhálózat dinamikus rendszer, mind a hierarchiában, mind nagyság szerint mozgás figyelhető meg, de még a települések térbeli viszonyaiban is (természetesen nem a települések mozognak, hanem az elérhetőségük változik). Ezt a mozgást a magasabb státusz (pl. városi rang), illetve a népességszám változása jelezheti.

Várossá válás

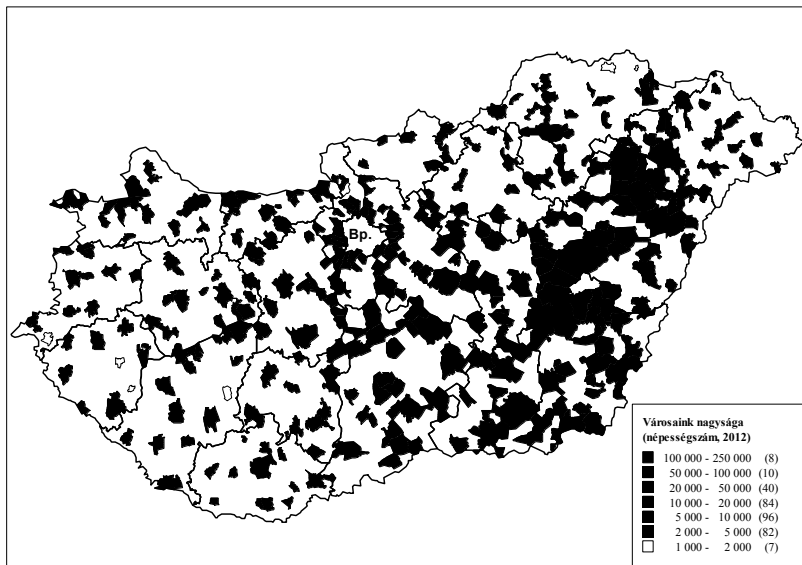
A megyei jogú városok, a járásközpontok fent vázolt problémája, a sok város ellenére még mindig létező városhiányos térségek miatt kijelenthetjük, hogy a várossá válás szabályozása változtatásra szorul (Csapó – Kocsis, 2008). Többek között azért, mert kevés a városunk (darabszámra, illetve a városlakók arányát tekintve), de azért is, mert túl sok a városunk, hiszen a városi címet viselő települések egy része nehezen felel meg a városról alkotott fogalmainknak. A probléma nagyon röviden a következő:

A magyar városok története Nyugat-Európához képest több száz év késéssel indult. A kialakult kétszintű rendszer, amely a városok nagyságát, anyagi lehetőségeit szem előtt tartva szabad királyi városokat és mezővárosokat rakott az ország térképére, napjainkig tovább él, mint a világ oly sok más országában. A dualizmusban a modern polgári közigazgatás bevezetésével a településállomány átszervezésre került: a legfejlettebbek törvényhatósági jogú (azaz a megyékkel egyenrangú) városok lettek, a második lépcsőt a rendezett tanácsú városok jelentették (rendszerint itt is városias funkciók és városias kinézet volt a jellemző, de igen kevés volt az előléptetés). A falvak (községek) közül is csak kevésnek sikerült a rendezett tanácsú városok közé jutni. Kis változtatásokkal a Horthy-korszakban is fennállt a rendszer, a felemelkedés itt is nehéz volt, ezért a tanácsrendszer kevés (először egyszintű, majd kétszintű) városi joggal rendelkező települést örökölt.

A népességszám növekedése és az iparfejlesztés újabb városokat eredményezett, de az 1971. évi OTK előtt lassú volt a városok számának gyarapodása. Az OTK sem könnyítette meg, de tervezetté, tervszerűvé tette a folyamatot (utólag tényleg csak „szerű” volt már) a várossá fejlesztendő települések körének és hozzávetőleges sorrendjének kijelölésével.

Mivel a népességszám növekedése országosan lelassult, illetve a városi címhez adott plusz források is egyre fogyatkoztak, a cím odaítélésének módja felpuhult, az új városok egyre kisebbek, egyre kevésbé városiasak lettek (Csapó – Kocsis, 1997).

Véleményem szerint a folyamat nem állt le, de mivel szerzett jogot nem illik elvenni (Európa több országában a városi cím visszavehető, Kocsis, 2008a), több település (joggal) érezheti úgy, hogy ha előtte mások megszerezhették, nekik is jár a várossá válás. A feltételek nehezítése lezárná az utat, ezért inkább a kétféle városi cím újragondolása lehetne a megoldás. Az alsóbb szint a jelenlegihez hasonlóan viszonylag könnyen megszerezhető címet eredményezne, a magasabb (nem feltétlenül a megyei, inkább járási jogú) pedig egy elit klubot, amelybe tartozni valóban rangot jelentene, nem csupán egy üres címet.

2. ábra: Városaink népességnagyság kategóriák szerint 2012-ben

Forrás: KSH 2012, KSH 2013 alapján saját szerkesztés. (A falvak fehérrel vannak feltüntetve)

Nem utolsó sorban újra kellene gondolni a városokról alkotott fogalmainkat is, határozottan elkülöníteni a statisztikai, a közigazgatási-jogi, az építészeti-urbanisztikai és a földrajzi szemléletet, hiszen a címmel rendelkező települések közül sok csak egynek tud megfelelni a fentiek közül.

A 2. ábrán a 328 város szerepel. A dunántúli és észak-magyarországi megyékben szórtak, kisebbek a foltok (kisebb területű városok), míg a budapesti agglomerációban, illetve az Alföld megyéiben összefüggő várostérségeket lehet találni, ahol nem egy városnak a szomszédjai is városok (azaz csorbul a központi szerepkör, az egyik legfontosabb városi funkció éle) (Kocsis, 2008b).

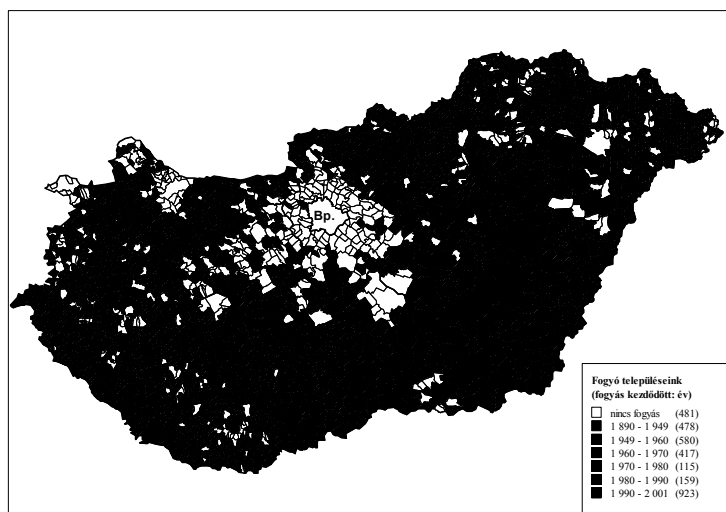
A népességszám változása

A települések lakosságszáma felfogható egyfajta adottságként: a méret bizonyos intézmények, infrastrukturális elemek megjelenését eleve lehetetlenné (méretgazdaságosság), illetve magától értetődővé teszi. A népességszám azonban hosszabb-, de már középtávon is jelentősen megváltoztatható, ezért fontos megvizsgálni annak változását, mert egy település fogyása, illetve növekedése sok más tényező mellett végső soron arra vezethető vissza, hogy hányan választják lakóhelyül, „telephelyül”. A lakosság esetében ugyan csak az elsőnek van értelme, de az is egyértelmű, hogy a vállalkozások által telephelyül választott települések a jobb munkahely kínálat miatt előbb-utóbb lakóhelyként is felértékelődnek. A népességszám tehát egyfajta tőzszeindex, ami kifejezi a település megítélését, fejlődésének kilátásait.

A 3. ábra az alapján csoportosítja a településeket, hogy melyik népszámlálás volt az első, amelytől folyamatosan csökkent a népességük.

1890 előtt (1870 és 1890 között nem volt csökkenő lélekszámú település) mindössze öt ilyen volt, törpefalvak és nagyfalvak is, sem területi, sem más típust nem lehet kijelölni. 1910-ig is csak elszigetelt jelenség volt a fogyás, de a majdnem három tucat település szinte kivétel nélkül dunántúli, többnyire kis, azóta apró- vagy törpefalú. Trianon sem nagyon érezhető a népességszám változásán, hiszen a háború utáni népszámlálás elsősorban az ország belsejében talált 1910-hez képest fogyó falvakat.

1920-1930 között már majdnem kétszáz település veszített népességéből. A dunántúli túlsúly (kis területű, földhiányos falvak) mellett most már sok az alföldi is (lásd „elsüllyedt falu, cifra nyomorúság, tardi helyzet”).

3. ábra: Fogyó településeink (1870-2011)

Forrás: KSH 2012, KSH 2013 alapján saját szerkesztés.

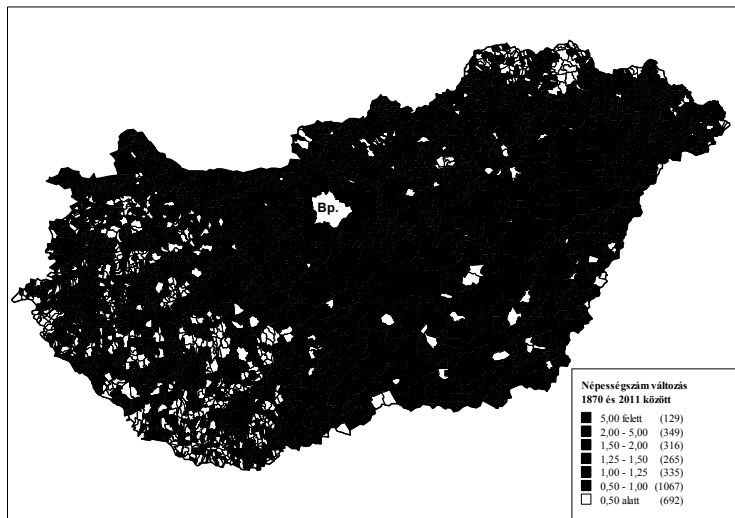
A második világháború után vált igazán tömegessé, minden megyét érintő folyamatá a falvak (és néhány város) népességvesztése, több, mint 700 település lakossága volt kevesebb, mint a háború előtti népszámlálás alkalmával. Itt nem csak a háborús áldozatokra, hanem a magyarországi németek kitelepítésére is kell gondolni az okok felsorolásánál.

1949 és 1960 között csak 645 település fogyott, elsősorban az aprófalvas térségekben, ami rámutat a téeszervezések hatására: a kisebb falvakban a téeszésítés, illetve azok gépesítése, mint taszító, az ipari beruházások helyszínein a tömeges munkahely- és lakásteremtés pedig mint vonzó faktor hatása érvényesült, sok egyéb tényező (pl. 1956 utáni kivándorlások) mellett. Feltűnő, hogy Pest megyében összesen négy település vesztett népességéből, míg az ország más részén főleg a Dunántúlon minden megyében sokkal több. A következő két évtizedben csak anyi változás figyelhető meg, hogy kb. 800-ra nőtt a csökkenő lakosságú települések száma.

A rendszerváltozás után 1700-nál is több település (köztük egyre több város, de nem csak azért, mert a városok száma nőtt, hanem azért is, mert a kedvezőtlen társadalmi, demográfiai folyamatok most már a korábbi kegyelteket, az iparvárosokat is elérték, illetve a dezurbanizációs folyamatról se feledkezzünk meg) vesztett népességszámából. Több, mint az összes fele! A kivételt itt is csak Pest megye jelenti, ahol a fővárostól távoli, illetve börzsönyi, rossz közlekedési helyzetben lévő falvak kivételével nem találunk fogyó településeket.

A 2001 óta fogyásnak indult települések viszonylag egyenletes eloszlást mutatnak. Pest megye sem tűnik már ki annyira, Budapest közvetlen szomszédságán kívül nem maradt olyan térség, ahol ne találnáink fogyó népességű településeket. Nagy, összefüggő foltokat Baranya (103 db), Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben alkotnak, de az egész országot beborítják (3. ábra).

A 4. ábra nem a 3. ábra inverze (hiszen a 2011-es lélekszám lehet nagyobb az 1870. évinél úgy, hogy közben évtizedek óta csökken a népesség), mégis tanulságos „egymásra helyezni” a kettőt! A népességben gyarapodó települések száma nem kevés, de míg az ország népessége majdnem pontosan kétszeresére nőtt, kevesebb, mint 600 településnek sikerült ezt az értéket elérni, illetve meghaladni, miközben majdnem 700 település lélekszáma kevesebb, mint a felére csökkent! További több mint ezeré csökkent, kevesebb mint ezeré pedig nőtt, de az országos átlaghoz képest kisebb mértékben. Ezek fényében értékelődik fel a 3. ábrán a fehéren hagyott kategória, de a növekvő népesség sem utal mindig sikertörténetre (Cserehát, Ormánság).

4. ábra: Népességszám változás (1870-2011)

Forrás: KSH 2012, KSH 2013 alapján saját szerkesztés.

Összefoglalás helyett

A településállományt természetesen lehetne az infrastrukturális ellátottság alapján is vizsgálni, a népességszámot a demográfia (pl. népesedés, korösszetétel, aktivitás) mutatóival korreláltatni, területi és egyéb típusokat alkotni, de a tényezők jelentős száma (pl. történelem, földrajz, gaz-

daság, stb.) és a legújabb népszámlálási eredmények figyelembe vétele szétfeszítené egyetlen tanulmány kereteit.

Irodalom

- Becsei J. (2009): A településállomány és társai. (Bevezetés a magyar településállomány kialakulásának vizsgálatához.). In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A településföldrajz aktuális kérdései. Savaria University Press, Szombathely, pp. 105-114.
- Beluszky P. (1999): Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 584p.
- Csapó T. (2002): A megyei jogú városok regionális funkciói. Területi Statisztika 2002/5. pp. 228-252.
- Csapó T. – Kocsis Zs. (1997): A várossá válás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon. Tér és Társadalom 16/1. pp. 183-197.
- Csapó T. – Kocsis Zs. (2008): A várossá válás reformja. Területi Statisztika 2008/6. pp. 645-651.
- Kocsis Zs. (2008a): Várossá válás Európában. Területi Statisztika 2008/6. pp. 713-723.
- Kocsis Zs. (2008b): Incorporated small towns. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) Nagyközségek és kisvárosok a térben. Savaria University Press, Szombathely, pp. 182-194.
- Kocsis Zs. – Németh S. (2009): Az USA nagyvárosai. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) A közép- és nagyvárosok településföldrajza. Savaria University Press, Szombathely, pp. 164-176.
- Kőszegfalvi Gy. (2004): Magyarország településrendszere. Történelmi vázlat településrendszerünkről. Alexandra Kiadó, Pécs.
- KSH (2012): Magyarország közigazgatási helynévkönyve. KSH, Budapest
- KSH (2013): A 2011. évi népszámlálás adatai. <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/>
- Szalkai G. (2012): A járások kialakításának módszertani megalapozása. Területi Statisztika 2012/3. pp. 215-229.

Gyenizse Péter – Bognár Zita – Elekes Tibor

Miskolc lakott területének minősítése geoinformatikai módszerrel¹

A tanulmányban GIS programok segítségével relatív pontszámokkal minősítettük Miskolc lakott területét, a természeti adottságok és a társadalmi igények alapján. Megállapítottuk, hogy a városrészek közül a legmagasabb, relatív átlagpontszámokkal Tampere, Martintelep, Tatárdomb, Vörösmarty városrészek és a Belváros rendelkeznek. A legalacsonyabb pontszámú városrészek pedig Szonditelep, MÁV-telep és Varga-hegy. A kép azonban a valóságban árnyaltabb. Ezt mutatja az általunk megszerkesztett, 29 természeti és társadalmi minősítő réteg összegzésével kapott ábra.

Kulcsszavak: Miskolc, geoinformatika, településminősítés, természeti adottságok, társadalmi igények
JEL-kód: R10, C21

Bevezetés, célkitűzés

A településeket, mint működő rendszereket felfoghatjuk természeti, társadalmi, gazdasági és műszaki adottságok egységeként. Ezen adottságok (szférák) egymással szoros kapcsolatban állnak és összességében egy tetraéderrel szemléltethetők legjobban (Tóth, 1981).

Ahhoz, hogy egy település (mint rendszer) folyamatosan, zökkenőmentesen működjön, a vezetőknak, döntéshozóknak ismerniük kell a természeti adottságokat, valamint a társadalmi, gazdasági és műszaki szférák által támasztott igényeket, a bennük működő folyamatokat. Ezeknek a folyamatoknak a feltárása az egyes részterületeken dolgozó szakemberek feladata. Ők a vizsgálati eredményeiket hatástanulmányok formájában adják át a döntéshozóknak (László-Pap, 2007). Ezeknek a tanulmányoknak az elkészítéséhez, de több ilyen tanulmány eredményeinek együttes feldolgozásához és a végső döntés előkészítéséhez is kiváló eszközök a geoinformatikai programok (Bugya-Kovács, 2008; Pirkhoffer-Czigány-Geresdi, 2008; Ronczyk-Wilhelm, 2006; Szabó-Szabó-Szabó, 2004).

A települési szintű döntéshozásban leggyakrabban használt térinformatikai elemzés a valamilyen szempontrendszer szerinti területminősítés. Ez jelenthet pl. mezőgazdasági termőhely minősítést, környezetterhelhetőségi vizsgálatot, környezet-egészségügyi minősítést, tájészletikai értékelő rendszert, természetvédelmi vagy éppen beépíthetőségi minősítést (Lóczy, 2002). Az említett hatástanulmányok az irányító és döntéshozó szervek munkáján keresztül (közvetett módon) segítséget adnak a település természeti környezetének védelméhez, a társadalmi, gazdasági, műszaki szféra igényeinek ésszerű kiszolgálásához (Berki-Csapó, 2006; Kőszegfalvi-Pap, 2007; Pirisi-Trócsányi 2006, Piskóti-Siskáné, 2012).

Ebben a vizsgálatban egy olyan hatástanulmányi szinten elhelyezkedő elemzést mutatunk be, amelyben feltárjuk Miskolc fejlődésére ható egyes természeti adottságok településfejlesztő hatását, valamint minősítjük a város lakott területét a lakosság igényei alapján. Ez a tanulmány elméletileg a városi településrendezési- és településfejlesztési terveken keresztül befolyásolhatja az önkormányzati döntéseket, amelyek egy jobb, élhetőbb környezetet eredményeznek a lakosságnak.

Miskolc lakott területének minősítése természeti adottságok alapján

A természeti adottságok szerepe a települések életében

A települések helyválasztása, élete, fejlődése, terjeszkedése, vagy éppen stagnálása és elhalása sok esetben még napjainkban is jelentős mértékben függ a természeti adottságoktól. A településeket fellendítő, vagy elsovasztó ún. földrajzi energiáknál a hétköznapi szemlélő számára is sokkal szemléletesebben jelentkeznek a természeti környezet kézzel fogható gazdálkodást, építkezéseket befolyásoló jelenségei, úgy mint a domborzat, a vízrajz, vagy a klíma (Csapó-Lenner, 2012; Lenner, 2012; Lovász, 1982; Marosi-Szilárd, 1974).

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A természeti környezet időben stabil és instabil tényezők integrált egysége. Ezek térbeli feltárásának, térképen való ábrázolásának nagy a jelentősége. A geológiai felépítés, a talaj, valamint a domborzat orográfiai sajátosságai egy adott mikrorégióban emberi léptékkal számolva stabilnak tekinthetők. A klimatikus, hidrológiai és növényzeti viszonyok azonban már évszakkonként is módosulnak. Ezen instabil tényezőknek az ismerete sok esetben még fontosabb, ugyanis hatásmechanizmusuk a települések életére sokkal összetettebb.

A természeti környezet gazdálkodást, építkezéseket befolyásoló jelenségei, úgy mint a domborzat, a vízrajz, vagy a klíma – a településtervezésben figyelembe veendő – hatása lehet direkt és indirekt. A különböző alakú és kiterjedésű felszínformák hatása legtöbbször indirekt, azaz csak az általuk befolyásolt klimatikus, illetve hidrológiai folyamatokon keresztül érvényesülnek (Lovász, 1982). A domborzathoz köthető direkt hatások egyik csoportja városesztétikai, lélektani, illetve egészségügyi jellegű. A domb-, vagy hegyhátak, gerincek, hegylábtelepítések lejtőinek és tetőfelszíneinek, illetve az ide épített létesítményeknek nagy szerepük van a településkép kialakításában. A hátakat övező meredekebb lejtők azonban negatív hatással is bírhatnak, ugyanis speciális geológiai felépítés esetén mozognak, enyhébb esetben csuszamlásveszélyesek. Ez a természeti folyamat sok esetben műszaki szempontból behatároló, illetve költségnövelő tényező. A negatív domborzati formákat a különböző szélességű és keresztmetszetű völgyek képviselik. A völgyekben kialakuló komplex természeti környezeti adottságok sok tekintetben kedvezőbbek, mint a meredekebb hegy-, vagy domboldalak lehetőségei, ugyanakkor sok esetben behatárolják a városépítési lehetőségeket. A szmog- és ködképződés jellemző területeit képviselik a széles tál alakú völgyek. Ezek a kellemetlen hatások csak akkor mérséklődnek, ha közelben hegység van és az onnan kiinduló hegyi szél kisöpri a „megfáradt” légtömegeket. Továbbá a környező magasabb területek vízgyűjtői ezek a völgyek, így a völgytalp gyakran vizenyős, mocsaras, sőt bizonyos esetekben még árvízveszélyes is lehet. A legalacsonyabb pontokon nagy veszélyt jelent az épületek felvizesedése, ami csak jelentős többletköltséggel szüntethető meg.

Miskolc beépülését befolyásoló természeti tényezők

Miskolc történelmi belvárosa az Avas előterében fekszik. Az ősi település helyválasztását a Bükk karsztvíz készletéből táplálkozó és akkor még tiszta, egészséges vizű Szinva-patak determinálta.

A XVIII. század második felében kezdték megismerni, feltárni és bányászni a Borsodi-szénmedence miocén korú szénvagyont, illetve egyre nagyobb mértékben termelték ki ekkortól a Rudabánya környéki vasércet is. Kitűnő lehetőség volt tehát Miskolc szomszédságában vasgyár létesítésére. Miután a szénbányák inkább Diósgyőrhez voltak közelebb, így a vasgyárat annak K-i szomszédságában Diósgyőr és Miskolc között építették meg a Szinva völgyében. A termeléshez szükséges vizet a bővizű patak szolgáltatta. A gyár termelése már a XVIII. század végén jelentős volt. Az egyre nagyobb munkásszám számára egyrészt a gyár közvetlen közelében, másrészt Miskolc Ny-i peremén kertvárosi jellegű településrész jött létre már a XIX. század második felében. Ezzel tulajdonképpen megindult Miskolc jelentős terjeszkedésének első időszaka Ny-felé a Szinva-völgyében, amelynek eredményeként a két település lakóterülete, illetve lakókörnyezete a XX. század közepén egységes lett (Nagy, 2007a, 2007b). A települések terjeszkedését és összenövését az 1. ábra mutatja.

A XX. század második felében a város többnyire K-i irányba terjeszkedett. Ekkor épült be a Bükk D-i lejtőlábi térsége a belvárostól D-re, ahol a lejtőkön a környezeténél melegebb a felszín közeli légréteg és az É-i szelek is részben megszelídülnek a hegység „árnyékoló” hatása következtében. Itt elsősorban a lakóterület a jellemző. A D-i irányú terjeszkedésben szerepet játszottak a Miskolc-Tapolcán található források, illetve a gyógyhatásukra létesített fürdő is. A terjeszkedés során Nagy Miskolc városrészévé vált a korábban önálló Hejőcsaba és Miskolc-Tapolca. (A vizsgálatban résztvevő városrészek elhelyezkedése beazonosítható a 2. ábrán.

Miskolc beépített területeinek természeti szempontú értékelése

A földrajztudományban többféle településkörnyezet-minősítő tematikus térkép ismert. Ilyen a lejtőkategória, a lejtőkitettségi vagy a mikroklíma térkép. Míg korábban egy ilyen térkép megszerkesztése hosszabb időt és jelentős emberi munkát igényelt, addig ma a modern informatikai eszközökkel ez gyorsan létrehozható. Ami csak akkor ilyen egyszerű, ha rendelkezésre áll a vizsgált terület digitális domborzati modellje.

Miskolc és környéke természeti tényezőinek értékelésekor az először Pécs esetében kidolgozott és alkalmazott módszert követtük (Gyenyize, 2009), ami a terület építési szempontú, relatív minősítését teszi lehetővé.

Három fő – lakossági igények alapján leginkább fontosnak vélt – szempontot vettünk figyelembe, a kitettséget, a lejtőmeredekséget és az utóbbival összefüggésben a vízfolyásoktól, vizes területektől való távolságot.

Az 1980-as évek második felében készült 1:10.000 topográfiai térképről digitalizált szintvonalak segítségével hoztunk létre digitális domborzati modellt (3. ábra).

3. ábra: Miskolc és környéke domborzati modellje

Forrás: saját szerkesztés

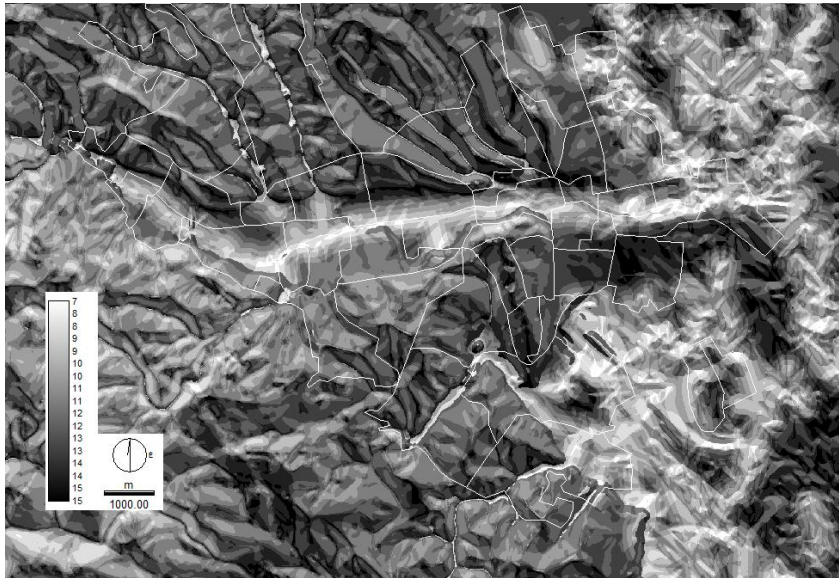
A Miskolc domborzati modelljéből készített, az említett információkat ábrázoló rétegek adatait öt-öt osztályba soroltuk, az egyes osztályok 1–5-ig terjedő pontértékeket kaptak.

A kitettségi viszonyokat tekintve lakhatási célokra legalkalmasabbak a D-i irányú lejtők, hiszen ott éri a legtöbb besugárzás a lakóházakat. A 157,5°–202,5° értékekkel átosztályozott csoport kapta a legmagasabb (5-ös) pontszámot. A még mindig jó adottságokkal bíró DK-i és DNy-i lejtésű területek 4, a K-i, Ny-i lejtők és sík területek 3, az ÉK-i és ÉNy-i kitettségek 2, míg az É felé lejtő területek 1 pontot kaptak.

A lejtőmeredekségen alapuló értékelés alapvetően az építkezési igények alapján történt. Az értékek átosztályozását és a pontszámok megállapítását arra az összefüggésre alapoztuk, miszerint minél kisebb lejtőszöggel bír egy térrész, annál kisebb plusz költségráfordítással jár annak beépítésre alkalmassá tétele. A mezőgazdaságban általánosan használt lejtőkategóriákat alkalmazva, a legkevesebb pontértékekkel rendelkező területek a 25%-nál meredekebb lejtők. 2 pontot kaptak a 18–25%, 3-at a 12–18%, 4-et az 5–12% közötti és 5-öt az 5%-nál kisebb lejtésű térszínek.

A vizes területektől való távolság a lejtőmeredekség függvényében a harmadik vizsgált tényező. Itt elsősorban azokat a térszíneket értékeltük, amelyek bár lejtőmeredekségi szempontból beépítésre igencsak alkalmasak lennének, mégis kockázatot hordoznak magukban a vizes területekhez való közelségük miatt. Elsőként leválogattuk ezért a 2%-nál alacsonyabb lejtőszöggel rendelkező térszíneket, majd ezeket osztályoztuk a vízfolyásoktól, vízfelületektől mért távolságuk alapján 100 méterenként. Az öt osztály közül a legkevesebb pontot a vizes területekhez legközelebb eső, 100 méteren belüli területek kapták, a legtöbb - vagyis öt - pontszámmal pedig a 400 méternél távolabb eső, vagy a 2%-nál nagyobb lejtésű területek rendelkeznek, hiszen a többi osztályhoz viszonyítva árvíz esetén ezek a legvédettebb területek.

Az előbbieken vázolt tényezők alapján Miskolc és környéke természeti minősítését az előállított részeredmény-rétegek összeadásával végeztük el. Az eredményréteg pixeljei így minimum 3, maximum 15 pontértéket vehetnek fel (4. ábra).

4. ábra: Miskolc környékének természeti adottságokon alapuló relatív minősítése
Forrás: saját szerkesztés

A legmagasabb pontszámot elérő területek a Belváros ÉK-i, a Zsolcai kapu É-i és Hodobay-telep D-i részén található. A vizsgálat alapján természeti szempontból a Martintelep városrész jelentős hányada is tökéletesen megfelel lakhatási célokra. Azok a városrészek, ahol még szintén nagy arányban található magas pontszámokkal jellemezhető területek: a Győri kapu, az Avas II. és III. ütem, a Csabai kapu, valamint a Galagonyás.

A várost Ny-K irányba átszelő Szinva völgye (jól kirajzolódik a 4. ábrán), jellemzően 7–8 pontos sávként azonosítható be. Ezeket az alacsony értékeket egyértelműen az előntési kockázat eredményezi. Kitérségi szempontból igen előnytelen, és főként ezért viszonylagosan kevés pontszámmal rendelkezik a Vargahegy É-i része.

A legalacsonyabb átlagos pontszámok jellemzik az alábbi, lakó funkcióval is rendelkező városrészeket: Vasgyár, Vörösmarty városrész, Belváros, Számozott utcák, MÁV-telep, DIGÉP.

A döntéshozóknak a jövőbeni tervek formálásakor ismerniük kell a város természeti adottságait. A lakóépületek létesítésével kapcsolatos beruházások költsége és veszélyeztetettsége magasabb az alacsony pontszámokkal jelzett területeken.

Lakott területek társadalmi szempontú minősítése

Nem csak kézzel fogható, hanem elvont dolgok ábrázolása és értékelése is megtörténhet geoinformatikai módszerek felhasználásával. A következőkben egy olyan módszert mutatunk be, amely alkalmas a nagyobb települések lakott területének minősítésére a lakosság véleményének felhasználásával (Gyenisze, 2009).

Alapfeltevésünk az volt, hogy egy ember új lakásba szeretne költözni egy nagyobb településen és ehhez megfelelő anyagi háttérrel is rendelkezik. Mi befolyásolná a döntését? Egyrészt olyan jellemzők (helyi energiák), amelyek konkrétan egyes épületekhez köthetők, másrészt olyan objektumok (pl. üzletek, iskola), amelyekről mért távolság is számításba jön (helyzeti energia).

Miskolc egyes részeinek társadalmi megítélés alapján való minősítéséhez többféle adat megszerzésére, azok társadalmi igények szempontjából történő pontozására volt szükség. Ahhoz, hogy e témához kapcsolódó, geoinformatikai programmal végezhető vizsgálatokat tudjunk végezni, szükség volt számos térben megfogható objektumra, jellemzőre. Sajnos jó néhány olyan tényező van, amit nem lehetett térben rögzíteni, mert nem kapcsolható koordinátákhoz, vagy nincs róla statisztikai, felmérési adat.

A vizsgálatba bevont objektumok (iskolák, buszmegállók, vállalatok stb.) listáját, azok jellemzőit (pl. munkahelyek száma), valamint a helyzetükre vonatkozó információkat különböző hivatalok, cégek adták meg, illetve ezeket a saját helyismerettel és terepbejárással egészítettük ki.

Mivel a vizsgálat célja nem csak ezen objektumok térbeli ábrázolása, hanem a lakosságra gyakorolt hatásának felmérése és annak számszerűsítése volt, ezért megfelelő pontrendszert kellett kialakítani minden egyes objektumtípushoz. Az objektív pontrendszer alapját egy kérdőíves felméréssel teremtettük meg 2012-ben. Lakóhely és életkor szerint kiválasztott lakókat kérdeztünk meg az egyes objektumtípusok, illetve lakókörnyezeti jellemzők fontosságáról.

168 miskolci lakost kértünk arra, értékeljék az 1. táblázatban szereplő objektumokat aszerint, hogy amennyiben elköltöznének jelenlegi lakhelyükről, ezek hogyan befolyásolnák őket az új lakhelyük kiválasztásában. A lehetséges válaszlehetőségek a következők voltak: -2 (igen hátrányos), -1 (kissé hátrányos), 0 (semleges), 1(kedvező), 2(igen vonzó). Az eredményül kapott, összegzett pontértékeket később relatív pontszámokká alakítottuk át, a könnyebb számíthatóság érdekében -10 és +10 közé.

A legtöbb pontszámot a vezetékes víz, szennyvízhálózat megléte kapta a lakók által értékelésre került 26 tényező közül. Egy park közelsége vagy saját kert léte is nagyon vonzó a miskolciak számára. A legkevesebb pontszámot, várhatóan a magasabb porterhelés és légszennyezettség kapta. Nagyszámú válaszadó számára zavaró a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek jelenléte és az ipari üzemek közelsége.

1. táblázat: A felhasznált objektumok (társadalmi tényezők) súlypontjai

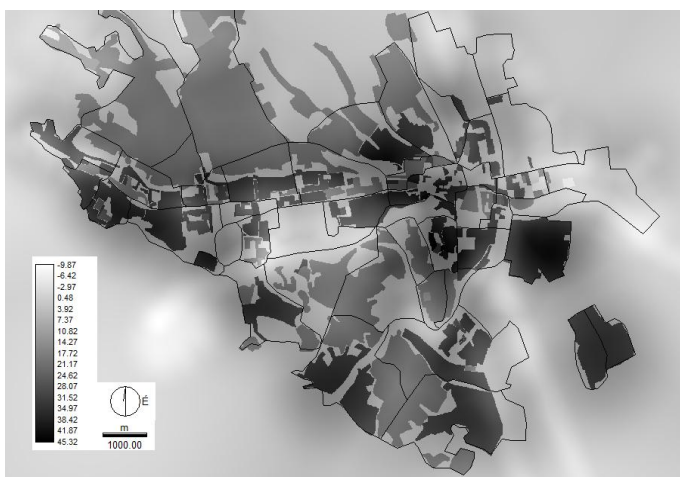
Vizsgált tényező:	Relatív pontszám:
bölcsőde, óvoda, általános, vagy középiskola közelsége	2,6
Az egyetem valamely karának közelsége	1,0
kórház, rendelőintézet közelsége	4,8
forgalmas főút közelsége	-3,8
vasútállomás közelsége	-1,9
vasút közelsége	-3,4
helyi járatú buszpályaudvar közelsége	2,1
buszmegálló közelsége	6,1
vezetékes víz, szennyvízhálózat megléte	8,4
távfűtés megléte	3,3
egyéni fűtés megléte	6,1
belváros közelsége	2,3
többfunkciós (Plaza-jellegű) üzletközpontok közelsége	-0,3
hipermarketek (Tesco, Interspar...) közelsége	2,3
nagyobb ABC (elsősorban élelmiszer) üzletek közelsége	5,5
vendéglátóhely, étterem, nagyobb szórakozóhely, mozi közelsége	0,4
műszaki, kertészeti, lakberendezési nagyáruházak közelsége	-0,1
templomok közelsége	1,3
ipari üzemek közelsége	-6,3
park / nagyobb zöldterület közelsége	7,7
saját kert megléte	7,1
hátrányos helyzetű társadalmi rétegek jelenléte	-7,0
sportpálya közelsége	2,2
felújításra szoruló építészeti, gépészeti részek az épületben	-4,5
magasabb porterhelés, légszennyezettség	-9,1
az épület anyaga: téglá	5,0

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok térinformatikai feldolgozása során először digitalizáltuk az 1. táblázatban olvasható elemek valós elhelyezkedését. A súlypontozás és a hatótávolság beállítása több lépésben zajlott. Legegyszerűbben az élesen lehatárolt területek (településrészek) súlypontját tudtuk megadni. Ebben az esetben egyszerű átosztályozással kaptuk meg a részeredmény réteget.

Összetettebb módon lehetett csak megadni a súlypontokat abban az esetben, amikor az objektumtól való távolság is fontos volt. Elkészítettünk egy olyan réteget, amin az objektumtól távolodva növekvő távolság-értéket kaptak a pixelek. Majd ezt a távolságot alakítottuk át a felmérés során kapott pontértékekké. Az átalakítás után, ha a súlypont pozitív volt, akkor az objektumtól távolodva csökkent, ha negatív, akkor az objektumtól távolodva nőtt a képelemek értéke a meghatározott távolsághatárig. Hiszen az emberek számára az a jó, ha a nekik fontos, az életminőségüket növelő objektumokhoz közel, a számukra negatív hatású területektől minél távolabb laknak. A későbbiekben ezen rétegek összesítésével kaptunk egy, a lakosság véleményét tükröző eredményréteget.

A társadalom véleményét és igényeit tükröző tematikus réteg kialakításához összegeztük a részeredmény rétegeket (5. ábra). A 26 tényező összegzéséből kapott rétegen a maximális pontszám 45,3 lett. Egyetlen pixel sem érte el az elméletileg lehetséges maximumot, ami 68 lett volna.

5. ábra: A társadalmi igények alapján készített rétegek összegzéséből kapott minősítő térkép
Forrás: saját szerkesztés

Kiszámoltuk a városrészek lakóterületeire eső átlagos pontszámot is. Eszerint a vizsgált társadalmi tényezők és a megkérdezettek véleménye alapján a legmagasabb pontszámokkal rendelkeznek: Tampere, Tatárdomb, Belváros, Martintelep, Avasalja. A legalacsonyabb átlagértékeket kapták: Vasgyár, MÁV-telep, Lyukóvölgy, Varga-hegy, Pereces, Szondi telep.

A lakónépesség – és azon belül a nagyobb nyomásgyakorló képességgel rendelkező közép és felső osztály – településen belüli vándorlására várhatóan az alacsonyabb pontszámú területekről a magasabb pontszámmal rendelkező városrészek irányába kell számítani a döntéshozóknak. Ez az infrastruktúra, az oktatási hálózat átalakulását eredményezheti.

A természeti és a társadalmi minősítés összesítése

A természeti adottságokat és társadalmi igényeket mutató eredményrétegek összesítéséből egy minden vizsgált tényezőt tartalmazó végső eredményréteget hoztunk létre. Ennek kialakításához első lépésben összeadtuk az IDRISI programban a természeti, valamint a társadalmi hatásokat mutató, előzőleg már kialakított, összesített eredményrétegeket.

Az összeadás előtt azonban a természeti adottságok hatását fajsúlyosabbá kellett tenni, ugyanis a rétegen adható maximális pont 15 volt, szemben a társadalmi hatások maximum adható 68 pontjával. A természeti környezet ma már valóban kisebb hatást gyakorol a települések fejlődésére mint a korábbi évszázadokban, de azért ezt a pontkülönbséget túlzónak tartottuk. Vizsgálataink eredményeinek értékelése szerint Miskolc esetében a természeti tényezők hatása még ma is kb. fele akkora, mint a társadalmi hatásoké. Ezért a természeti adottságok összesítő rétegének pontszámait 2,26-szorosára növeltük. Az elérhető maximum így 34 pont lett.

A természeti és társadalmi hatásokat tartalmazó eredményrétegek összeadása után kapott összesítő rétegen az elméletileg maximálisan elérhető pontszám 102 lett, de ezt a maximumot egy pixel sem érte el. A képelemek 14 és 58,3 pont közötti értéket kaptak.

Az összesen 26 természeti és társadalmi tényező felhasználásával kapott eredményréteg kisebb korlátozásokkal alkalmas Miskolc és közvetlen környékének relatív pontszámokkal való minősítésére. Azonban a várostól távolodva a térképrétegen szereplő értékek egyre bizonytalanabbak, mivel azokon a területeken (pl. a szomszéd falvakban) nem történt meg a társadalmi tényezők felmérése.

Elsősorban a lakó- és hétvégi házas területen belüli különbségek kimutatására alkalmas az eredményréteg. Ahhoz, hogy világosan megfigyelhetők legyenek a településen belüli különbségek, leválogattuk a lakó- és hétvégi házas övezeteket és egy új réteget hoztunk belőlük létre (6. ábra).

6. ábra: A természeti adottságok és a társadalmi igények alapján készített rétegek összegzéséből kapott minősítő térkép (csak a lakóterületek)

Forrás: saját szerkesztés

Amennyiben a vizsgálatban szereplő lakónegyedekre kiszámoljuk az egy képelemre eső átlagpontszámot, akkor a legmagasabb átlagértéket Tampere, Martintelep és Tatárdomb kapja, a legalacsonyabbakat Szonditelep, MÁV-telep és Varga-hegy. Mind a természeti, mind a társadalmi, mind pedig az összegzett pontszámok átlagából számoltunk egy városi átlaghoz viszonyított relatív értéket. Ez a 2. táblázatban olvasható. Az értékeket és a városrészek neveit a most tárgyalt összpontszámnak a városi átlagtól való eltérése alapján rendeztük sorba.

A városrész szintű „felbontás” azonban elég durva, sok benne az általánosítás. Árnyaltabb, városrészeken belüli utcaszintű különbségeket is mutat a 6. ábra. A legsötétebb színű, azaz legmagasabb értékű területek mindenütt családi házas részeket jelölnek: Bodótető DK-i és Martintelep középső része, valamint a Tampere és Csabai kapu határán fekvő utcák. Szintén igen magas pontszámmal rendelkező, bár csupán egy-két utcára kiterjedő, kisebb területek azonosíthatók a Belvárosban, Miskolc-Tapolcán, kisebb területrészek Bolgárföld és Újdiósgyőr határán, valamint Tatárdombon és Berekalján.

Amennyiben a legalacsonyabb (világos) pontszámú részeket keressük meg a térképen, némileg meglepetésként, az általunk vizsgált más hazai nagyvárosokkal ellentétben, kevés tömbházas részt találunk ebben a kategóriában. Csupán Győrikapu és Újdiósgyőr déli részén, valamint Alsó-Majláth területén azonosíthatók.

Ezzel ellentétben, a legnagyobb, összefüggő, alacsony pontszámú részek Perces és Lyukóvölgy ÉNy-i része. Kisebb kiterjedésű a Vasgyár, a Szondi- és MÁV-telepek. Érdeemes megfigyelni, hogy míg az előzőek esetében nagy területű városrészekről van szó és ezért a nagyobb D-i részek relatíve jobb pontszámai kissé feljavitják az átlagot, addig az utóbbi városrészek kicsik, így az amúgy kis területre eső, egységesen rossz pontok a legrosszabb átlagos értékhez vezetnek a Szondi- és a MÁV-telepeknél.

2. táblázat: A városrészek városi átlaghoz viszonyított értékeinek és a lakosság véleményének összefoglaló táblázata (A nevek és értékek a középső oszlop alapján vannak csökkenő sorrendbe rendezve.)

Városrészek	Az „Oda költözne-e?” kérdésre adott igen szavazatok aránya	Városrészek természeti és társadalmi pontjainak összege a városi átlaghoz viszonyítva	Városrészek természeti pontjai a városi átlaghoz viszonyítva	Városrészek társadalmi pontjai a városi átlaghoz viszonyítva
Tampere	kevés adat	136%	110%	148%
Martintelep	67%	129%	116%	135%
Tatárdomb	kevés adat	126%	95%	139%
Vörösmarty városrész	kevés adat	123%	87%	92%
Belváros	52%	123%	87%	137%
Csabai kapu	kevés adat	119%	115%	121%
Berekalja	90%	118%	93%	128%
Berekkert	kevés adat	117%	98%	125%
Szirma	97%	116%	99%	124%
Diósgyőr	11%	114%	93%	123%
Komlóstető	78%	109%	102%	112%
Bulgárföld	50%	109%	103%	111%
Avas III. ütem	20%	107%	116%	105%
Diósgyőr lakótelep	45%	107%	112%	106%
Bodótető	78%	106%	108%	105%
Vologda	kevés adat	106%	109%	105%
Keleti városrész	0%	105%	103%	106%
Hodobay telep	kevés adat	105%	113%	103%
Szentpéteri kapu	88%	105%	101%	107%
Miskolc Tapolca	99%	103%	108%	102%
Tetemvár	14%	103%	108%	102%
Zsolcai kapu	kevés adat	103%	101%	104%
Vízügy	kevés adat	103%	102%	104%
Avasalja	50%	102%	93%	131%
Avas I. ütem	4%	101%	108%	98%
Új Diósgyőr	kevés adat	101%	105%	99%
Görömböly	93%	99%	100%	99%
Hejőcsaba	88%	98%	98%	99%
Györi kapu	77%	98%	108%	94%
Erenyövölgy	30%	96%	107%	93%
Alsó Majláth	92%	96%	93%	98%
DIGÉP	0%	95%	83%	100%
Avas II. ütem	13%	94%	116%	86%
Galagonyás	kevés adat	94%	114%	87%
Egyetemváros	kevés adat	92%	109%	86%
Felső Majláth	92%	92%	113%	85%
Számozott utcák	0%	89%	85%	91%
Lyukóvölgy	0%	81%	108%	71%
Vasgyár	4%	80%	89%	77%

Városrészek	Az „Oda költözne-e?” kérdésre adott igen szavazatok aránya	Városrészek természeti és társadalmi pontjainak összege a városi átlaghoz viszonyítva	Városrészek természeti pontjai a városi átlaghoz viszonyítva	Városrészek társadalmi pontjai a városi átlaghoz viszonyítva
Pereces	0%	80%	106%	70%
Varga-hegy	33%	80%	102%	71%
MÁV-telep	0%	75%	85%	71%
Szondi telep	0%	64%	99%	50%

Forrás: saját szerkesztés

A modell összevetése a kérdőív ellenőrző kérdéseivel

A kérdőívnek része volt egy Miskolc városrészeit szemléltető térkép is, amelyen a válaszadókat arra kértük, adjanak meg néhány olyan városrészt, ahol szívesen laknának, illetve ahova nem költöznének. A kiértékelés során kiszámoltuk, hogy a válaszadók „igen” szavazatai hány százalékát adták az összes szavazatnak, amit feltüntettünk a 2. táblázatban. Ez elvileg alkalmas a modell ellenőrzésére, mivel a helyi lakosok várhatóan a legjobb természeti és társadalmi adottsággal rendelkező városrészt szavaznak legmagasabb arányban pozitívan. Sajnos több olyan városrész is volt, amelyre az összes leadott szavazatok száma nem érte el a 10-et. Ezeket nem vettük figyelembe.

Ezek alapján megállapítható, hogy Miskolc legkedveltebb városrészei a települést D-ről övező kertes, családi házas területek, Miskolc-Tapolca, Görömböly, Hejőcsaba, valamint Szirma és Berekkert. Kiemelkedően magas az igen válaszok aránya Alsó-, és Felső-Majláth valamint Berekalja területén.

Nem kedvelt, vagy legkevesebb érdeklődést kiváltó városrészek főként a város K-i szélén található, az ipari területek környékén. Szintén nulla „igen” szavazat érkezett Pereces, Lyukóvölgy és a Számozott utcák városrészekre.

A 2. táblázatban megfigyelhető, hogy a 2. oszlop értékeiben is gyakoribbak alul az alacsonyabb, feljebb a magasabb értékek. Az összefüggés nem tökéletes (nem is vártuk azt), ami valószínűleg a nagy területű városrészek vegyes megítélésű lakásállományára és természeti viszonyaira vezethető vissza. A modell tehát városrész szinten úgy tűnik nem tökéletes, ám kisebb megszorításokkal működik Miskolcon is.

Összegzés

A tanulmányban GIS programok segítségével relatív pontszámokkal minősítettük Miskolc lakott területét, a természeti adottságok és a társadalmi igények alapján. Megállapítottuk, hogy a városrészek közül a legmagasabb, relatív átlagpontszámokkal Tampere, Martintelep, Tatárdomb, Vörösmarty városrészek és a Belváros rendelkezik. A legalacsonyabb pontszámú városrészek pedig Szonditelep, MÁV-telep és Varga-hegy (2. táblázat). A kép azonban a valóságban árnyaltabb. Ezt mutatja a 6. ábra, amit 29 természeti és társadalmi minősítő réteg összegzéséből kaptunk.

Irodalom

- Berki M. – Csapó J. (2006): Comparative analysis of competitiveness in the major cultural cities of Hungary. In: Stadt und Region Pécs, Beiträge zur angewandten Stadt- und Wirtschaftsgeographie. Aubert A., Tóth J. (Hrsg.), Universität Bayreuth, Bayreuth, pp. 49-65.
- Bugya T. – Kovács I. P. (2008): Identification of geomorphological surfaces by GIS and statistical methods in Hungarian test areas. In: Progress in Geography in the European Capital of

- Culture 2010. Lóczy D., Tóth J., Trócsányi A. (eds.), *Geographia Pannonica Nova* 3, University of Pécs, Imedias Publisher, Pécs, pp. 249-255.
- Csapó T. – Lenner T. (2012): Veszprém településmorfológiája. *Földrajzi Közlemények*, 136. évf. 4. szám, pp. 439-452.
- Gyenezse P. (2009): Geoinformatikai vizsgálatok Pécssett. Pécs településfejlődésére ható természeti és társadalmi hatások vizsgálata geoinformatikai módszerekkel. *Geographia Pannonica Nova* 7, Publikon Kiadó, Pécs, 110 p.
- Kőszegfalvi Gy. – Pap N. (2007): Az infrastruktúra fejlesztésének néhány kérdése. In: Pap N. (szerk.): *A területfejlesztés földrajzi alapjai Magyarországon*. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 155-164.
- László M. – Pap N. (2007): Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe. Lomart Kiadó, Pécs, 161. p.
- Lenner T. (2012): Győr történeti-településföldrajza. *Településföldrajzi tanulmányok*, 2012/2., pp. 128-142.
- Lovász Gy. (1982): A természeti környezet szerepe a városépítésben. *Településfejlesztés*, 3-4. füzet, pp. 17-26.
- Lóczy D. (2002): Tájértékelés, földértékelés. *Dialóg Campus Kiadó*, Budapest–Pécs, 307 p.
- Marosi S.- Szilárd J. (1974): Domborzati hatások a gazdálkodásra és településekre. *Földrajzi Közlemények*, XXII. évf., 3. füzet, pp. 185-196.
- Nagy Z. (2007a): Miskolc város pozícióinak változásai a magyar városhálózatban a 19. század végétől napjainkig. *Studia Geographica* 19. Debreceni Egyetem, 244 p.
- Nagy Z. (2007b): Changes in the Position of the Town of Miskolc in the Network of Hungarian Towns from the Late 19th Century to the Present Day. In: *MicroCAD' 2007. konferencia: „Szovremennije tehnologiji v ekonomike i menedzsmente” szekció*, Harkovi Nemzeti Műszaki Egyetem, Harkov, pp.418-432
- Pirisi G. – Trócsányi A. (2006): The effects of the post-industrial process in the spatial structure of Pécs. In: *Stadt und Region Pécs, Beiträge zur angewandten Stadt- und Wirtschaftsgeographie*. Aubert A., Tóth J. (Hrsg.), Universität Bayreuth, Bayreuth, pp. 89-107.
- Pirkhoffer E. – Czigány Sz. – Geresdi I. (2008): Modeling of flash flood events in a small low-mountain watershed in SW Hungary. In: *Joined 2nd MAP D-PHASE Scientific Meeting & COST 731 Mid-term Seminar*. Bologna, 19-22 May 2008 (abstract), pp. 64-65.
- Piskóti-Kovács Zs. – Siskáné-Szilasi B. (2012): Miskolc idegenforgalmilag frekvenciált és elhanyagolt városrészeinek vizsgálata. In: Berghauer S, Dnyisztrjanskij M, Fodor Gy, Gönczy S, Izsák T, Molnár J, Molnár DI (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép Európájában = Social geographical challenges in the Eastern Central Europe of the XXI. century*. Konferenciakötet. Beregszász, Ukrajna, pp. 272-279.
- Ronczyk L. – Wilhelm Z. (2006): Beneficial use of the stormwater in Pécs. In: *Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung*, Band 40/2006, pp. 135-144.
- Szabó Sz. – Szabó G. – Szabó J. (2004): Digitális magasságmodellek és ürfelvételek alkalmazása geomorfológiai értékeléshez a Bodrogszeg példáján. *Digitális domborzatmodellezés használata a környezet- és mérnöktudományokban c. konferencia – Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Konferencia CD ROM*, ISBN 963 661 686 8
- Tóth J. (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, XXX. évf., 2–3. füzet, pp. 267–291.

Nádasi Ildikó

Kiútprogram és közfoglalkoztatás egy Miskolc környéki kistelepülésen

Az alacsony foglalkoztatottság, ezen belül a romák alacsony foglalkoztatottsága és az új munkahelyek viszonylag alacsony száma az Észak-magyarországi régió legsúlyosabb gondja. Megoldására számos kezdeményezés indult. Közülük kettő, a helyi önkormányzatokra épülő közfoglalkoztatás és az önfoglalkoztatástóvá válást segítő mikro-hitel program helyi megvalósulásával és tapasztalataival foglalkozunk. A Miskolc környéki kistelepülésen készített interjúk és személyes tapasztalatok által felrajzolt kép elemei a rendszer általános sajátosságaira és hiányosságaira is felhívják a figyelmet.

Kulcs-szavak: romák foglalkoztatása, mikro-hitel program, közfoglalkoztatás
JEL-kód: J15, J21

Problémafelvetés

A *Europe 2020 Strategy* három kiemelt prioritásának egyike az „inkluzív növekedés: a gazdasági, szociális és területi kohéziót előmozdító, magas foglalkoztatási arányt biztosító gazdaság” (Európa 2020 38.). Különös fontosságát e célkitűzésnek az adja, hogy Európában – szemben az Amerikai Egyesült Államok, illetve Japán 70% fölötti arányával – az aktív korú népesség mindössze kétharmad része áll alkalmazásban. Az is reális veszély, hogy a területi egyenlőtlenségek, a képzettségbeli hiányosságok, a munka világához való gyengébb kötődés következményeképpen egyre többen eshetnek ki a munkaerőpiacról. Ezekre tekintettel fogalmazódott meg a következő cél: „A foglalkoztatási arányt a 20 és 64 év közötti munkavállalók körében 75%-ra kell emelni azáltal, hogy többen (különösen a nők, a fiatalok, az idősebbek, az alacsonyan képzettek és a legális bevándorlók) jutnak álláshoz.” (Európa 2020 10.). Az Európa 2020 Stratégia nem nevesíti a roma foglalkoztatás problémáját, ami Közép-Kelet-Európában különösen nagy gond.

A romák nagymértékű kiszorulása a munkaerőpiacról elsősorban a strukturális hátrányokra és a társadalmi diszkriminációra vezethetők vissza. A rossz életkörülmények, a nem megfelelő egészségi állapot, az iskolázatlanság, az alacsony foglalkoztatottság, a társadalmi, s a gyakran ezzel összefüggésben megvalósuló területi kirekesztettség halmozottan jelentkeznek. A térség országainak egy részében, például Macedóniában a roma lakosság jellemzően nagyvárosok periferiáin él, míg Magyarországon nagyobb számban a viszonylag fejletlenebb, elzártabb településeken nagyobb a populáció.

A diszkrimináció szinte minden területen megmutatkozik, így a foglalkoztatás területén is jellemző. Egy hazai empirikus vizsgálat szerint a munkaadók nagy része nem alkalmaz roma származású munkaerőt még akkor sem, ha végzettségét tekintve megfelelne az elvárásoknak (Babusik, 2008). Ez is mutatja, hogy nem csupán az alacsony iskolázottság, szakképzettség hiánya a problémák forrása.

Kiútprogram

A program általános keretei

A Kiútprogram kiemelt célja a társadalmi mobilitás és a roma integráció elősegítése volt. A program keretében szociális támogatással, pénzügyi szolgáltatásokkal, információátadással szertették volna biztosítani a roma származású mélyszegénységben élők önfoglalkoztatásra épülő egzisztenciális előrelépését, társadalmi helyzetük javulását. Célként fogalmazódott meg, hogy a programban résztvevők csoport alapú, fedezet nélküli mikro hitelek segítségével fenntartható vállalkozásokat hozzanak létre, amellyel be tudnak kapcsolódni a helyi gazdasági életbe is.

A Kiútprogram alapja a Bangladeshben működő, Muhammad Yunus közgazdász nevéhez fűződő Grameen-modell. Yunus 1976-ban indította kísérleti jelleggel mikrohitelzési programját: kisösszegű kölcsönökkel segítve a jövedelemtermelő képesség megteremtését a mélyszegénységben élőknek. A tapasztalatokra építve 1983-ban létrehozta a napjainkban is működő Grameen Bankot. A modell arra épül, hogy az érintettek a pénzügyi szolgáltatások, és alapvető információk révén saját erőforrásaikat is mozgósítva kitörhessenek a mélyszegénységéből.

A program a terepmunkások adott településen való megjelenésével indul, akik a projekt iránt érdeklődőket keresnek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokban. A hitelek mellett a siker alapfeltétele a bizalom, hiszen a program öt hitelt felvevő önkéntesekből álló csoport, akik a banki biztosítékot kölcsönös erkölcsi felelősségvállalással helyettesítik. A programba bekapcsolódóknak bízniuk kell önmagukban, abban, hogy a kitűzött célokat meg tudják valósítani. A vállalkozás saját ötlet alapján indul, a vállalkozási tevékenység egymástól független, a csoport tagjainak azonban jóvá kell hagyniuk egymás üzleti tervét. A mikrohitelket vállalkozások indítására kaphatják etnikai és vallási hovatartozástól függetlenül azok, akik meghatározott szegénységi szint alatt élnek. A szekvenciális hitelkihelyezés értelmében a tagok egymást követően kaphatnak hitelt, végül, ha a törlesztés megfelelő, akkor a csoportvezető is, akinek kiemelt szerepe van a folyamatban. Aki nem törleszt, az kiesik a csoportból, helyére új tag kerülhet. A hitelzési folyamat magasabb összegű hitelekkel folytatódhat, ha az első hitelt rendben visszafizették.

A modell kulcsszereplői a terepmunkások, akik helyben támogatják, segítik, ellenőrzik a program megvalósulását. Heti rendszerességgel, gyűléseken történik a problémák közös megbeszélése, az eredmények elismerése.

A Grammen-modell magyarországi adaptálásának lehetősége 2008-ban merült fel. A Polgár Alapítvány az Esélyekért hosszabb előkészítés, megvalósíthatósági tanulmány alapján a modellnek egy eltérő intézményi struktúrában való kipróbálást szorgalmazta, kiemelt szerepet szánva a programot segítő terepmunkásoknak.

A program gazdája, szakmai irányítója a magántulajdonosok által létrehozott Kiútprogram Közhasznú Nonprofit Zrt. Feladatai széleskörűen szolgálták a program megvalósítását, melyek közé tartozott az ügyfelek szervezése, oktatása, mentorálása, a vállalkozásfejlesztés, az üzleti tervek készítésének támogatása, a hitelzéssel kapcsolatos teendők teljes köre (hitelszerződések előkészítése, bírálata, benyújtása, szerződéskötés, stb.), valamint a kapcsolattartás a program érintettjeivel (bankok, munkaügyi központok, kormányzati és önkormányzati szervek).

A programban közreműködő Raiffeisen Bank szolgáltatásait térítés nélkül nyújtotta, a hitelek értékesítését a társadalmi felelősségvállalás keretében magára vállalta.

A Kiútprogram Nonprofit Zrt. fő részvényese, az EU szerződő partnere a Polgár Alapítvány az Esélyekért civil szervezet lett, ellátva a projektmenedzseri, hatáselemzési feladatokat is. Az Európai Unióval kötött szerződés értelmében a programban megfigyelőként részt vettek a Világbank és az UNDP szakemberei.

A nonprofit társaság finanszírozása, a megvalósíthatósági tanulmány elkészítése magántőkéből történt. A program egészének költségeit az EU Pan-European Coordination of Roma Integration Methods – Roma Inclusion: Self-employment and microcredit projektje biztosította (1.425 millió euro), melyet magánforrások és állami támogatások egészítettek ki.

A program hazai megvalósításának tapasztalatai

A kísérlet 2010. februárjában Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken, valamint a főváros egyik hátrányos helyzetű kerületében (a nyolcadik kerületben) kezdődött. A terepmunkások, képzésüket követően feltérképezték a kiválasztott település gazdasági, társadalmi környezetét, partnereket, kontaktszemélyeket kutattak fel. Fórumokon ismertették a program céljait, fontosabb elemeit, feltételrendszerét, majd az érdeklődőkkel személyesen is felvették a kapcsolatot.

Kérdőíves módszerrel feltárták, hogy az érdeklődő megfelel-e a szegénységi kritériumoknak (*egy fogyasztási egységre jutó háztartási jövedelem mediánjának 60%-a*), van-e a háztartásnak korábbi hitele, van-e akarat a vállalkozóvá váláshoz. A döntés – objektív és szubjektív szempontok alapján – a terepmunkás feladata volt, mely alapján 8-9 alkalmasnak ítélt személyből, úgynevezett elő-csoportok alakultak. Közösségépítő találkozók, további szűrési pontok (*esetleges adó és hiteltartozások lekérdezése, egyszerűsített vállalkozási terv beadása, ún. scoring card kitöltése és kiértékelése*) alapján alakult ki a potenciális ügyfelek köre. A vállalkozói tervek megvalósíthatóságáról a Hitelbírálati Bizottság döntött.

A terepmunkások közreműködésével az ügyfelek adott sablont követve elkészítették a végleges üzleti terveket, melyhez 13 hónapra számított cash flow tervet is mellékelni kellett. Az üzleti terv tartalmazta a hitelfelvétel célját (*a felvehető hitel maximális összege kb. 3400 euro*), a felhasználás bemutatását, a beruházásokra vonatkozó költségvetést, a tervezett vállalkozás piaci kapcsolatait, a potenciális partnerek körét és a kockázatelemzést. A végleges üzleti tervek elfogadása (CC) után a szakmai vezető, a Kiútprogram képviselői történt a csoportvizsga, mely egyúttal a csoport megalakulását is jelentette. A program során 60 elő-csoportból 44 alakult meg, ennek 50%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Az ügyfelek elsőként az adminisztrációs feladatot végezték a terepmunkások segítségével, hiszen a bankkal csak bejegyzett egyéni vállalkozóként, illetve őstermelőként köthették meg a szerződést. Vállalkozói számláikra került a hitel készpénz része, megtörtént a könyvelővel való kapcsolatfelvétel. Ezzel párhuzamosan elkészültek a vállalkozóvá válás támogatásához szükséges pályázati anyagok is. 138 ügyfél vett fel átlagosan félmillió forintnyi hitelösszeget, 80%-uk sikerrel pályázott a VVT támogatásra is.

A vállalkozások felépítése és fenntartása is komoly erőforrásokat igényelt. A terepmunkások közreműködésével megtörtént az egyszeri beruházási elemek, a készletek, a szükséges engedélyek beszerzése, s eközben a program résztvevői gyakorta szembesültek a romákkal szembeni előítéletekkel is, ezért a segítőkre fontos katalizatori szerep is hárult.

A vállalkozást elindítók közül 75-en lettek egyéni vállalkozók, zömében kereskedők, 63-an növénytermesztéssel, állattartással foglalkozó őstermelők.

A program beindulását követően a terepmunkások hetente szedték be a törlesztő részleteket, melynek egy része képezte az ún. csoportalapot, mely kisebb likviditási problémák megoldását célozta. A hátralékok kezelésére egyedi megoldások születtek. Különösen az első félévet követő időszak bizonyult sokak számára nehéznek, többen elfáradta, alábbhagyott a lendület, megszűnt a vállalkozóvá válás támogatása. A könyvelő ingyenes biztosítása, a vállalkozó járulék megfizetése is csak az első év végéig segítette a program szereplőit, s a terepmunkások is folyamatosan vonultak ki a támogató szerepből.

A Kiútprogram helyi tapasztalatai

A Kiútprogram községünkben 2010 decemberében indult. A helyi csoportban öt kezdő vállalkozó (három férfi és két nő) kezdte meg nagy reményekkel, egymást támogatva a programot, közülük hárman vállalták az interjút. A beszélgetés során elsődlegesen az alábbi kérdésekre kerestem a válaszokat: hogyan kerültek a programba, milyenek ítélték a felkészítés folyamatát, tudtak-e azonosulni a célokkal, a működés során milyen tapasztalatokat szereztek, megfelelő volt-e a projekt során kapott szakmai és emberi támogatás, miben látják az eredménytelenség okát?

N. J-né negyven év körüli, roma származású nő. Miskolcon született, ott is végezte általános iskolai, majd szakiskola tanulmányait. Növénytermesztést tanult, de a 10 évfolyamot már nem fejezte be gyermeke születése okán. Kapcsolata gyermeke apjával hamar megromlott, új párjával költözött a községbe. Nagyobb lánya már családot alapított, kisebb gyermeke még általános iskolás.

Lakáskörülményeik rendezettek. A kis családi ház többször is megkapta a „Tiszta udvar, rendes ház” kitüntető címet, mely az ott élők szorgalmát dicséri.

Sem N. J-né, sem férje nem rendelkezett még hosszabb időtartamú, biztonságos jövőt előrevetítő munkával. Ennek okát elsősorban a munkanélküliség nagyarányú növekedésében, illetve az alacsony iskolai végzettségben, szakmai képzettség hiányában látják. N.J. férje nem fejezte be az általános iskolát sem. Jelenleg egy olyan felzárkóztató képzésben vesz részt a munkaügyi központ szervezésében, mely szakképzéssel zárul majd.

N. J-né jellemzően alkalmi munkákból, különböző munkanélküli ellátásokból, szociális támogatásokból, s a közmunkaprogram változatos formáiban való részvétellel biztosította, biztosítja a megélhetésüket. Dolgozott erdészetben, kertészetben, árvízvédelemben, takarítóként iskolában, szociális otthonban közmunkásként. Idényszerűen készített asztali díszeket, adventi koszorúkat, ruhaneműkkel üzletelt „feketén”. Alkalmazásban még sosem állt, a fenti okok mellett említi még a származása miatt egy-két esetben előfordult hátrányos megkülönböztetést.

Mindezen előzmények után igen kedvező lehetőségnek kínálkozott a „Kiútprogram”, melyről egy ismerősétől, a későbbi csoportvezetőtől hallott. Az első információk szerint a Raiffaisen Bank hitele segítségével vállalkozást lehetne indítani. Már régóta vártak valamilyen kitörési lehetőséget, így rövid gondolkodás után döntöttek, belevágnak.

Ezt követően megkereste őket a terepmunkás, csoportos összejövetelen ismertette az érdeklődőkkel, akik ekkor nyolcan voltak, a lehetőségeket, a program lebonyolításával kapcsolatos fontosabb tudnivalókat. Megtudták, hogy a projekt csoportalapú, legalább öt fő bizalomra épülő együttes munkájára, vállalkozására van szükségük a működőképességhez. Több alkalommal kaptak ezzel kapcsolatban képzést, melyeken az együttműködés mikéntje és fontossága, a vállalkozással kapcsolatos alapvető ismeretek kerültek középpontba. A résztvevők megtapasztalhatták, milyen nehézségekkel jár egy pénzügyi terv, a költségvetés elkészítése, milyen adminisztráció feladatok, terhek hárulnak a vállalkozókra, hogyan és miként kell adót, egyéb járulékokat megfizetni, stb. A képzések, megbeszélések során a terepmunkás javaslatai és a résztvevők jóváhagyása alapján öt főszre szűkült a csapat. Eldölt, hogy ki milyen területen szeretne vállalkozásba kezdeni. A csoporttagok közül volt, aki kőműves végzettségére tekintettel építőipari vállalkozást tervezett, többen kereskedelemmel, ketten, így N.J-né is, östermelői elképzelésekkel indultak. A tervek bírálata során a terepmunkás azonban csak egy főnek javasolta az östermelői tevékenységet, ezért N.J-né a terepmunkás javaslatát elfogadva kereskedelmi vállalkozásba kezdett. Indulhatott a program, a terepmunkás segítségével készültek az előzetes tervek.

A résztvevők számára talán a legnagyobb kihívást a vállalkozás beindításához szükséges hivatali ügyintézés jelentette. Külső támogatás – terepmunkás, helyi önkormányzat – nélkül nem sikerült volna. Pedig a hitelfelvétel alapja a vállalkozói státusz megszerzése volt.

A „Kiútprogramban” meghatározottaknak megfelelően a csoport tagjai nem egyszerre léphettek a projektbe. A hosszas hivatali ügyintézészt követően N.J-né elsőként vehette fel a fedezet felmutatása nélkül a mikro-hitelt. A maximálisan igényelhető egymillió forintból 600.000 Ft-ot kért üzleti terve megvalósításához, melyet a ruházati kereskedelem indításakor az árukészlet beszerzésére, illetve a mobilitás biztosítása miatt használatú vásárlásra fordított. *„2011. január 14-én felkaptuk a hitelt, elmentünk autót vásárolni. Ez szükséges volt, hogy mozgóárúsként dolgozhassunk. Elmentünk árut beszerezni, megvásároltuk és mentünk piacolni.”*

Az első hetek tapasztalatai alapján látszott, a ruhák, cipők iránti kereslet alkalomszerű, esetleges. Az ebből befolyt jövedelem nem biztosítja a heti rendszerességgel fizetendő kölcsöntörlesztés összegét, így tevékenységüket és árukészletüket zöldség és gyümölcs kínálatával bővítették. *„Reggel fél négykor keltünk a párommal, indultunk a nagybaníra. A friss árunak volt keletje. Nem helyben, egy szomszédos faluban árultunk minden nap. Nem volt szabadidőnk, de eleinte megértte. Fizettem a hitelt, heti húszezer forintot, a járulékot. Éltünk belőle és egy keveset félre is tudtam tenni. Lett belőle a lánynomnak bútor.”*

A program előrehaladtával, annak lényegéből fakadóan csökkent a terepmunkás támogatása. N.J-né szerint túl hamar és túl gyorsan. Talán lehetett egyéb, általuk nem ismert gond is, hiszen kevesebb, mint egy év elteltével új terepmunkás jelent meg a csoport tagjainál. Az ismerkedés, alkalmazkodás nem volt egyszerű, hiszen a csoportos tanulási folyamaton, a csapatépítésen már

rég túl voltak. A kimaradt csoportos tréningek, megbeszélések hiánya, a jelentkező problémák terhe nehezítette a kommunikációt. A program kimondottak a bizalomra épült, s ezt nehéz volt újra megteremteni, fenntartani.

N.J-né 2011 őszén megbetegedett. Többször kórházi kezelésre is szorult. Dolgozni nem tudott, párja egyedül nem vitte tovább a vállalkozást. A hitelt egy darabig megtakarításból törlesztette, a járulékfizetéssel végképp elmaradt. Szociálistámogatást vállalkozói státuszára tekintettel nem kaphatott. Helyzetük teljesen ellehetetlenül. A tiszta kis házban mindennaposá vált a hideg és az éhezés. 2012. januárjában megkereste az új terepmunkást, és felszámolta a vállalkozást. Ekkor tudta meg, hogy betegsége okán táppénzt is igénybe vehetett volna, s ez időre a járulékfizetés alól is kaphatott volna mentességet. De nem kapott, mert a lehetőségekről senki sem tájékoztatta. 110.000 forintnyi elmaradást halmozott fel, főképp járulékokból. Jelenleg közmunkaprogramban dolgozik. A hiteltörlesztéssel ugyan adós maradt, de annak egy részét fedezte a „közös kassza”, melybe minden csoporttag havonta fizetett egy kisebb összeget „baj esetére”. A járuléktartozás utolsó részletét egy hónapja vonták le keresetéből. A kezdeti lelkesedésnek, lendületnek nyoma sincs. Helyébe a csalódottság, a magára hagyatottság érzése lépett. N.J-né úgy gondolja, ha hosszabb ideig kapnak intenzív segítséget, ha folyamatos a képzés, a tanulás, nagyobb az odafigyelés, még ma is vállalkozó.

A csoport legidősebb tagja H.D. volt. Korábban hosszabb ideig dolgozott a helyi termelőszövetkezetben állatok mellett. A program indulásakor közmunkából, szociális ellátásokból, alkalmi munkából élt, felesége rokkantnyugdíjas. Szükszavúan nyilatkozik. A program indulását örömmel fogadta, s hálás volt, hogy az érdeklődők közül ő is bekerült a kiválasztottak közé. Büszkén meséli, hogy a képzés során a legszorgalmasabbnak bizonyult. Vállalkozási ismereteket, számlakitöltést tanultak. S megtanulták azt is, hogy felelősséggel tartoznak egymásért. Vállalkozásának profilját az állattenyésztésben szerzett sokéves tapasztalat határozta meg. *„Tojótyúkokkal szerettem volna foglalkozni őstermelőként. Kiszámoltam, hogy az ólakhoz, az állatok beszerzéséhez, a táphoz 400.000 Ft köri összegre lenne szükség.”* Terve zöld utat kapott. Félévnnyi várakozás következett, hiszen a csoport tagjai nem egyszerre kapták a hitelt. Ahhoz, hogy H.D. is indulhasson, társainak már teljesítenie kellett. De ezek a hetek sem teltek dologtalanul. Bontott téglából saját kezűleg készültek az ólak, a befejezés viszont csak a hitelfelvételt követően vált valóra. H.D. ekkor szembesült egy jelentős problémával: a tojóállomány megrendelése, a beindulás nem ment egyik napról a másikra. A hiteltörlesztést az első héten kezdeni kellett, mely bizony nagy nehézségekbe ütközött. Vett időközben egy anyakocát, mely 13 kismalacot ellett, az értékesítés azonban nem volt problémamentes. Ma üresen állnak az ólak. Vállalkozását megszüntette. Járulékkal nem, de a hiteltörlesztéssel jócskán elmaradt. Rossz vállalkozásba kezdett – gondolja. Az állattenyésztés sikere egy hosszabb időszak eredménye lehet, ha később kell kezdenie a visszafizetést, lehet, hogy jobban tud gazdálkodni. Nem hibáztat senkit, sajnálja az elvesztett lehetőséget.

A projektben csoportvezetőként vett részt B.S-né. Negyvenes éveinek elején járó 7 gyermekes magyar édesanya, férje roma származású, ún. vegyes házasságban élnek. Lakás és életkörülményeik szerények, de rendezettek. A férj többnyire közmunkából, alkalmi munkából szerzett jövedelmét a gyermekek után járó támogatások (családi pótlék, Gyes) egészítették ki. B.S. elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, munkaviszonya még sosem volt, a gyermeknevelés, a háztartás ellátása töltötte ki idejét. Ismerősöktől értesült a Kiútprogram nyújtotta lehetőségekről, s rövid utánajárást követően már szervezte is a helyi csoportot. Régóta dédelgetett álmát látta megvalósulni: egy kis élelmiszerboltot szeretett volna nyitni. A férje, gyermekei biztatták, s segítettek a tanulóssal töltött hetek alatt. A tervek szerint a családi házukhoz épített melléképületben tervezte vállalkozását. Az üzleti terv jóváhagyását követően hosszú idő telt el a megvalósításig, csoportvezetőként csak utolsó lehetett a hitelfelvevők sorában. Elmondása szerint bár bízott a többiekben, mégis nagy izgalommal élte meg az első hónapokat. Figyelemmel kísérte, segítette az előbb indulók munkáját.

2011 szeptemberében nyílt meg a kis ABC, de nem az eredetileg tervezett helyen, hanem egy a lakásuktól távol eső, korábban is élelmiszerboltként funkcionáló helyiségben, melyet a felvett hitel terhére béreltek (nem roma környezetben). Ennek okát B.S-né azzal magyarázta, hogy csak így látta biztosítottnak a folyamatos forgalmat, mely a heti törlesztéshez elengedhetetlen volt. A romák közt jellemzően a különféle kifizetésekhez kapcsolódóan van csak forgalom, így újra átgondolták, s módosították az eredeti terveket. Az üzlet beindult, elsősorban az alapvető élelmiszerek iránt mutatkozott kereslet, a boltot nagyobb részt a mélyszegénységből élők látogatták. A forgalom szerény mértékben, de folyamatosan nőtt, a nyitvatartási időre tekintettel alkalmazottat is foglalkoztatott. Sem a hiteltörlesztés, sem a járulékok megfizetése, az alkalmazottal járó költségek nem jelentettek gondot. Hamar sor került azonban az első, ahogyan ők nevezik halasztott fizetésre, vagyis az áru ellenértékét nem a vásárláskor, hanem fizetéskor, családi pótlékból, egyéb szociális támogatásokból utólag fizették. B.S-né szerint pont annyit, mint amennyibe az áru került. Az irigyek azonban, ahogy ő fogalmazott, feljelentették. *„Egy hajnalon kommandósok törtek ránk, s a gyerekek szeme láttára bilincsben hurcoltak el. A rendőrségen rosszul lettem, háromszor estem össze, senkinek nem kívánom, hogy mindez átélje.”* A vád uzorázás volt. Előzetes letartóztatásra nem került sor, az eljárás még tart. A történetek nagyon megviselték, azóta is beteg. Hosszú ideig volt táppénzen, a csoporttártól tudta, hogy erre van lehetőség. Vállalkozását jelenleg szünetelteti, bár a program honlapján a mai napig, mint sikeres vállalkozó szerepel. A bolthelyiséget más bérlő, kevés lehetőséget lát a folytatásra.

A programban résztvevő két másik vállalkozó sem járt sikerrel. Sem a műszaki cikkekkel való kereskedelem, sem az építőipari munkák nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A válság éve mikro szinten is éreztették hatásukat, leghamarabb ők távoztak a projektből. Az öt vállalkozó egyike sem fizette vissza a kölcsön teljes összegét *(a program záró tanulmányában megfogalmazottak szerint a visszafizetésnél fontosabb szempont volt a működés fenntartása)* (Molnár 2012) járulékokkal egyikük jelentősen elmaradt. A program rövid időre – főként a kereskedelemmel foglalkozó vállalkozók esetében – biztosította a megélhetést, de igazi perspektívát nem jelentett. A helyi tapasztalatokat összegezve elmondható, hogy a kezdeményezés kudarcba fulladt. A roma foglalkoztatás bővítésének külföldről átvett ötlete bármennyire kiváló is, a hazai, helyi viszonyok számos buktatót rejtettek magukban. Egyik legnagyobb problémának a kiválasztási folyamat tisztázatlanságát látom. Az interjúk alapján nem derült ki pontosan, hogy miért pont itt, és miért épp ezekkel a személyekkel indult a program. A terepmunka folyamatának kezdeti lépéseiről a résztvevőknek nem voltak ismereteik, a program céljait bemutató közös fórumokról egyikőjük sem számolt be. A véletlenszerűen tűnő kiválasztásból fakadó hibákra a programgazdák már korán felfigyeltek, ezért az első néhány hónap tapasztalatai alapján mind a célcsoport kiválasztásának mechanizmusát, mind a működtetést módosították. Nagyobb hangsúlyt fektettek a személyiségekre, az előzetes hiteltörténetre, a család támogató szerepére.

További kockázat jelentettek a képzéssel kapcsolatos problémák. A programban résztvevők előzetes tudása rendkívüli módon eltért egymástól, s nem rendelkeztek előzetes ismeretekkel a vállalkozásindítással, működtetéssel kapcsolatos területeken. Az interjúk során szinte valamennyien említették, hogy megtanultak számlát kitölteni, de további ismeretekről nem tettek említést. A programban például követelményként szerepet üzleti terv készítése, mely az alábbi elemeket tartalmazza: hitel felvételének célja, a hitel felhasználásának részletes bemutatása, a tervezett beruházásokra vonatkozó költségvetés, a tervezett vállalkozás piaci kapcsolatai, a lehetséges partnerek, kockázatelemzés, a jövőbeli kilátások elemzése. A tervet a terepmunkás készítette el az ügyféllel ugyan megbeszélve, de annak részleteit, jelentőségét nehezen értették. A szükséges engedélyek beszerzése is segítséggel történt. A program működésének alapjául szolgáló bizalomépítés és felelősségvállalás hangsúlyozása bizonyára megfelelő volt, hiszen erre a beszélgetések alatt mindenki kitért. A bevezető képzést nem követte további kompetencia-bővítés, ismeretszerzés, s az ily módon megszerezett tudás kevésnek bizonyult (Isd. táppénzzel kapcsolatos ismeretek hiánya, áruhitelezésből fakadó súlyos problémák, stb.).

Újabb sarokpont a döntés, az elképzelések realizálása. Bár az üzleti tervek a terepmunkás támogatásával készültek, s többlépcsős folyamat végén történt az engedélyezés, mégis számos kérdés merült fel ezzel kapcsolatban, melyekre az interjúalanyok sem ismerték a választ. Az engedélyezés folyamatában mennyire vették figyelembe a helyi igényeket, körülményeket? Van-e realitása, van-e piaca az egyszerre induló kereskedelmi vállalkozásoknak? Östermelői programok esetében megvalósítható-e az azonnali, heti rendszerességű törlesztés, ki és hogyan értékesíti majd a megtermelt javakat?

A Polgár Alapítvány által indított kezdeményezés megvalósíthatósági tanulmányában külön kitértek arra, hogy a program adaptációja során, tekintettel az eltérő körülményekre az intézményi struktúrában hangsúlyosabban kell megjeleníteni a terepmunkásoknak. Az interjúk alapján ez a kiemelt szerep nem valósult meg teljes körűen. A kezdeti támogatás, mely bizonyos esetekben a résztvevők helyetti gondolkodást, cselekvést is jelentette, túl hamar és túl gyorsan csökkent, a kezdő vállalkozók úgy érezték egy idő után, hogy magukra maradtak. Esetünkben a terepmunkás változása is nehezítette a folyamatot. A program célmeghatározásában szerepelt, hogy a terepmunkásnak különösen figyelnie kell a kritikus pontokon (pl.: fél év elteltével, ha az ügyfél elbizonytalanodik és elfárad), s fokozott támogatással kell átlendíteni az ügyfeleket a holtponthoz. A vizsgált esetekben ezt a momentumot nem sikerült beazonosítani.

A kísérlet alapvető kérdése az volt, hogy adaptálható-e a Grameen-modell a közép- és kelet-európai országok mélyszegénységben élő, különösen roma népességére. A helyi tapasztalatokra épülő válasz, összecsengve az országos tapasztalatokkal az, hogy az adott formában biztosan nem. Bár vannak a programnak sikerei is (s nehéz meghatározni, hogy számszerűségében mit is tekintünk itt sikernek, hiszen egy ember boldogulása is előrelépés). A szomszédos községben jelenleg is működik egy ún. mozgóbolt. Tulajdonosa korábban is kereskedelemmel foglalkozott, a program indulása előtt több éves tapasztalattal rendelkezett. Viszonylag alacsonyabb összegű hittel (250.000 Ft) indult, melyet már sikerült törlesztenie. Sikerének titkát abban látja, hogy próbál mind teljesebb mértékben alkalmazkodni a vevők igényeihez, mind árukészletet, mind az árakat, mind a nyitva tartást tekintve. Biztos megélhetésben, kis nyereségben gondolkodik, családja mindenben támogatja.

A program értékelése

Több elemző véleménye, s a program három éves tapasztalata szerint kockázatos és drága volt a Kiútprogram, s magában hordozta a sikertelenség kockázatát, ezért szüntette meg annak támogatását a jelenlegi kormányzat. Ahogy azt a helyi tapasztalatok is alátámasztják a program előkészítése nem volt megfelelő. Az egy hetes pénzügyi és vállalkozói felkészítések – a kompetenciahiányokkal küzdő résztvevőkre tekintettel – nem lehettek eredményesek.

A záró tanulmányban megfogalmazottak szerint a program monitorozása és hatásvizsgálata a Világbank és az UNDP szakembereivel közösen történt. Az online adatbázisok feltöltése, a kérdőívek kitöltése a terepmunkásokat érintette, az említett külső szakértők megállapításait a dokumentum nem részletezi. Kevés információ látott napvilágot például arról, hogy a vállalkozások körül, hány volt nyereséges, hány működött még a hitel lezárását követő legalább egy évben.

Reflektálva a záró tanulmányban megfogalmazott következtetésekre, üzenetekre az alábbiakban összegezzük a program tanulságait. A szegénységben élő romák által létrehozott új helyi vállalkozások az első év után nem tudtak fennmaradni a program segítségével; az ügyfelek vissza akarták fizetni a hitelt, de nem tudták. A helyi példa is alátámasztja, hogy az intenzív, tartós terepmunkási jelenlét nélkül nincs értelme egy ilyen jellegű programba belefogni. Általános tapasztalatként megerősíthető, hogy szociális mikro-hitel programot csak akkor érdemes elindítani, ha a szabályozási környezet kiszámítható és a kezdő vállalkozók közterhei viszonylag mérsékeltek.

A Kiútprogram társadalmi haszna a projekt korlátozott időtartama miatt nehezen ítéltető meg. A társadalmi mobilitást, a romák munkaerő-piaci reintegrációját célzó program úgy tűnik, csak kísérlet marad. A tapasztalatok összegzése, átgondolása, a szükséges programelemek módosítása után talán életképessé válhatna.

Romák a közfoglalkoztatásban

A munkanélküliség a közfoglalkoztatás kérdését kulcsfontosságúvá tette, szükségszerűen nőtt meg az állami szerepvállalás jelentősége e területen is. A megváltozott szabályozás, a közfoglalkoztatottak és közfoglalkoztatók bővülő köre, száma napjainkban új célokat, nézőpontokat állított a figyelem középpontjába, új kérdéseket és válaszokat indukál. A lehetőségek gyakorta a helyi megvalósításban, megvalósulásban tükröződnek. Hol sikeresen, hol kevésbé jól, de mindenképpen remélve, hogy a tapasztalatok a rendszer optimalizálását célozzák majd.

A közfoglalkoztatásról általában

A közfoglalkoztatás a jelenleg érvényes törvényi szabályozás szerint olyan munkára létesíthető jogviszony, mely törvény által előírt állami, illetve önkormányzati kötelező vagy önként vállalt feladat. Közösségi célok megvalósítására is irányulhat, melyek többek közt lehetnek egészségmegőrzési, szociális, nevelési, kulturális, környezetvédelmi, közrendi, ár- és belvízvédelmi célú, közforgalmi utak fenntartásához és üzemeltetéséhez kapcsolódó feladatok.¹ A munkaviszony egy olyan speciális formája, melynek kiemelt célja, hogy a közfoglalkoztatott sikeresen vissza-, illetve bekerüljön az elsődleges munkaerő-piacra. A közfoglalkoztatás átmeneti munkalehetőséget biztosít azok számára, akiknek az önálló álláskeresése hosszú ideig eredménytelen.

A közfoglalkoztatás lehetőséget teremt a halmozottan hátrányban lévő, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő, illetve álláskeresési vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskeresők, többek közt a megváltozott munkaképességűek és a roma nemzetiségű álláskeresők átmeneti jellegű, határozott időtartamú foglalkoztatására (NFSZ, 2014).

A rendszerváltást követően folyamatosan jelen van a közfoglalkoztatás Magyarországon, bár a megnevezés többször is változott. Volt, amikor többféle program működött párhuzamosan, lehetőségeket kínálva az elsődleges munkaerőpiacról kiszorultak számára.

Napjainkban a Nemzeti Közfoglalkoztatási Program és a Magyar Munka Terv ad e téren útmutatást. A program lényege, hogy egységes rendszerben, azonos forrásból, azonos prioritásokon alapuló szabályozás alapján nyújt pályázati támogatást új munkahelyek létrehozásához.

A hatályos szabályozás részleteit a 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló jogszabály rögzíti.

A közfoglalkoztatás átalakítását követően 2011. január 1-jétől megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka és a közhasznú munkavégzés, melyeket az egységes közfoglalkoztatás rendszere váltott fel. Szeptembertől már megkezdődtek az új közfoglalkoztatási programok, majd 2012. január 1-jével elindult a közfoglalkoztatás új, teljes rendszere.

A Kormány programjában jelezte, hogy elsődleges cél a foglalkoztatás bővítése, a munkahelyteremtés, hogy a munkaképes, dolgozni akaró személyek munkát kapjanak, így biztosítsák saját maguk és családjuk megélhetését.

¹ 2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról

A Start-munka segít a tartósan munkanélküliek, szakképzettség nélküliek és megváltozott munkaképességűek számára visszatérni a munka világába, hogy a segélyek helyett a munkavégzésből származó jövedelem legyen a meghatározó. További célként fogalmazták meg, hogy a közmunkába bevontak a később az elsődleges munkaerő-piacon, a versenyszférában tudjanak elhelyezkedni. A Start-közmunkaprogram ehhez csak az első lépés.

Fontos kiemelni, hogy a közmunka tulajdonképpen nem cél, hanem eszköz a foglalkoztatás bővítésére. A Start-munka keretében hasznos, értékteremtő munkavégzést idealizálnak, ami a közösség érdeke is. Befogadó szektorokat áttekintve kiemelt szerepet vállalhat a mezőgazdaság, a növénytermesztés és állattenyésztés, de akár az építőipar is.

A Start-munka nem gátolja az egyéni álláskeresést, nem von el munkaerőt a vállalkozások elől. A segély visszaszorítása érdekében, illetve a munkára ösztönzés miatt a közmunkáért járó bér magasabb, mint a szociális juttatás, ugyanakkor, hogy támogassa a versenyszférába való visszatérést, alacsonyabb lesz, mint a mindenkori minimálbér. Képzés és oktatás is megvalósul a Start-munka program alatt, ami szintén a későbbi elhelyezkedést könnyíti meg. (TKKI 2013)

A közfoglalkoztatást az államhoz valamilyen módon kapcsolódó szervek, a közfoglalkoztatók végeztetik, melyek közül a legfontosabb szereplők hagyományosan és jelenleg is az önkormányzatok, a vízügyi igazgatóságok, nemzeti parkok, de fontos szereplő lehet akár a MÁV is.

A közfoglalkoztatók csak bizonyos állami és közösségi feladatokat végeztethetnek el a közfoglalkoztatottakkal, akiknek a következő kritériumoknak kell, hogy megfeleljenek: munkaügyi kirendeltségen regisztrált álláskereső, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban, illetve álláskereső vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskereső, valamint a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló törvény szerinti rehabilitációs ellátásban részesülő személyek.

A közfoglalkoztatási programok rövid, illetve hosszú távon (4-12 hónap), s változó munkaidőben (4, 6, illetve 8 óra) biztosítják a foglalkoztatást, melyekhez az állam mind a bérköltségek, mind a közvetlen és szervezési költségek tekintetében hozzájárulást biztosít. A közfoglalkoztatottak minden pozícióban egy erősen nyomott bért tudnak megszerezni, például a végzettség nélküli munkakörben heti 40 órában dolgozó közfoglalkoztatottak bruttó 75.500 forint jövedelemre számíthatnak. Egyebekben is alacsonyabb a dolgozók védelme ebben a rendszerben a Munka Törvénykönyvéhez képest. A szerződés itt mindig határozott időre jön létre, a dolgozó nem léphet vissza attól a munkától, amit neki szántak, a szabadság mértéke egységesen évi 20 nap. Előnyt jelenthet, hogy bizonyos programokban a végzett munkához képzések is kapcsolódnak, így segítve az elsődleges munkaerő-piacra való visszajutást. (Szabó 2013)

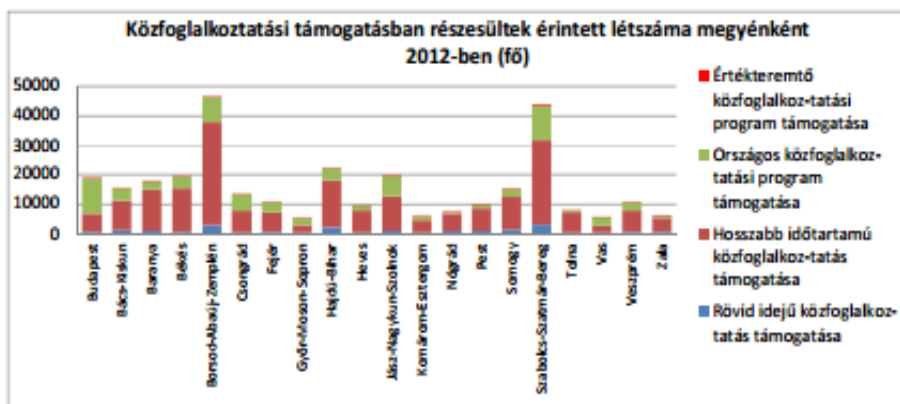
A közfoglalkoztatás tehát elméleti megközelítésben egy részletesen szabályozott, sokszínű lehetőséget biztosító, helyi viszonyokra, egyéni különbségekre is válaszokat kínáló rendszer, melynek működőképessége a mindennapok gyakorlatában realizálódik.

A közfoglalkoztatás, vagy ahogyan a közbeszédben legtöbbször hallhatjuk, a közmunka sokak szerint pusztán szükséges rossz. Ezt a környezetemben közel harminc embernek feltett kérdésekre adott válaszok támasztják alá. Legtöbbször a képzetlen, munkanélküli, döntően roma származású a munkaerőpiacról kiszorult aktív korúak foglalkoztatásával azonosítják, gyakran lekicsinylően említik, nem teljes értékű munkavégzésnek tekintik.

Azokkal a válaszadókkal, akik közvetlenül nem érintettek a kérdésben a felszínes tapasztalat mondatja ezt. Azok pedig, akik közfoglalkoztatottként élik mindennapjaikat kiszámíthatóbb, biztos jövőképet nyújtó lehetőségekre vágnak/várnak. Üdítő kivételként egy pedagógus véleményét emelném ki, akinek a közmunka szó kapcsán a közösség érdekében, önkéntesen díjazás nélkül végzett tevékenység jutott elsőként eszébe.

Romák részvétele a közfoglalkoztatási programokban

A roma munkavállalóknak, mint az előző fejezetekből is kitűnt, halmozott hátránnyal indulnak a munkaerőpiacon. Az alacsony iskolázottság, a diszkrimináció, a földrajzi különbségekből adódó hátrányok megyénkben sokszorozódnak. A magas munkanélküliségi ráta, a fokozódó szociális problémák szükségszerűvé tették a széleskörű megoldáskeresést. A közfoglalkoztatási támogatásban részesülők és az álláskereső megoszlása 2012-es adatok szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb, 15, illetve 12 %, számuk megközelíti az ötvenezretet. Becslések szerint közöttük jelentős nagyságrendet képviselt a roma populáció.

1. ábra: Közfoglalkoztatottak létszáma

Forrás: NFSZ, 2014

Nem véletlen tehát, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Államigazgatási Kollégium „A hátrányos helyzetben élők társadalmi felzárkóztatását, mobilitását elősegítő” szakbizottságot hozott létre, melyben kiemelt terület a munkaügy, a foglalkoztatás. A részletes helyzetelemzésre épülő stratégia a foglalkoztatás területén célként fogalmazta meg a halmozottan hátrányos helyzetben élők foglalkoztatási mutatóinak növelését, a közfoglalkoztatás munkapiachoz visszavezető jellegének erősítését, valamint azt, hogy az aktivitásokat a több éve munkanélküli, alacsony iskolai végzettségű, több munkanélküliből álló családok felé kell fókuszálni.

Különösen fontos lenne az agglomerációban élők megsegítése. A Miskolc környéki települések egy részében folyamatosan nő a roma lakosság, s ezzel párhuzamosan az állami támogatásra szoruló aránya, fokozódó gondot jelent a foglalkoztatás. Sok esetben az egyedüli foglalkoztatóként megjelenő önkormányzat nem képes egyedül megoldani a problémát, ezért jó megoldásnak ígérkezik a közfoglalkoztatás új rendszere.

A helyi roma közösség aktív korú tagjai körében egy korábbi kérdőíves felmérésben a válaszadók 56%-a nyilatkozta, hogy rendelkezik az adott időszakban (2013.őszi) munkával, de ebből kevesebb, mint 10% azok aránya, akik nem a közfoglalkoztatás rendszeréből származó jövedelemmel rendelkeznek. Ez a példa is jól mutatja, hogy a közfoglalkoztatást a többség teljes értékű munkának tekinti ideiglenes volta ellenére is.

A felmérésben résztvevők döntő többsége úgy ítélte meg, hogy a romák foglalkoztatási helyzete javuló tendenciát mutat az utóbbi években. Ennek mértékét azonban igen nehéz megítélni, s fontos hozzátenni, hogy a bővülés a közfoglalkoztatásra vonatkoztatható. A vélemények szerint különösen a nők aránya növekedett a másodlagos-munkaerőpiacon, a családi összjövedelmének növelése tereli a családanyákat a munka világába. Nőtt a fiatalok létszáma is, mely a demográfiai változásokkal magyarázható: a roma populáció össznépességen belüli arányának fokozatos eltolódását mutatja. (G.Fekete 2008)

Az utóbbi években az önkormányzati munkaerőpiacra kerültek be legnagyobb valószínűséggel a roma és nem roma munkanélküliek. Vannak akik, úgy gondolják, hogy a romáknak ez

az egyedüli esély arra, hogy foglalkoztatottak legyenek. Iskolai végzettség hiányában számukra döntően közterület-takarítási, karbantartási munkát kínálnak, intézményekhez jellemzően a magasabb iskolai végzettség okán a nem roma munkanélküliek kerülnek. Problémaként az érintettek nem ezt említik. Az időszakosság, a bizonytalanság az, amely gátolja helyzetük stabilizálását.

Legnagyobb helyi közfoglalkoztatónak az új rendszerben is az önkormányzat számít, de az egyházak, civil szervezetek is bekapcsolódnak a leghátrányosabb helyzetűek rövid időtartamú közfoglalkoztatásba.

A helyiek számára is elérhetőek az országos közfoglalkoztatási programok, melyek keretében valósulhat meg az ár- és belvízvédelem, a közutak, vasutak, az állami erdőterületek mellett újabb területként a megújuló energiaforrásokhoz, és az energiatakarékossághoz kapcsolódó közfoglalkoztatás is.

A bérpótló juttatásban részesülőknek nyújthatna legfeljebb nyolc hónapnyi lehetőséget a vállalkozásoknál történő foglalkoztatás, melynek feltétele, hogy a támogatási időszak felére támogatás nélkül is tovább köteles foglalkoztatni a munkáltató az érintett személyt. Jelenleg helyben sajnos nincs példa.

Sok helybeli munkanélkülinek, döntően romáknak nyújtott jövedelemszerzési lehetőséget a téli közfoglalkoztatás.

A téli közfoglalkoztatás helyi tapasztalatai

A 1704/2013. (X.8.) Kormány határozat alapján a nemzetgazdasági miniszter a Türr István Képző és Kutató Intézetet jelölte ki a téli közfoglalkoztatás keretében megvalósítandó alapkompentencia-fejlesztő képzések lebonyolítására. A 2013 decemberétől 2014. április végéig tartó alapkompentencia-fejlesztés országosan közel 50000 fő bevonásával valósult meg. A leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknek szervezett alapkompentencia-fejlesztés mellett az időközben jelentkező igényekre hivatkozással december végétől további képzési programok indultak a téli közfoglalkoztatás keretén belül.

A téli közfoglalkoztatásba vontak négy képzési program közül választhattak. Az alapkompentencia-fejlesztés az elemi ismeretek, készségek és szociális kompetenciák sikeres munkaerőpiaci reintegrációhoz, a szakképzésbe való bekapcsolódáshoz szükséges elsajátíttatását, begyakorlását célozta, a kompetenciafejlesztés középiskolát végzett hallgatók számára szerveződött. Felzárkóztató képzésben a hat, illetve hét osztályt végzett közmunkaprogramba bevont hallgatók vehettek részt.

A fenti képzési formák közül helyben csak az alapkompentencia-fejlesztés valósult meg, annak ellenére, hogy a programba bevont munkanélküliek között az előképzettségben jelentős különbségek mutatkoztak.

A képzéshez az infrastrukturális feltételeket a helyi önkormányzat a közösségi, illetve a kisebbségi házban biztosította, a pedagógusok a TKKI-val megbízási szerződést kötöttek a feladatellátásra.

A 438 órás alapkompentencia-fejlesztés a célok tükrében azoknak a leghátrányosabb helyzetű munkavállalóknak szerveződött, akik egyáltalán nem, vagy csak részben rendelkeznek az általános iskola elvégzéséhez szükséges alapkompentenciákkal és készségekkel. A képzés tananyag-egységei a következők voltak: Ráhangoló/motiváló tréning; Kulcskompetenciák fejlesztése: Írás-olvasás; Számolás; Tanulástechnikai tréning; Életvitel; Mentálhigiéné tréning.

A helyben szervezett alapkompentencia-fejlesztésben két csoportban közel ötven fő vett részt, köztük nagyobb arányban voltak roma származásúak. A képzésben oktatóként, illetve közfoglalkoztatottként résztvevők interjú formájában megismert tapasztalatai az alábbiakban összegezhetők.

A program indulásakor mind a pedagógusok, mind a képzésbe vontak kevés információval rendelkeztek, igen rövid időt szánhattak a felkészülésre. A képzéseket egy rövid, előzetes szint-

felmérő előzte meg, mely elméletileg arra szolgált, hogy a TKKI képzésszervezői és a pedagógusok minél homogénebb tudásszintű képzési csoportokat alakíthassanak ki. A gyakorlat ezt helyben mindenképpen megcáfolta, az előzetes tudásszint figyelmen kívül hagyásával, a megkérdezettek számára nem ismert szisztéma szerint történt a csoportba sorolás. Így, mindkét alapkompétencia-fejlesztő csoport igen vegyes képességeloszlást mutatott. Az iskolai végzettségekben, alapkompétenciákban mutatkozó különbségek markánsak voltak, a csoportokban általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, frissen végzett szakiskolások és érettségizettek egyaránt ültek. A képességbeli hiányosságok elsősorban a romák körében mutatkoztak, párhuzamban alacsony iskolai végzettségükkel. A magasabb végzettséggel rendelkezők közt a romák, nem romák aránya kiegyenlítettebb volt. A csoportösszetétel nem és kor szerint is heterogén képet mutatott, az épp csak az iskolapadból nemrég kikerült fiatalok mellett szép számmal képviseltette magát az aktív korosztály, egészen a nyugdíjas korig. A résztvevők nagyobb része a leghátrányosabb helyzetű célcsoportból került ki, sokuk több éve munkanélküli vagy soha nem tudott munkába állni.

A kialakult képzési csoportokon belül került sor arra a kompetencia-mérésre, melyből a képzésbe vontak belépő kompetenciaszintjét mérték, s mely alapján a pedagógusok konkrét képet kaphattak a saját tanulócsoporthokról. A mérés országosan megannyi vitát, gyakran indulatot váltott ki, sokan bírálták, vagy álltak ki mellette. Mindenképpen jogosan fogalmazódott meg helyben is az a kérdés, hogy az iskolai végzettségeket figyelmen kívül hagyó csoportbesorolás mellett indokolt volt-e a mérés?

A csoportba sorolás esetlegességét erősíti egy testvérpár példája. Mindketten szakiskola végzettséggel rendelkeznek, s jelenleg levelező tagozaton, felnőttképzés keretében érettségi vizsgára készülnek. Egyikük az alapkompétencia-fejlesztő csoportba, másikuk a mezőgazdasági ismereteket tanuló csoportba került.

A képzési programban részt vevő pedagógusok közül hárman foglalták össze röviden tapasztalataikat. Közülük egy pedagógusnak voltak korábbi tapasztalatai elsősorban romákat érintő felnőttoktatásban. Ketten írás, olvasás, számolás területén kulcskompetencia-fejlesztést, egyikük a hétkezdő ún. ráhangoló, motiváló tréninget vezette. Ennek keretében az irányított beszélgetések rendszeres alkalmat teremtettek a tapasztalatok, problémák megbeszélésre, s a központi tematikán túl megjelenhettek a helyi környezettel, honismerettel kapcsolatos témák is.

A fejlesztő foglalkozások során a kommunikációs készség, a szövegértés fejlesztése, a matematikai alpműveletek gyakorlása került előtérbe.

A pedagógusok beszámolója szerint a tanulási motiváció leginkább a 30 fölötti korosztály esetében volt megfelelő, melyet gyakran erősített a visszaemlékezés öröme, a különböző didaktikai játékokban való aktív részvétel. Ahogyan a gyermekeknek, a felnőtteknek is nagy örömet okoz a dicséret, a pedagógusok felé tisztelettel fordultak. Sok visszajelzés érkezett az iskolában azoktól a gyermekektől is, akiknek szülei részesei voltak a képzésnek. Gyakran és szívesen segítettek otthon a felnőtteknek: „Apukám is ezt tanulja az iskolában, nem ment neki, de én elmagyaráztam!” – mondta büszkén egyikük.

A megszerzett tudás, az átismételt tananyagok mellett a pedagógusok kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a közösségben való együttműködés, a társak pozitív példája, a rendszeresség, kötelességtudat fejlődésének is, valamint annak, hogy a résztvevők példát mutatnak gyermekeik számára, emelve ezzel a tanulás presztízsét.

Ami mindkét csoportban a legnagyobb gondot okozta, az a képességbeli, tudásbeli különbségek jelentős szóródása. „Fel kellett volna mérni, ki milyen szinten áll, és annak megfelelő módon kialakítani a csoportokat” – mondta az egyik pedagógus, megerősítve az információhiánnyal kapcsolatos előfeltevésemet. Csoportjában a differenciált tankönyvvel sem lehetett maradéktalanul biztosítani az egyéni haladási ütemet, hiszen az egy-két osztály végzettek és az érettségizettek között hatalmas volt a különbség. Aki nem tudott sem írni sem olvasni, mert a csoportban ilyen is akadt, a könyvben egyáltalán nem tudott dolgozni.

Egy-két esetben gondot okozott a magatartás. Különösen a fiatalok közt voltak többen is, akik csak kényszerűségből, a pénz miatt vettek részt a programban, s ezt gyakorta kinyilvánították. A fizetési napokon néhány kivételtől eltekintve nem voltak hajlandók dolgozni, csak telefonáltak, hogy hány órákor fizetnek. Szintén gondot jelentett a hiányzás, ezzel párhuzamban a kibúvók keresése, a kérezkodések. Voltak, akik az említett okok miatt a programból való kizárás határára kerültek. A képzésbe vontak végül is teljes létszámmal zárták a programot, amely a kezdéshez hasonlóan az egyik oktató megfogalmazása szerint „nagyon kurtán, furcsán ért véget”.

A szervező TKKI részéről a folyamat mentorálása pusztán az adminisztrációra szűkölt, az ellenőrzések kevésbé voltak hatékonyak.

Összességében mindannyian pozitívan élték meg, s értékelték az oktatással töltött négy és fél hónapot. A felmerült problémák nem kötődtek kifejezetten a roma, nem roma kérdéshez, s a közös munka sem okozott gondot egyik csoport számára sem. Az alapkompentencia-fejlesztő csoportokban a képzettebbek a pedagógus segítőiként támogatták a lassabban haladókat. Egyöntetű véleményük az volt, hogy egy átgondoltabb tervezőmunkával, csoportszervezéssel, megfelelőbb információáramlással a buktatók száma csökkenthető lett volna, s hiányolják, hogy a program zárásával párhuzamban nem kértek tőlük értékelést, s a folytatás reményében javaslatokat.

A háztáji gazdálkodás segítése

Az alapkompentencia-fejlesztő csoportok mellett egy korábbi mezőgazdasági közfoglalkoztatási pályázati program mintájára szakmai képzések is elindultak. A *Háztáji növénytermesztés és tartósítás* képzés távolabbi célja, hogy a megszerzett ismeretek birtokában a lakosság saját háztáji gazdaságában, illetve a létrehozni kívánt szociális szövetkezetek keretein belül termelő munkát végezhesen (TÁMOP 2.1.6).

Ilyen képzésben vett részt következő interjúalanyom, aki számára hosszabb ideje a közfoglalkoztatás nyújtja az egyedüli lehetőséget a megélhetéshez. Érettségivel, középszintű közgazdasági végzettséggel rendelkezik, s közel 40 éves munkatapasztalattal. Több éve sikertelenül próbál elhelyezkedni, az egyetlen betanított munkát jelentő foglalkoztatása egy tiszaujvárosi cégnél mindössze néhány hétig tartott. A közfoglalkoztatás új rendszere biztosabb alapot jelent számára a megélhetéshez. Korábban a rövid idejű foglalkoztatást hosszabb passzív szakaszok követték. Jelenleg a téli közfoglalkoztatási programban való részvételét is beszámítva egy éve folyamatosan „van mit csinálnia”. Számára a rendszeres jövedelem mellett a rendszeres napi munka is életető erő. A hosszabb munkanélküli időszakok megrendítették önbecsülését, a kilátástalanság egészségügyi problémákat is okozott. Előző év őszén, s most ismét egy idősothonban segédápoló és mindenek. Szereti a munkáját, szívesen foglalkozik emberekkel, őt is szeretik, megbecsülik. A téli közfoglalkoztatás szakította meg egy időre az idősgondozást. Egyik nap még az otthonban dolgozott, másnap már az iskolapadban ült. Nem kérdezték, beosztották. Segédmezőgazdász – növénytermesztő, tartósító tanúsítványt kapott.

Kétkedve mutatja a kis A/5-ös lapot, maga sem hiszi, hogy ez bármire is használható. Rendezett jegyzetei újat nem mondanak, évtizedek óta műveli saját kertjét. Különböző zöldségnövények, petrezselyem, sárgarépa, paprika, paradicsom, burgonya, uborka, vöröshagyma, borsó, bab és cékla termesztéstechnológiáját sajátították el, illetve ezek tartósítási eljárásait ismerhették meg, növény-egészségügyi ismereteket tanultak.

Mégis örül, hogy részt vehetett a programban, mert egy nehéz időszakban, a viszonylag kevés erőfeszítés, pozitív hozzáállás nem csak a havi jövedelmet jelentette, hanem célt adott a mindennapjaiknak is.

A csoport összetétele a nemek tekintetében kiegyensúlyozott volt, a résztvevők életkor szerinti megoszlása az alapkompentencia-fejlesztő csoporthoz hasonlóan igen széles spektrumú. Itt is nagy számban voltak, akik nem végezték el az általános iskola 8 évfolyamát, vagy elvégezték

ugyan, de jelentős lemaradással küzdöttek az alapvető ismeretek, készséget területén. A nagy képességbeli különbségek okozták a legtöbb problémát. A szakismeretek feldolgozásához folyamatos vázlatírás kapcsolódott, mely az évek óta betűvetéssel nem foglalkozó, idősebb és iskolázatlanabb résztvevőknek a legjobb szándék ellenére is komoly nehézséget okozott. A csoportban a roma származásúak voltak többségben, s a tanulási gondok az alacsonyabb iskolázottság miatt elsősorban őket sújtották, de egyéb tekintetben nem mutatkozott különbség romák és nem romák között.

Továbblépési lehetőségek

A program végeztével sokakban fogalmazódott meg a kérdés: hogyan tovább? A korábbi években a TKKI közreműködésével a TÁMOP 2.1.6. „Újra tanulok!” projekt keretében a leszakadó térségekben élő, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű munkanélküliek számára már szerveztek hasonló tematikájú képzéseket, melyek távolabbi célja, hogy a megszerzett ismeretek birtokában a lakosság saját háztáji gazdaságában, illetve a létrehozni kívánt szociális szövetkezetek keretein belül termelő munkát végezhesen. 2013-ban „Jó gyakorlatok a mezőgazdasági közfoglalkoztatási programban” címmel kiírt pályázata kapcsán mutatta be a TKKI a Felzárkózás módszertan, Oktatás módszertan, és az Értékkeremtő közfoglalkoztatás területén közfoglalkoztatottak, a közfoglalkoztatottak, polgármesterek, oktatók által beadott pályamunkákat.

Az egyik Miskolc környéki, szomszédos településen jó gyakorlatként a közfoglalkoztatás támogatására a képzésben szerzett ismeretekre építve agrármérnök vezetésével a helyi veteményesben, fóliasátorban és szántóföldön is folyik a növénytermesztés, a megtermelt zöldség, gyümölcs a helyi intézményekben kerül felhasználásra.

Ezek helyben is reális célként fogalmazódhattak volna meg, de a képzés lezárását követően a fenntarthatóságot senki sem vizsgálja. Az egyén lehetőségei esetlegesen, szociális földprogram nincs kilátásban.

További helyben szervezett képzések esetében is felmerült a hasznosíthatóság, a piacképeség kérdése. Jó példa erre a Település-karbantartó elnevezésű program, mely egy létező képzési formához kapcsolódik, de nem ad a munkáltatók által elfogadott OKJ végzettséget, s legfeljebb közmunkára készíti fel a tanfolyam résztvevőit. Olyan feladatok ellátására, melyet korábban néhány óras betanítás után, tanfolyam nélkül is el tudtak végezni.

Az országos közfoglalkoztatási program keretében jelentős nemzetgazdasági haszonnal járó, egész ágazatokat átfogó programok is indultak, melyek keretében az ár- és belvízvédelem, a közutak, vasutak, az állami erdőterületek mellett újabb területként a megújuló energiaforrásokhoz, és az energiatakarékossághoz kapcsolódó közfoglalkoztatás is megvalósulhatott.

Ennek részeseként B.A. esete sikeresebbnek mondható. Hosszabb ideje közfoglalkoztatottként az Észak-magyarországi Regionális Vízműveknél dolgozik. Folyópart karbantartás, szükség szerint árvízvédelmi munkák tartoznak feladatkörébe. A helyi közfoglalkoztatottak közül csak néhányan vannak saját megítélése szerint ilyen kivételezett helyzetben: egy cégnél, s nem az önkormányzatnál dolgoznak. Büszke arra, hogy jó hozzáállásának köszönhetően folyamatosan alkalmazzák, s örömmel viseli a vállalattól kapott munkaruhát. Kiszámíthatóbbnak, értelmesebbnek, a közösség számára értékesebbnek ítéli ezt a tevékenységet, s bízik abban, hogy jó hozzáállással, kitartó, szorgalmas munkával akár a közfoglalkoztatáson túl is van élet.

A téli közfoglalkoztatás során képzésük is használhatóbbnak bizonyult. Miskolcon kiscéplékező tanfolyamra jártak, az ott tanultakat jól tudják hasznosítani a mindennapi munkában.

A képzésekkel kapcsolatos helyi tapasztalatok azt mutatják, hogy a hátrányos helyzetű álláskereső piacképes szakmához juttatása nem volt kiemelt szempont, s gyakran figyelmen kívül hagyták a helyi munkaerő-piaci igényeket is. Az egyének megélhetése viszont a téli hónapokban is biztosított volt, mely sokak számára, még ha rövid időre is, de biztonságot jelentett.

A program a kormány ígéretei szerint folytatódik, a 2014-es évben a hozzárendelt források emelkedtek. A kistérségi startmunka mintaprogramok értékkeremtő programelemeit, az országos

közfoglalkoztatási programokat, hosszabb időtartamú közfoglalkoztatási programokat legkorábban május 1-jétől indíthattak újra a közfoglalkoztatók. Helyben is megteremtődött a folytatás lehetősége, a munkát igénylők egy része viszont egyelőre nem kapott lehetőséget. Megoldást nyújthat a munka nélkül maradtaknak a megyeszékhely további 29 településsel közösen a Start Közmunkaprogramból elnyert pályázata. A program szakaszosan indul, első körben több mint 700 fő az árvízi védekezésben, belvízelvezetésben, mezőgazdasági termelésben vehet részt. Különösen biztató, hogy a programnak vállalkozások, szakképző intézmények is részesei, biztosítva ezzel két kiemelt szempont középpontba kerülését, a képzés és az elsődleges munkaerő-piaccaal való közvetlen kapcsolat fontosságát.

A közfoglalkoztatási program értékelése

S végül a téma kapcsán a kistélepülés önkormányzati képviselőjével készített interjúban a közfoglalkoztatás létjogosultságát, fontosságát nem megkérdőjelezve elsősorban a helyi működés buktatóira fókuszáltunk. Mind a korábbi, mind a jelenlegi közfoglalkoztatási rendszer legnagyobb hibájának a valós igények felmérésére épülő átgondolt tervezés hiányát tartja. Tapasztalatai szerint az önkormányzatoknál, mint szükséges, de nem kívánatos feladat jelenik meg különösen a képzetlenek, s köztük a romák foglalkoztatása. Nincsenek tisztázva a célok, a résztvevők érdekeltségét nem erősítik, a minőségi munka helyett a mennyiség dominál, hiányzik a szakértelemmel rendelkező, felelős irányítás, s bármilyen furcsának is tűnik, de e területen is jellemző a protekcionizmus, mely sok esetben a roma származású munkavállalókat hozza hátrányos helyzetbe.

A „Hogyan tovább?” kérdésre három kulcsszót emelt ki: célok, felelősség, minőség. Biztónak ítéli, hogy a nemrég indult, s talán ennek köszönhetően még nem kikristályosodott új rendszerben a munkaügyi központok a helyi foglalkoztatásban is döntési szerepet kapnak, s az önkormányzatok mellett a vállalkozások, egyházak, civil szervezetek is bevonhatók a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek közfoglalkoztatásába. Szintén pozitívan értékeli, hogy középpontba kerül a foglalkoztatás értékeremtő szerepe, a költséghatékonyság, a munkahelyek számának bővülése, s különösen fontosnak tartja a romák esetében a felnövekvő generációk számára való példaadást.

Összességében a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyok között a közfoglalkoztatás létjogosultsága nem lehet kérdés. S az sem, hogy a közfoglalkoztatottak közt miért oly magas a romák aránya. Az elméleti háttér elemzése jól mutatja, hogy az új közfoglalkoztatási program válasz lehet számos problémára, de szép számmal maradnak nyitott kérdések is. Például egyik legfőbb kérdésként, hogy az önkormányzati piac mennyiben tölti be azt a funkcióját, hogy segítse a tartós munkanélküliek elsődleges munkaerő-piacra lépését. (Szabó 2013) A foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzési programok nyújtanak-e reális lehetőséget a szakképzésbe való bekapcsolódásra, mely a romák esetében hosszútávon az egyedüli megoldást jelentheti. Történnék-e igényfelmérések a helyi lehetőségek figyelembe vételével?

A közfoglalkoztatás adott önkormányzati, állami hasznos, vagy kevésbé hasznos feladatok ellátása mellett egy adott időszakban csökkenteni ugyan a munkanélküliséget, a segélyezettek számát, de valódi jövőképet nem nyújt. Jó útja a munka-erőpiacról évekkal ezelőtt kiszorult hátrányos helyzetű roma felnőttek munka világába való visszavezetésének, de távlati cél nem lehet.

Irodalom

- Babusik F. (2008): A romák foglalkoztatási diszkriminációja a munkaerőpiacon. Egy empirikus vállalatkutatás eredményei. Esély 2. pp. 47-70. 39
- G. Fekete É. (2008): Romák munkavállalását gátló tényezők kezelése a munkaerőpiacon. Kutatási záró tanulmány. Miskolc, ÉMORKA

- Molnár Gy. (szerk.) (2012): Szociális mikrohitelzés, önfoglalkoztatás és roma integráció – A Kiútprogram tapasztalatai és szakpolitikai ajánlások az EU Strukturális Alapok a 2014-2020 közötti tervezési időszakra
- NFSZ (2014): Tájékoztató a közfoglalkoztatás rendszeréről. NFSZ 2014. február
http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=nfsz_kozfoglalkoztatatas
- Szabó Attila (2013): A közfoglalkoztatás, mint foglalkoztatáspolitikai eszköz. Nagyerdei Almanach 2013/2 Debrecen
- Tajti J. (2013): Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fontosabb létszámadatai 2012-ben. Budapest: Nemzeti Munkaügyi Hivatal
- TKKI (2013): Start munkaprogram TKKI <http://www.tkki.hu/page.php?pid=21>

TÉNYKÉP

Gulyásné Kerekes Rita

Abaúj civil szervezeteinek kommunikációs kihívásai

A civil szervezetek a profitorientált szektorhoz hasonló kommunikációs kihívásokkal találják szemben magukat, amelyek megoldásához azonban szerényebb források és sokszor a szakértelem hiánya is párosul, különösen elmaradott térségekben. A tanulmány a társadalmi marketing témaköreinek érintése mellett egy empirikus kutatás – mélyinterjú sorozat – eredményein alapulva igyekszik áttekintést és segédeszközt adni a civil szervezetek számára kommunikációs aktivitásuk szervezéséhez, hatékonyabbá és hatásosabbá tételéhez.

Kulcs-szavak: nonprofit, civil, marketingkommunikáció

JEL-kód: M39, L31

Vizsgálati célkitűzés és módszerek

A marketing-elméleti szakirodalomban a társadalmi marketing az elmúlt évek talán egyik leggyakrabban használt szóösszetétele. A környezeti, éghajlati katasztrófajelenségek, az egészségügyi és a szociális helyzet romlása, a közigazgatás működési nehézségei új szemlélet és magartás iránt kiáltanak, s ilyenkor a társadalmi felelősség, a társadalmi problémák ügyében felelős viselkedés, annak ösztönzése, s az azt támogató marketing különböző aspektusai is előtérbe kerülnek. (Piskóti et.al. 2012) A marketing szakirodalomban – különösen a nyolcvanas években – számos olyan tanulmányt találunk, melyek társadalmi problémákra fókuszáltak és azok kezelésének példáit mutatták be.

A korábbi elemzések a már ismert marketing elveket és eszközöket igyekeztek átvinni erre a területre is (Piskóti et. al. 2012.). A társadalmi kérdések marketing szempontú vizsgálata azonban nem építhető kizárólag az üzleti alapú marketing elméleteire. A társadalmi marketing az esetek többségében nehezebb feladat, mint egy kereskedelmi szituáció megoldása, mert összetett, sokszereplős, soktényezős problémakezelést igényel, ahol a marketing több szintjét (kormányzat és önkormányzatok, szakmai és civil szervezetek, vállalkozások) kell összhangba hozni, integrálni.

A különbségek mellett ugyanakkor számos azonosság is jellemzi a két marketingterületet, így:

- elengedhetetlen az ügyfél/célcsoport-orientáció,
- a csere-elmélet továbbra is működik,
- szükség van tudatos elemzésekre, sajátos piackutatásra,
- a célcsoportokat itt is sokeleműen szegmentálni kell,
- az adott probléma érintettjeinek kooperációjára, együttműködésére van szükség,
- a marketing eszközzrendszer ismert elemei értelmezhetőek, az eredmények mérhetőek kell, hogy legyenek (Piskóti et.al. 2012).

A társadalmi problémák kiszélesedésével párhuzamosan világszerte, így Magyarországon és a szűkebb környezetünkben is, a civil szervezetek tömeges megjelenése tapasztalható. Az állam (önkormányzatok) – vállalatok – lakosság háromszögében a civilek olyan szereplők, akik mindhárom szegmens részére hasznos tevékenységeket látnak el: (1) bizonyos feladatokat átvállalnak a közhatalomtól; (2) a lakosság számára értékelhető megoldásokat adnak néhány égető probléma megoldására; (3) a vállalatok partnerei az egyre inkább megjelenő vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR – Corporate Social Responsibility) kereteinek kiszélesítésében, a jócselekedet mellé a megfelelő kommunikációs bázis biztosításában.

Jelen tanulmány az abaúji kistérség néhány civil szervezetének vizsgálatán keresztül igyekszik bemutatni a társadalmi szervezetek kommunikációs kihívásait, az azokra adható és adott válaszokat.

Az abaúji területeket Magyarország hátrányos helyzetű térségei között tartjuk számon. Talán a megoldatlan problémák, talán az elmaradott gazdasági környezet miatt is a civil szerveződések száma évről-évre nő, tevékenységük egyre inkább érezteti hatását.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a nonprofit szervezetek száma a 2006. évi 3549-ről 2012-re 3924-re emelkedett, ami 10%-os növekedést jelent 6 év alatt (KSH 2014). Ez a trend szakértői becslések alapján az elmúlt években is folytatódott, bár kétségtelen, hogy sok a nem aktív szervezet.

A vizsgálataink terét képező Szikszói járásban azt tapasztaljuk, hogy 2011-ben a járás 23 településén összesen 159 nonprofit szervezet működött, ami 8,36 szervezetet jelent a lakosság 1000 főjére vetítve. Az országos átlag 6,58 szervezet/1000fő, így elmondhatjuk, hogy az országos átlagnál nagyobb mértékben jelennek meg a térségben a civilek (ebben természetesen szerepet játszik az alacsony lélekszám is). A térség civil szerveződését méginkább értékeljük, ha figyelembe vesszük, hogy a főváros (53,4%) és a megyeszékhelyek (21,4%) magas részesedése mellett a nonprofit szervezetek mindössze 25,2%-a található a nem megyeszékhely városokban és a községekben.

A civil szerveződések motivációinak, mindennapjaikkommunikációs kihívásainak, valamint az alkalmazott marketing eszközök palettájának felmérésére irányuló kvalitatív kutatás során egy mélyinterjú sorozatot készítettünk. A mélyinterjúk alkalmával 6 különböző civil szervezet – alapítvány és egyesület – képviselőit kérdeztük meg arról, hogy:

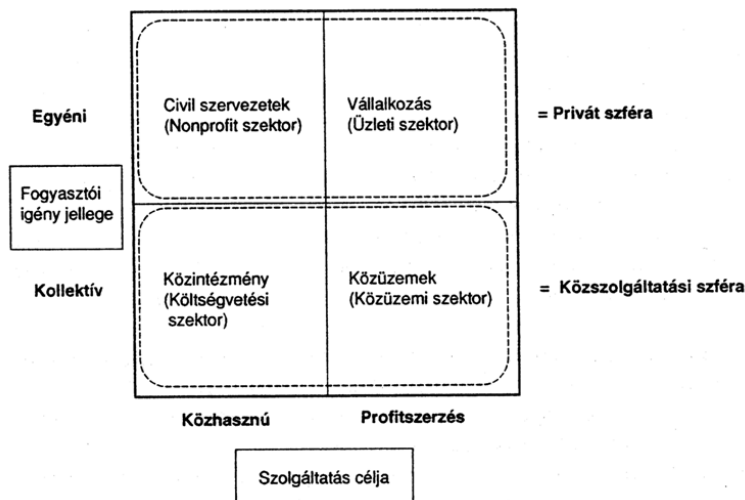
- melyek voltak a főbb motivációik a civil szervezet létrehozatalában,
- milyen kihívásokkal találkoznak mindennapjaik során,
- milyen marketing, és azon belül kommunikációs eszközöket alkalmaztak eddigi gyakorlatuk során, és
- ezek alkalmazásában a tudatos döntések vagy ötletszerű megnyilvánulások voltak-e jellemzőek,
- milyen célcsoportokat azonosítottak be, hogyan kezelik azokat.

A megkérdezettek kiválasztása önkényes volt, viszont a mintavétel során törekedtünk arra, hogy minél szélesebb spektrumot mutathassunk be a szervezetekből. Így helyi, országos és nemzetközi szervezet egyaránt bekerült a mintába, valamint a bevont szervezetek céljai is a konkrét céltól a széles körű területmeghatározásig terjednek.

A mélyinterjúk 2014 tavaszán készültek.

A társadalmi szervezetek kommunikációja Abaújban

A különböző céllal létrejött civil szervezetek közös vonása, hogy egyéni igény kielégítésére jöttek létre és céljuk közhasznú. A non business szolgáltatók (Hilke 1989. 40.) nem nyereséget akarnak termelni, hanem egyéb célokat próbálnak elérni, (pl. kultúra terjesztése, állatok védelme, éhezés megszüntetése stb.), de ennek érdekében gyakorta bevételt kell termelniük. (1. ábra) Ehhez azonosítaniuk kell, hogy melyek a főbb kommunikációs tartalmak, kik a célcsoportok, melyek a lehetséges eszközök, valamint azt, hogy kell-e, lehet-e a különböző célcsoportok esetében integrált kommunikációról beszélni, célcsoportonként eltérnek-e a kommunikációs tartalmak és az alkalmazható eszközök.

1. ábra: Munkamegosztás a társadalmi igények kielégítésében

Forrás: Dinya et.al.2004.31.

A kommunikáció tartalma, pozícionálás

A civilek számára a klasszikus „termék-megközelítés” már nem biztos, hogy kielégítő választ ad (Meffert-Bruhn 1978). Nem könnyen, s nem mindig határozhatók meg egyértelműen a termék-kategóriák (gondoljunk csak a településekre, egyházi szolgáltatásokra stb.). A civil szervezetek egy része egy-egy szűken megfogalmazott problémakör megoldására összpontosít (oktatás, környezetvédelem), míg mások a lokálpatriotizmus előretörésével akár több területet is zászlójukra tűznek. Gromberg (2006) szerint is a felelős, koordináló társadalmi szervezetek esetében két értékstratégiai alternatíva képzelhető el: olyan értékek keresése, mely a lehető legnagyobb nyilvánosság számára képviselhető, vagy specializálódás egy értékcsoporthoz.

Kutatásom során mindkét irány képviselőivel találkoztam.

A Szikszó Városért Alapítvány 2008-ban jött létre a helyben élő és jövőjüket is a városban tervező fiatalok elképzeléseinek megvalósítása érdekében. Az alapítvány létrehozói szerint Szikszó kedvező földrajzi helyzete, történelmi és kulturális hagyományai biztos alapot jelentenek ahhoz, hogy a múlt értékeire támaszkodva a jelenben és a jövőben is büszkén, bizalommal, lendülettel valósítsák meg célkitűzéseiket (www.szikszoert.hu). Tevékenységi körük szerteágazó, a játszótérépítéstől, az utcanév-táblák elhelyezésén át, sportrendezvények szervezéséig terjed.

A Szikszó Városért Egyesület az előző alapítvány társszervezete, a tagok politikai szerepvállalását segítő tömörülés. 2010-ben a helyi politikában való szerepvállalás, az önkormányzati választásokon való részvétel okán látták indokoltnak létrehozatalát, hogy így szervezetileg is élesen elkülönüljön a két tevékenység. Az aktivisták és a tagok személyében találunk egyezőségeket, de néhányan csak az egyik, vagy másik szervezet keretei között vállalnak önkéntességet. Az egyesület két tagja jelenleg is helyi önkormányzati képviselő.

Az Abaúj és Térségének Fejlődéséért Közhasznú Egyesületet széles körű összefogással a ki-sebbségek és a térségért tenni akaró intézmények vezetői, valamint más civil szervezetek képviselői hozták létre. Több sikeres pályázattal a hátuk mögött, a korábbi Többcélú Kistérségi Társulás céljait viszik tovább.

A Művelt és Edzett Fiatalokért Alapítvány a megkérdezettek közül a legfiatalabb szervezet. Jótékonyági rendezvényeket, árveréseket szerveznek, hogy az így befolyt összegeket a nevükben is megfogalmazott célokra, vagyis a rászoruló, de sportban vagy művészetekben tehetséges fiatalok segítésére fordíthassák.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat helyi csoportja a több mint 900 éve megfogalmazott elvet tűzte zászlajára, miszerint „Tuitio fidei et obsequium pauperum - A hit védelme és a szegények istápolása” (www.maltai.hu). Hetente egyszer megnyitják kapuikat, ruhát gyűjtenek és osztanak, de többek között az országosan meghirdetett SPAR áruházakban lebonyolított élelmiszer-gyűjtésben is élen jártak, valamint aktív kapcsolatot ápolnak testvér-szervezeteikkel. Tagjai a hitüket gyakorlók, elsősorban idősebb korosztályból kikerülő katolikusok.

A Lions Club Egyesület szikszói csoportja az egyik legnagyobb nemzetközi hálózat tagjaként jószolgálati célokat tűzött ki maga elé: az egészségmegőrzés, a betegségmegelőzés, gyógyító-egészségügyi rehabilitációs tevékenység, a családsegítés és időskorúak gondozása mind-mind szerepel közhasznú feladataikban. Évente jótékonyági koncerteket, megmozdulásokat rendeznek, amelyek bevételeiből elsősorban a látás védelme, azaz a látáskárosodások megelőzése valamint a vakok és gyengén látók segítése valósul meg, de aktívan részt vesznek a nemzetközi ifjúsági csereprogramokban is – küldői és fogadói oldalon egyaránt.

A magukat pontosabban kategorizáló, maguk számára szűkebb területet meghatározó civil szerveződések pozicionálása könnyebb, míg a széles feladatkört megfogalmazó szerveződések központi, „mag-üzenetet” kell, hogy zászlójukra tűzzenek és csak a célcsoport-specifikus üzeneteknél, az egyes akciókra, megmozdulásokra fogalmaznak meg konkrét kommunikációs tartalmakat. Az átfogó célokat megfogalmazó csoportoknál sokkal nehezebb az egységes márka, a brand definiálása. A vizsgált esetekben a település fejlesztése, a lokálpatrióta érzelmek hangsúlyozása voltak a főbb stratégiai szintű üzenetek, míg a specializált szervezeteknél konkrét tartalmi elemek is nyomon követhetők (például a helyi iskola támogatása, templomépítés előremozdítása, környezetvédelem). Már e szűk mintán is a szervezetek pozicionálási lehetőségeinek széles tárházát mutathatjuk be.

A vizsgált civil szervezetek legtöbbször viselkedésváltozatot „adnak el”, például tudásváltozást (információbefogadással) vagy attitűdváltozást. Említsünk erre néhány példát:

- A lokálpatriotizmus egyik szép megjelenése volt a Szikszó Városért Alapítvány faültetési-akciója, ahol a kisebbségek és a diákok meghívásával és a közös munkával az állagmegőrzés, a későbbi gondozás is megoldottá vált. A pályázatot kiíró budapesti székhelyű Zöld Övezet Alapítvány célként fogalmazta meg a közösség minél szélesebb bevonását, amelyről később a megvalósítók is elismerően nyilatkoztak: a munkálatokba való bevonással a résztvevők magukénak érezték a megújult parkot, elenyésző a rongálások száma, az elért viselkedés-változás elvitathatatlan.
- A Máltai Szeretetszolgálat aktívan részt vesz a helyi gimnázium diákjainak kötelező 50 óra közösségi szolgálatának biztosításában. A fiatalok így korán belekóstolhatnak az önkéntességbe, és ugyan a többségük az óraszám teljesítése után elköszön a szervezettől, de láthatóak biztató jelek, néhányan a csoport aktív tagjaivá váltak a későbbiekre is.

Célcsoportok

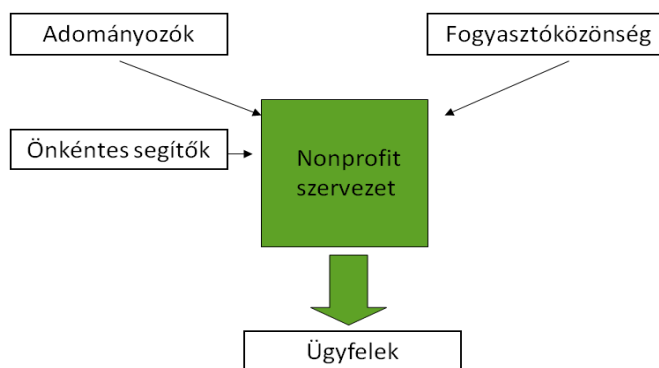
A társadalmi marketing problémamegoldásai, aktivitásai sok szereplőt, sok különböző kapcsolatot érintve, egyre komplexebb, integráltabb kezelést igényelnek. Nem véletlen, hogy egyre inkább sajátos „hálózati”, stakeholder-menedzsmentként jelennek meg folyamatai.

A stakeholder szélesebb értelemben minden olyan beazonosítható csoport illetve egyén, akik a szervezeti célok elérését képesek befolyásolni, vagy az által befolyásoltak. A stakeholder, szűkebb értelemben minden olyan beazonosítható csoport és egyén, akitől a szervezet hosszú távú fennmaradása függ (Freeman-Reed 1983. 91.). A társadalmi marketing gyakorlatában az alábbi jellemző stakeholderekkel találkozhatunk:

- civil, belső – adott pl. non-profit szervezeten belüli egyének,
- a társadalmi cél, teljesítmény célzottjai, ügyfelek,
- privát támogatók,
- kooperációs partnerek,

- szabályozó szervezetek,
- állam (kormányzati, önkormányzati szervezetek)
- szolgáltatók,
- tanácsadók,
- koordinátor,
- széles nyilvánosság,
- kommunikációs csatorna, média,
- ellenfelek, ellenérdekeltek.

A 2. ábra szemlélteti, hogy milyen sokszínű lehet egy civil szerveződés célcsoportjainak rendszere:

2. ábra: A non-business marketing piaca

Forrás: Nagy, 2012.

Adományozók

Az adományozók körét vizsgálva a forrásgyűjtés (found raising) a civilek elsődleges feladata, de természetesen itt sem mindegy, hogy magán-, vagy vállalati partnerrel szeretne-e kapcsolatot létesíteni a szervezet.

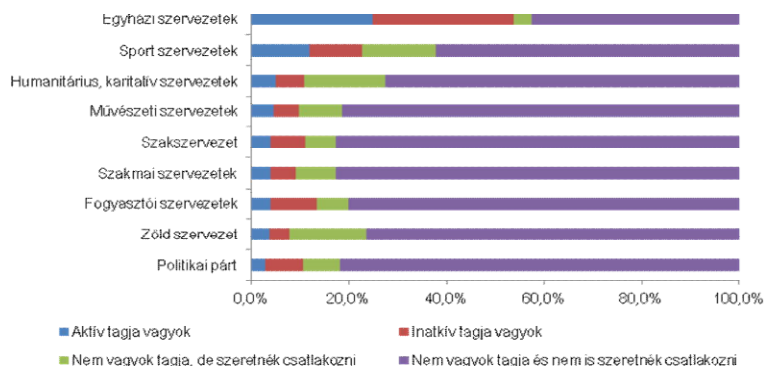
Az interjúk során elhangzottakból kiderült, hogy a forrásgyűjtés egyre nehezebb feladat az abaúji civilek számára. Valamint kifizetődőbbnek tartják a vállalatok megkeresését, hiszen a források itt koncentráltabban állnak rendelkezésre. De ami a marketingesek számára örömteli, az a civileknek egyre nagyobb feladatot jelent: a vállalati támogatáspolitikáé egyre tudatosabb, néhány jól meghatározott cél köré összpontosul és az ettől eltérő célok azonnali elutasításra kerülnek. Míg korábban a civilek megkeresésére válaszoltak a vállalatok, addig mostanra megfordult a helyzet: jól meghatározott, körülírt forrásokra és célterületekre várnak felhasználót (az egyik interjúalany így kapott forrást faültetésre egy óriás vegyipari vállalat „zöld” programján keresztül). Szerényebb mértékben, de még mindig jelen vannak a helyi kisebb vállalatok is támogatóként, náluk azonban – a magánemberek támogatásához hasonlóan – a közvetlen érintettség és a lokálpatrióta szálak megtalálása lehet sikerre vezető. Sikertörténetek hozhatók egy-egy óvoda, iskola, vagy egyházközösség életéből, itt azonban egyértelmű a személyes kötődés. Azok, akik bizonyos sportágak felé nyitottabbak, vállalatvezetőként hamarabb nyitnak ezek támogatására, vagy a gyermekünk iskolája, óvodája számára is hamarabb válunk adományozóvá. A Szikszó Város-ért Alapítvány így könyvelhette el sikerként a szülők tömeges jelentkezését önkéntesnek a helyi óvodába épített játszótér építéséhez, vagy az iskolai sportpálya felújításához. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat helyi csoportja a templomi mozgósításban ért el sikereket. A lakókörnyezet szebbé varázslása, virágosítás és utca névtáblák elhelyezése egészen szűk földrajzi környezetben tud mozgósítani.

A forrásgyűjtés, mint kommunikációs kihívás komoly felkészültséget igényel a pályázatok előkészítésénél valamint lebonyolításánál is, de ezekben az esetekben a megkerdezettek többsége professzionális segítséget vesz igénybe, hiszen ezek már meghaladják kapacitásaikat, a nem, vagy nem megfelelő teljesítés pedig túl nagy kockázatot jelent a számukra. A sajtótájékoztatók, projekttablák, finanszírozó megjelentetése szakmai felkészültséget igényel és hibás teljesítésük akkora kockázattal járna a pályázók számára, hogy például a Leader pályázatokhoz kapcsolódó publicitás és pályázati adminisztráció lebonyolításához a Lions Club Egyesület és a Szikszó Városért Alapítvány is pályázatírói és projekt-menedzseri segítséget vett igénybe.

Önkéntes segítők

A civil célok megvalósulásának legnagyobb kihívása az önkéntesség. Az önkéntes segítők oldaláról tapasztalható: (1) az elkötelezettség csökkenése, (2) a „nemes ügyek” számának gyarapodása, (3) a gyorsan változó környezet.

A 2012-es OTKA kutatásban (Piskóti et.al 2012) a kutatók mérték az egyének társadalmi problémák kezelésében való tudatos szerepvállalását az ilyen kérdésekkel foglalkozó, különböző civil és szakmai szervezeti aktivitásban. (3.ábra) Aktív tevékenységet csupán a megkerdezettek néhány százalékánál tudtak kimutatni. (Kivéve az egyházi szervezeteket, ahol ez 20% volt). Beazonosítható azonban a magyar lakosság körében egy – mintegy 20%-ot kitevő – szegmens, kikben már megfogalmazódott a társadalmi problémák megoldásában való tudatos aktivitás növelésének szándéka (inaktív tagok vagy csatlakozni kívánók).

3. ábra. Jelenlegi és tervezett önkéntes (civil) szervezeti tagság

Forrás: Piskóti et.al 2012. p.32.)

Ez a növekedési potenciál azonban időbeni instabilitást mutat. A mélyinterjúk alkalmával megkeresett civilek mindegyike a kezdeti lendület, lelkesedés elhalásáról, a mozgósítás egyre nehezebb feladatáról beszéltek. Ugyan minden szervezetnél található egy szűk „mag”, akik aktívan, ha kell, napi rendszerességgel részt vesznek a munkában, de a tágabb kör, a segítő csapat létszáma fogyatkozó. A mozgósítás néhány sikerreceptje fogalmazódott meg az interjúk során. Így pl.:

- A közösségi médiumok segítségével gyorsan és költségtakarékos módon sikerült egy-egy jó cél érdekében mozdtítani a közösséget. Pozitív példákról elsősorban a fiatalokat tömörítő Szikszó Városért Alapítvány elnöke számolt be, már csak a korosztály nyitottsága okán is. A közösségi portálok (korábban Iwiw, jelenleg Facebook) segítségével mozgósítottak a kétszer megrendezett Sport-és Egészségnapjukra, valamint a Bethánia park élhetőbbé tétele során számos alkalommal, a tereprendezéstől a faültetéstől egészen a sétányok kialakításáig. Mint arról beszámoltak az idősebb korosztályok is egyre jobban elérhetőek ezen a csatornán, de még mindig a fiatalabbak túlsúlya érezhető.

- Más civilekkel való összefogással, több mozgósító hatásközpont bevonásával sikerült eredményesebbé válni, majd a későbbiekben is számíthattak egymás segítségére több megkérdezett esetében. A szikszói ruszin és roma kisebbség, valamint a fiatalok szervezésében létrejött Szikszó Városért Alapítvány szoros köteléket ápol az elmúlt években, egymás rendezvényein megjelennek, legyen az szórakoztató jellegű, vagy épp munkára toborzó. Hasonló együttműködést ápol a fenti alapítvány a Lions Clubbal, akikkel közös faültetést valósítottak meg és egymás jótékonyági báljain, rendezvényein is megjelennek.
- A közvetlen érintettség megtalálásával nemcsak a forrásgyűjtés, hanem az önkéntes segítők toborzása is könnyebb volt néhány konkrét cél érdekében. (Pl. óvodás szülők segítése, parkosítás a közvetlen közelben lakókkal, amiről korábban már említést tettünk.)
- Szórakoztató jellegű alapítványi rendezvényen, a parkosítást megelőző majálison a civil aktivisták címetek gyűjtöttek következő munkájukhoz, majd közvetlen kapcsolatfelvétellel toboroztak résztvevőket.
- Két civil szervezet (Magyar Máltai Szeretetszolgálat és Szikszó Városért Alapítvány) is bekapcsolódott az érettségihez kötelezően teljesítendő önkéntes munka szervezésébe. Így nemcsak rövidtávon, de – reményeik szerint – hosszabb távon, a kötelező idő utánra is, friss önkéntes-bázishoz jutnak. A fiatalok ételkészítésben, ruhaosztásban és parkgondozásban láttak el feladatot.

Fogyasztók

Alan Andreasen írja: „A társadalmi marketingnél arról van szó, hogy a világot mindenki számára jobbá tegyük, nem csak a beruházók vagy az alapítványi elnökök számára” (Andersen, 2006 25.). A civil szervezet tevékenysége nem maradhat az adományozók és az aktivisták körén belül. Az elmaradott térségek civilei esetében pedig arra különösen nagy a csábítás. Említés szintjén néhány interjúalany beszélt is olyan szervezetekről, ahol az aktivisták inkább a saját, mint a köz céljait vették figyelembe, de ezek a szervezetek hitelességük csorbulásával, vagy épp büntetőjogi felelősségre vonásuk révén eltűntek a civil életből.

Az ügyfelek, illetve a fogyasztók, vagyis a civil tevékenység elsődleges célcsoportjának vizsgálata során további két konfliktussal találkozhatunk.

Egyrészt létezik az a kör, akiket látható érintettségük ellenére is nagyon nehéz bevonni a tevékenységbe. Kiábrándultság, esetleges csalódások miatt nem kívánnak még a kedvezményezetti körbe se bekerülni. Negatív példaként említette a Szikszó Városért Egyesület képviselője, hogy az általuk szervezett egészségnapra, ahol egy helyen vehettek volna igénybe a résztvevők különböző szűréseket, az első éven alig volt igény. Az Egyesület társszervezete az általuk felújított Bethánia kert esetét említette, amikor hónapokig tartott a tulajdonossal az egyeztetés, melynek eredményeként beleegyeztek az egyébként helyi védettség alatt álló, tehát más célra nem használható fölterületen történő beruházásba, így értékének növelésébe.

Másrészt, az elmúlt évtizedekben kinevelődött a támogatást, segítséget elvárók, sőt kikövetelők köre, akik a paternalista állammal szemben megszokott módon, a „nekem jár” felfogással közelítenek a civilekhez. Elvárásokat fogalmaznak meg, nem véve figyelembe azt a tényt, hogy a civilek önkéntesen tevékenykednek, így megvan az a joguk, hogy megválaszthassák a maguk elé tűzött célt. Szélsőséges példaként az egyik interjúalany elmondta, hogy miután több sikeres megmozduláson voltak túl településük életében, a leesett hó el nem takarítását is számon kérték tőlük a város honlapjának fórum-oldalán.

Ez két szélsőséges hozzáállás csökkenti a civilek lelkesedését, előfordult, hogy a konkrét céltól való elfordulást is eredményezte. A Lions Club és a Szikszó Városért Alapítvány képviselője is beszámolt olyan korábbi aktivistáikról, akik a kiábrándultságuk miatt morzsolódtak le.

Ha szélsőségek mellett is, de létezik azonban egy kellően nagy és elérhető célcsoportot képező szegmens. A civil szervezetek célja ennek a körnek a beazonosítása, megtalálása, majd

számukra bizonyos, a szükségleteiknek megfelelő „szolgáltatások” nyújtása. Ebben segít a már említett stakeholder menedzsment.

Stakeholder menedzsment - megközelítés

A társadalmi marketing stratégiájának, programjának kialakítása érdekében azt kell vizsgálnunk, hogy az egyes érintettek miként érzékelik a társadalmi problémákat, milyen érintettséggel bírnak, milyen értékek mentén cselekednek, kik, milyen motivációk alapján, milyen szerepet játszanak, milyen cselekvésben érdekeltek az adott kérdés kapcsán, kik, milyen tényezők az akadályozók. (Piskóti et.al.2012)

A társadalmi marketing stakeholder menedzsmentként kezelése fontos elemzési feladattal kezdődik, mely elemzés lépései:

1. beazonosítás: kik és milyen vonatkozásban, tartalommal, formális és informális kapcsolatokkal bírnak az adott társadalmi kérdés, probléma vonatkozásában, s milyen szerepben,
2. prioritások meghatározása: a korlátozott erőforrások következtében a társadalmi kérdések hatékony kezelése érdekében szükséges leginkább befolyásoló kritériumok meghatározása, s azok alapján pedig a kiemelt érintettek hozzárendelése, szerepének kijelölése,
3. érintettek szegmentálása: célja, hogy a rendszerezéssel megkönnyítse az egyes célcsoportok kezelését, (státusz, politikai alapállás, ellene vagy mellette van a szervezet, mennyire aktív, passzív, milyen a kapcsolat szorossága,
4. stakeholder megértése: motivációinak, elvárásainak, magatartásának az adott kérdéshez, szervezetekhez való viszonyulásának beazonosítása.

A vizsgált abaúji civil szervezetekben tudatos stakeholder menedzsmenttel nem találkozhatunk.

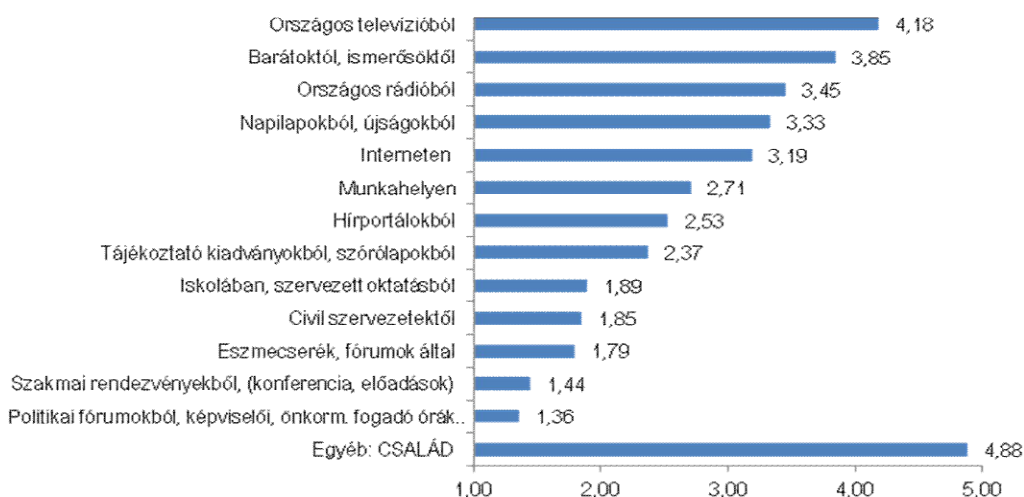
Kommunikációs eszköztár

Kommunikációjuk kialakításához a civilek számára ugyanazok az eszközök állnak rendelkezésre, mint bármely más piaci szereplő számára, ám forrásaik az esetek többségében igencsak korlátozottak. A korlátozott forrásokból való gazdálkodás mellett a kommunikációra költött forintos sokszor a jótékony akciók, az eredeti cél megvalósulásától vesznek el forrásokat, így a pótlólagos befektetés és az így elért „haszon” mérlegre helyezése sokszor lelkiismereti kérdéseket vetnek fel.

A rendelkezésre álló források marketingre, kommunikációra fordítása a versenyszférában már működési jellegű költségként elfogadott kategória. Szükséges a napi munkamenethez, az értékesítések szinten tartásához, illetve növeléséhez. Ezzel szemben a nonprofit szektorban a kommunikációra költött Forintok a célok megvalósításával versenyeznek, hiszen minden reklámra, népszerűsítésre költött pénzt az eredeti céloktól kell elvonnunk. Kérdés, hogy a hosszú távú siker (szélesebb támogatói és önkéntes kör) elérése érdekében elvonjanak-e forrást az alaptevékenység megvalósulásától.

A 2012-es OTKA kutatás eredményei szerint a befogadói oldalról a társadalmi kérdésekben való tájékozódás kommunikációs eszközei, forrásai vizsgálatánál a legfontosabbak között az elektronikus és nyomtatott média mellett a személyes (barát, ismerős) kommunikáció, az internet mellett a munkahely is megjelent, de igen alacsony említést kapott a civil szervezeteknél és a szakmai rendezvényeken való aktív tájékozódás. (4.ábra)

A klaszterelemzéssel kirajzolódó három szegmens egyike egy alacsony információs intenzitású, a második csoport inkább passzív, míg a harmadik szegmens az aktív eszközöket jobban előnyben részesítő szervezetcsoport.

4. ábra. Tájékoztató, információs források társadalmi kérdésekről és azok megoldásáról
 Forrás: Piskóti et.al 2012. p.32.

Az abaúji gyakorlat megismerése után elmondható, hogy a vizsgált civilek az alábbi kommunikációs lehetőségekkel élnek:

- *Face-to-face frontvonalak*: ezeknél a személyes kommunikáció, a kapcsolati marketing kerül előtérbe, annak minősége és mennyisége (a megvalósítható találkozók száma) a kritikus. A kapcsolati tőke, a rokoni és baráti szálak aktív használata a legeredményesebb, az így megvalósított mozgósítás a legsikeresebb. A civilek közötti együttműködéssel nagyobb tömegek is elérhetők, viszont ez a kapcsolat csak a kölcsönös támogatás meglétéig működőképes, ha bármelyik fél kevésbé aktív, akkor ez a kapcsolat végét jelentheti.
- *DM akciók*: a mélyinterjú-alanyok elsősorban a közösségi médiumokon keresztül, az SZJA 1%-ának felajánlási időszakában alkalmazzák, illetve az utógondozás fázisában a korábbi adományozók rendezvényekre történő meghívásával. A direkt marketing eszközei a Facebook csoportok létrehozatalával a közvetlen levélküldés lehetősége (nem üzenő falon történő kommunikáció), az események létrahozatala és az arra való meghívás, illetve a postaládákba bedobott szórólapok, hírlevelek.
- *Nyomatott és (a főleg helyi) elektronikus média*: egyes esetekben igen tudatosan alkalmazott eszköz, főleg megvalósult akciók, eseményekről való utólagos tájékoztatás okán, míg mások egyáltalán nem élnek a helyi, vagy regionális sajtó által nyújtott lehetőségekkel sem. A nyilvánosság megteremtése már sokszor meghaladja a civilek erőforrásait, ha nem is anyagi, de sokkal inkább a ráfordítandó időkorlátai miatt. A megkérdezett civilek egyike sem alkalmaz főállású munkaerőt, a tagok munkájuk mellett, szabadidejük terhére végzik tevékenységüket. A szervezés, a mozgósítás mellett a kommunikációra fordítható idő elenyésző. Viszonylag kevés időt igényel a helyi médiával való kapcsolatfelvétel, akik költségek nélkül állnak a civilek rendelkezésére, sőt a kölcsönösen előnyös együttműködést támogatja a kínált téma, a műsoridő értelmes kitöltésének lehetősége.
- *A zöld szám, fizetett vagy ingyenes hirdetések, illetve a címlisták alkalmazása*: kevésbé nyomon követhető, de ez vélhetően a kis méret, a szűk földrajzi lefedettségnek köszönhető a vizsgált szervezetek életében. A címlista az egyik alapítvány életében egyszer felmerült, de a cégek adatbázisból való kigyűjtését konkrét megkeresés nem követte.
- *Kampány*: egy-egy nagyobb akció, mozgósítás előfutáraként számolt be konkrét kampányról a megkérdezettek közül két válaszadó. Ezek inkább egyszeri, mint folyamatos cselekvésre buzdítottak, a részvétel megkönnyítésére, az esemény tartalmáról, jellemzőiről és koreo-

gráfiájáról tudósítottak. Ilyen volt egy Egészség- és Sportnapot megelőző marketingkommunikációs akció-sorozat, valamint egy játékonysági hangversenyt megelőző kampány, amely a helyi televíziót, plakátokat és szórólapokat használt.

- *Az országos médiumok az abaúji szervezetek számára természetesen csak eseti jelleggel elérhetőek.* Kivételként a Ringier lapcsalád által támogatott, árvízkarosultak megsegítésére létrehozott akció került említésre, de itt maga a támogató érdeke volt a széles körű nyilvánosság.

Ismétlődő események kommunikációja, az érdeklődés fenntartása

Az ismétlődő események, rendezvények elő-kommunikációjában felhasználták korábbi tapasztalataikat, erősítették, vagy épp elhagyták egyik-másik eszközüket. Ilyen sikertörténetként értékelte az egyik alapítvány képviselője, amikor a másodízben megszervezett egész napos rendezvényükre az első órákban már többen látogattak el, mint előző évben a teljes napon át. (Forrás: Szikszó Városért Alapítvány statisztikái a Leader pályázati dokumentációkból)

A kívánt cselevés megismétlődését azok tudják maximalizálni, akik képesek olyan vonzó és megfelelő alkalmakat biztosítani, ahol: (1) a cselekvés végrehajtása fizikai értelemben könnyű, (2) pozitív érzelmi élmény kötődik hozzá, (3) jutalmazó és megerősítő hatással bír. E három elemnek mindenképpen szerepelnie kell az üzenetben és biztosításukhoz lehet, hogy elegendő egy felkínált ebéd, vagy épp az esemény résztvevőit mindenki számára kivehető módon megőrkítő fotóinak közzététele. Ilyen sikertörténetekről számolt be a Szikszó Városért Alapítvány elnöke is, miszerint egy-egy előre kommunikált közös ebéd, vagy egy önkéntes munkáról közösségi portálon történő fotós megjelentetése érezhető létszámnövekedést hozott a számunkra a későbbi rendezvényeiken.

Összegzés

Jelen tanulmány keretei között a civilek kommunikációjának egy szűk földrajzi területen és néhány alany megfigyelésével, megkérdezésével végzett vizsgálatára kerülhetett sor. Ám így is fény derült néhány alapvető, a sok esetben még kihasználatlan lehetőségek tudatosabb, jobban megtervezett kommunikációs aktivitással történő kiaknázását segítő törvényszerűsége.

A problématerület, mint termék megfogalmazása nagyban befolyásolja a további marketing és kommunikációs kérdések megválaszolását. Az átfogó, integrált célokkal bíró szervezetek más kommunikációs stratégiát folytatnak, mint a specializált célokkal rendelkezők.

A forrás-szerzés felőrli az erőforrásokat, de legalább ugyanilyen fontosságú a támogatott ügy és célcsoport felé történő kommunikáció, valamint, mint belső célcsoport, a munkatársak, önkéntesek meggyőzése is. A különböző célcsoportok esetében közös vonás, hogy az érintettek koordinációja, az ún. stakeholder-menedzsment szemléletével érdemes megközelíteni a kommunikációs kérdéseket.

A kommunikációs eszközök sokrétűek, az elmaradott térségben a személyes kapcsolattartáson alapuló eszközök a sikeresek. Az ismétlődést, az újbóli részvételt kiválthatja, ha a célcsoport korábbi tapasztalatai kedvezőek, az elvárások számukra könnyen teljesíthetőek és a ráfordított erőfeszítések a kapott előnyökhöz képest csekélyek.

A pozitív példák mintegy benchmarking-ként történő ismertetése, bemutatása minden résztvevő számára hasznokkal kecsegtet, hiszen ez tipikusan az a terület, ahol az információk átadása nemhogy csorbítaná az élen járókat, hanem a jövő szövetségeseit is kitermelhetik ily módon maguknak. A hatásos és hatékony kommunikáció által a civilek számára elérhető eredményesebb közösségi munka pedig a társadalom számára is nagyobb haszon elérését teszi lehetővé.

Irodalom

- Andreasen, A. (2006): *Social Marketing in the 21st Century*. Thousand Oaks California, Sage Publications
- Bruhn, M. – Tilmes, J. (1989): *Social marketing*, W. Kohlhammer, Stuttgart
- Bruhn, M. (2007): *Kundenorientierung*, Deutschen Taschenbuch Verlag, München
- Dinya L. – Farkas F. – Hetesi E. – Veres Z. (szerk.) (2004): *Non business marketing és menedzsment*, KJK-Kerszöv, Budapest
- Freeman, E. – Reed, D. (1983). *Stockholders and Stakeholders: A New Perspective on Corporate Governance*. *California Management Review*, Vol. 25 pp.88-106.
- Gromberg, E. C. (2006): *Handbuch Sozial-Marketing*, Cornelsen Verlag, Berlin
- Nagy Sz. (2012): *Non-business kurzus anyagai*, Miskolci Egyetem, Miskolc
- Piskóti I. - Nagy Sz. - Dankó L. - Molnár L. - Marien A. (2012): “A társadalmi marketing paradigmái - elméleti-módszertani alapozó kutatás” az Országos Tudományos Kutatási Alap által támogatott kétéves kutatási program beszámolója (OTKA száma: K 81718), Miskolc
www. maltai.hu
www.szikszoert.hu

Tőzsér Anett – Taralik Krisztina – Kurcsinka Tamásné - Baranyi Aranka

A Hevesi kistérség gazdaságfejlesztési képessége és lehetősége

A belföldi turizmus élénkítése az elmúlt években stratégiai feladattá nőtte ki magát, rámutatva az ágazatban rejlő lehetőségekre. Fontos hangsúlyozni, hogy a főváros mellett kiemelt szerepet kell biztosítani a vidéki települések értékeinek megőrzésére és bemutatására is. A helyi turizmusban rejlő lehetőségek kiaknázása adhat kitörési lehetőséget a hátrányos helyzetű, de kiemelkedő természeti értékekkel rendelkező térségek számára. Olyan megoldásokat kell keresni, melyek a látogatókat hosszabb időre tudják a térségben tartani, ezzel tartósabb fogyasztást, szolgáltatás-igénybevételt jelentenek a település gazdasága számára. Jelen tanulmányunkban a hevesi kistérség helyzetét vizsgáljuk, külön kiemelve a természeti adottságokban bővelkedő Kisköre települést. Ebben a térben, mint követendő jó példát mutatjuk be a turizmus fellendítésének egy lehetséges módját. Az itt megvalósuló beruházások szempontjából vizsgáljuk a helyi vállalkozások helyzetét.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű kistérség, vállalkozások, természeti értékekre alapozott turizmus
Jel-kód: P25

A Hevesi kistérség helye a régióban és a megyében

Az Észak-magyarországi régióban a komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek száma 12, ami országos szinten a legmagasabb. A térségben található 28 kistérségből 6 hátrányos helyzetű, 3 leghátrányosabb helyzetű. Ezek teljes területét érinti a lecsúszás, a többségtől való behozhatatlannak látszó lemaradás. Nem csak növekvő mértékű és mélységű a szegénység, de egyre koncentráltabb is (HVG, 2011. december). A Hevesi kistérség is komplex programmal segített, leghátrányosabb helyzetű kistérségnek minősül (Salamin, 2011).

A megye gazdasága évtizedeken át centrumfüggő volt (budapesti székhelyű gyárak, gyár-egységek, telepek), egyoldalú piaci kapcsolatokkal, helyenként viszont jó színvonalú műszaki és szellemi feltételekkel. A keleti piacok összeomlása, az elhúzódozó privatizáció, a centrumfüggőség a gazdaság és a foglalkoztatottság igen nagymértékű visszaesését eredményezte az 1990-es évek első felében. A 90-es évek második felében felélénkült a gazdaság, melyben meghatározó szerepet játszott a külföldről beáramló tőkebefektetők, a mezőgazdaságban a tulajdonviszonyok rendezése és az élénkülő ipari beruházások. Az M3-as autópálya újabb szakaszának átadása után jelentős munkahelyteremtő beruházások valósultak meg Hatvan, Heves, Gyöngyös és Eger térségében. A megyében 6 ipari park található (Egerben, Abasáron és Belpátfalván). (1. ábra)

1. ábra: Hevesi kistérség elhelyezkedése Heves megyében

Forrás: Saját szerkesztés a Hevesi Kistérség Többcélú Társulása által közölt térkép alapján

A mezőgazdasági ágazat fontos szerepet tölt be a megye életében. A megművelhető földterület jelentős részén borszőlőt termesztenek. Különösen jelentős terület Eger és környéke, Gyöngyös és Nagyréde. Az alföldi részén elsősorban gabonát, és takarmánynövényeket termesztenek. A térség idegenforgalmi vonzerejét leginkább a változatos természeti adottságok, kulturális értékek, néprajzi hagyományok, a gyógyvizek, a híres szőlő és borkultúra adják.

A népesség Eger környékén a legmagasabb, megközelíti a 83 000 főt, amely az aprófalvas térségnek 6,7-szerese (1. táblázat). Legnagyobb területű a gyöngyösi, míg a legkisebb területtel a bélapátfalvi rendelkezik. A megyében az átlagos népesség 85 fő/km². A lakosság leginkább az egri és a hatvani térségbe koncentrálódik, itt a legmagasabb az egy négyzetkilométerre jutó lakosok száma, ezzel szemben a legalacsonyabb a Pétervásárai és a Bélapátfalvai kistérség népsűrűsége.

1. táblázat: Heves megye kistérségeinek főbb adatai 2013-as adatok szerint

Kistérség neve	Központja	Települések száma	Ebből város	Népesség (2013. január 1.)	Területe (km ²)	Népesség (fő/km ²)
Bélapátfalvai kistérség	Bélapátfalva	13	1	12 200	260	47
Egri kistérség	Eger	17	2	82 911	523	159
Füzesabonyi kistérség	Füzesabony	16	1	30 396	579	53
Gyöngyösi kistérség	Gyöngyös	25	2	73 460	751	98
Hatvani Kistérség	Hatvan	13	2	50 872	352	144
Hevesi kistérség	Heves	17	2	35 116	698	50
Pétervásárai kistérség	Pétervására	20	1	21 381	475	45
Összesen:		121	11	306 336	3 637	85

Forrás: Saját szerkesztés, Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján

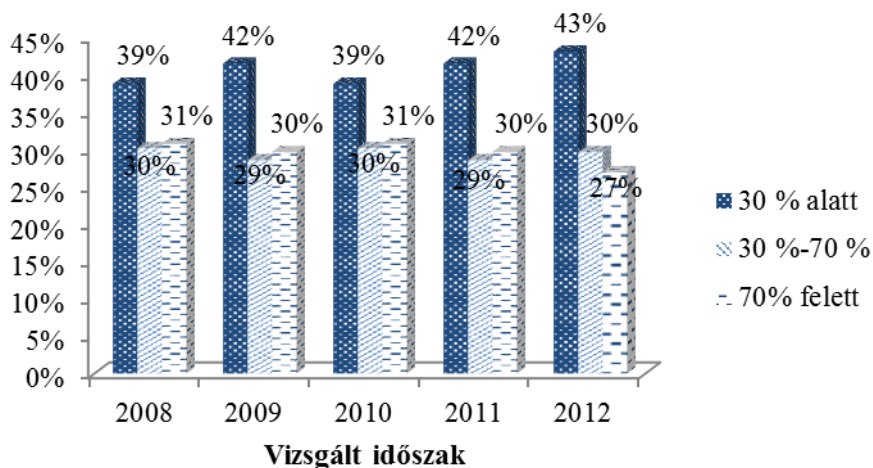
A Hevesi kistérség lakosainak száma 13 116 fő, mely a megye lakosságának 11,5 %-át jelenti. A térség a ritkábban lakott területek közé tartozik (népsűrűsége 50 fő/km²). A hevesi kistérség két városi ranggal rendelkező településsel büszkélkedhet. Az egyik a terület központja, a 10 864 főt számláló Heves, mely a kistérség legnagyobb és legnépesebb települése, a másik város pedig Kisköre. A 17 településből 1000 fő alatti lakost számlált 5 falu, 1000 fő feletti lakossal 12 rendelkezik. Mezőgazdaság szempontjából azonban kedvező adottságok jellemzik.

A vállalkozások tőkeerősségének és likviditásának vizsgálata a Hevesi kistérségben

A vállalkozássűrűség számottevően elmarad a megyei átlagtól, a kistérség jellemzően iparihiányos terület. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a korszerű ipari termeléshez hiányzik a megfelelően képzett munkaerő. Az ipari termelés döntő mértékben Heves városában koncentrálódik. A kistérségre rendelkezésre álló e-bevallások alapján 2013-ban vizsgáltuk a vállalkozásoknak a későbbi tevékenységbővítés, innováció és beruházási lehetőségek bővítését illetően meghatározó tőkeerősségét és likviditását. A vizsgált, legalább 3 éves működő 186 darab társas vállalkozás közül a legtöbbször Hevesen, Kiskörén és Erdőteleken van bejegyzett telephelye. Záránk kivételével mindenhol működik társas vállalkozás, ennek ellenére mégis alacsony az ipari termelés. A 2. ábra az általunk vizsgált vállalkozások 5 évre vonatkozó tőkeerősségét mutatja.

A vagyoni helyzet vizsgálata a mérlegben kimutatott eszközök és források egyes tételeinek nagyságát, egymáshoz mért viszonyát fejezi ki. A vagyoni helyzet alakulásának értékelésére a tőkeerősségi mutatót használtuk. A tőkeerősség mérőszáma kifejezi, hogy az összes forráson belül milyen arányt képvisel a saját tőke. A helyzet annál kedvezőbb, minél közelebb van a mutató

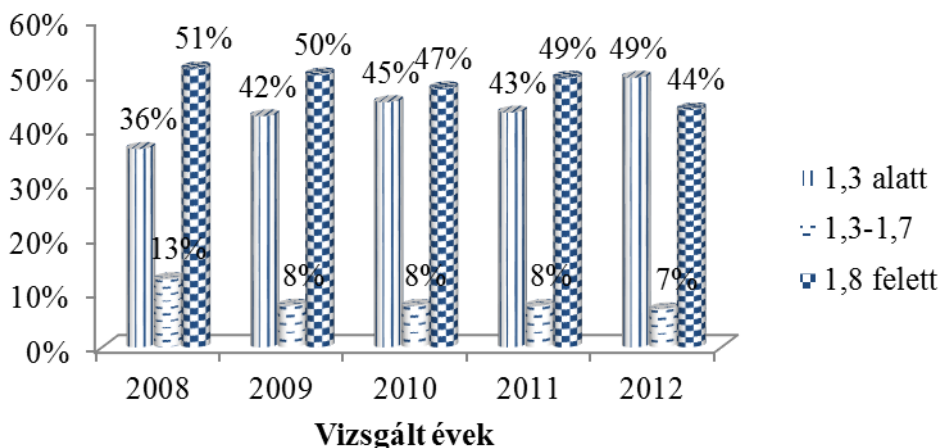
a 100%-hoz és a vállalkozás válságos helyzetbe kerülhet, ha a mutató értéke 30% alá csökken (Bíró et al., 2001).

2. ábra: A Hevesi kistérség vállalkozásainak tőkeerősége

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

A Hevesi kistérségben minden vizsgált esztendőben a gyenge tőkeerőséű társaságok aránya a legmagasabb. 2008 és 2011 között a tőkeerős vállalkozások aránya meghaladta a közepes erősségűekét, de 2012-re ez annyiban változott, hogy a közepes erősséű mutatóval rendelkező vállalkozások aránya megelőzte a tőkeerőséűekét. A saját tőke aránya az összes forráson belül a beruházások szempontjából meghatározó, ugyanis azon vállalkozások, melyek nem rendelkeznek megfelelő saját erővel, a hitelintézeteknél sem pályázhatnak sikeresen további forrás (hitel) lehetőségekért. A vizsgált hevesi vállalkozások közel fele nem felelne meg egy esetleges hitel-felvételi vizsgálat során, ha csak a saját tőke ellátottságot vizsgálnánk.

3. ábra: A Hevesi kistérségben vizsgált vállalkozások likviditásának alakulása, 2008-2012

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

A pénzügyi helyzet elemzése nemcsak a vállalkozás vezetése számára fontos, hanem a piac külső szereplői, a hitelezők és a befektetők is meg kell, hogy kapják a számukra fontos információkat. A pénzügyi helyzet alakulásának átfogó elemzésére a likviditási rátát és a likviditási gyorsrátát alkalmaztuk. Ezek a fizetőképesség értékeléséhez a forgó eszközök és a folyó források összehasonlítását használják (Damodaran, 2006). A vállalkozások likviditási helyzetét az általános likviditási ráta (a forgóeszközök és rövid lejáratú kötelezettségek egymáshoz viszonyított aránya) segítségével vizsgáltuk. A vállalkozás akkor minősül fizetőképességűnek, ha a mutató értéke meghaladja az egyet. Minél magasabb a mutató értéke, annál stabilabbnak, kiegyensúlyozottabbnak ítéltető a vállalkozás. A jelenlegi gyakorlatnak megfelelően a mutatószám elfogadható értéke 1,3 felett van (3. ábra).

Az 1,8 feletti likviditási mutatóval rendelkező vállalkozások aránya 2008-2011 között 47-51% között mozog, aminél mind a négy évben alacsonyabb volt a 1,3 alatti mutatóval jellemzők aránya. Ezzel szemben 2012-re 5%-kal nőtt, és a magasabb fizetőképességűek arányát meghaladta az 1,3 alatti mutatóval rendelkezők aránya. Az 1,3-1,7 közötti osztályban folyamatos csökkenés figyelhető meg. Nem meglepő, hogy az ebből a kategóriából kiesett vállalkozások likviditása romlott, 2008-ról 2009-re 6%-kal emelkedett a gyenge fizetőképességű társaságok száma.

Ezt követően a likviditási gyorsrátát vizsgáltuk, mely az alábbi értékeket vette fel, melyet a 2. táblázatba foglaltunk össze.

2. táblázat: Hevesi kistérség vállalkozásainak megoszlása likviditási gyorsrátája alapján

Mutató elvárt értéke	2008	2009	2010	2011	2012
0,6 alatt	56%	45%	37%	40%	42%
0,6-1 között	8%	7%	8%	10%	12%
1 felett	36%	48%	55%	50%	45%

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

A likviditási gyorsráta alakulása eltér a likviditási rátától. A 2008-as évben a rossz (0,6 alatti) fizetőképességű vállalkozások aránya 22 százalékponttal meghaladta a kiemelkedő kategóriába tartozókat. Ez 2009-re megfordult, de a különbség csak 3 százalékpont. A 2010-2012-es években további javuló tendencia figyelhető meg. A 0,6-1 közötti, azaz elfogadható likviditású vállalkozások aránya 2008-ról 2009-re csökkent, majd ez is folyamatosan növekedett (7%-ról 12%-ra).

A kistérség vállalkozásai tehát nemcsak a tőkeerősség szempontjából vannak rossz helyzetben, hanem a likviditásukat tekintve is. Ez tovább rontja a pályázati, valamint a hitelezési folyamatokban való sikeres szereplésük esélyeit. A tőkehelyzet és fizetőképesség rossz állapota miatt ezektől a vállalkozásoktól az sem várható, hogy térségi foglalkoztatást jelentősen tudják növelni, vagy a magasán kvalifikált szaktudással rendelkezőknek versenyképes jövedelmet tudjanak fizetni.

A gazdaság teljesítő képessége a Hevesi kistérségben

A foglalkoztatási és munkanélküliségi mutatók jóval kedvezőtlenebben az országos átlagnál. A falvak többségének a helyzete romlik vagy változatlan, csupán a Gyöngyöshöz közeli Tarnaméra és Boconád lakosainak jövedelemszintje mutat javulást, illetve éri el a területi átlagot. Több szempontból is válságos az alig több mint 600 fős Tarnabod helyzete, ahol a népesség kevesebb, mint 7%-a talált munkát és jelentős a nyugdíjasok száma és aránya. Az előregedés leginkább Zaránkot, a térség legkisebb faluját fenyegeti. Bár a KSH adatai javuló foglalkoztatási eredményekről számolnak be, a versenyszférában nem nőtt, hanem csökkent a foglalkoztatás 2013-ban. Az álláskeresők 43%-a legfeljebb általános iskola nyolc osztályt végzett, 29%-a szakmunkás, il-

letve szakiskolai, 24%-a gimnáziumi, szakközépiskolai, technikumi végzettségű volt, 4,5%-a rendelkezett egyetemi, főiskolai végzettséggel.

A *beruházások* nagyságrendje jelentősen befolyásolja foglalkoztatás bővítését. Heves megyében az egy lakosra jutó beruházások összege 239 ezer forint, hazai átlagban 368 ezer forint volt 2013-ban. A beruházások 66%-a az iparban valósult meg, ezen belül a korszerűsítésekre szánt összegek legnagyobb aránya a feldolgozóiparba került.

A *gazdasági ágazatok* közül a térségben meghatározó szerepe van a mezőgazdaságnak és a turizmusnak. A mezőgazdaság számára kiválóak a térség adottságai, melyet ki is használnak. Ugyanez a turizmusról nem mondható el. A kistérség legfőbb vonzereje a Tisza-tó, ám ennek kiépítettsége az országos látogatottság fellendítéséhez még fejlesztésre szorul, az országos adatokhoz képest a térségben elenyésző mértékű a turizmusból származó jövedelem. Pedig meglátásunk szerint a turizmus az az ágazat, mely legszelesebb körben tud megélhetési lehetőséget biztosítani a helyi közösségek tagjai számára. Ugyanakkor a turizmus fejlesztésben a helyi közösségeknek is meghatározó szerepe lehet. Ezért esett a választásunk a térségi turizmus fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatára és végeztük el a kistérség turisztikai keresleti és kínálati analizését.

Heves megye és Kisköre turisztikai keresleti-kínálati analizise

A *turisztikai keresletre* utal, hogy a Heves megye kereskedelmi szálláshelyein tapasztalt vendégforgalom az országos tendenciákhoz hasonló mértékű (42%) növekedést mutatott 2002-2012. között (Magyar Turizmus Zrt., 2012). Heves megye kereskedelmi szálláshelyein 2013-ban – az országos növekedést jelentősen meghaladva – 17%-kal több vendég szállt meg, akik 16%-kal több vendégéjszakát tölthettek el, mint az előző évben. A vendégek 24%-a főidényben, 18%-uk elő-, valamint utóidényben látogatott a megyébe. A megye kiadható kereskedelmi szállásférőhelyeinek száma 2012-ről 2013 végére 1,1%-kal nőtt, ezen belül a szállodák esetében 4,7%-os bővülést, a panzióknál 17%-os csökkenést tapasztalhattunk. A kereskedelmi szálláshelyek 2013-ban 23,5%-os férőhely-kihasználtsággal működtek. A szállodák kapacitáskihasználtsága ennél jobb, a panzióké rosszabb volt. (KSH, 2013)

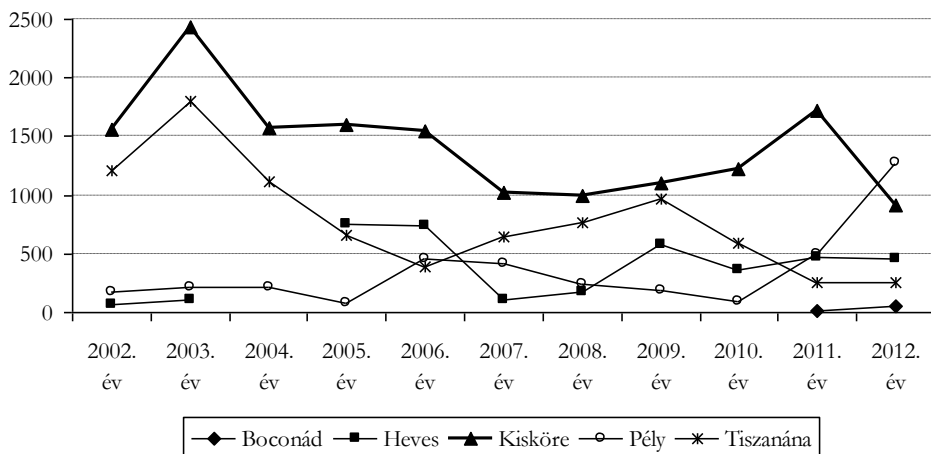
A *kereskedelmi szálláshelyeken realizált vendégforgalom* tekintetében Kisköre, Erdőtelek és Tiszanána voltak a legeredményesebb települések 2002-2012. között. A magánszálláshelyi forgalom tekintetében a kistérség települései között ugyancsak kiemelendő Kisköre szerepe, a kistérség legnagyobb vendégszámot kimutató települése. A Hevesi kistérség 17 településéből 12 településen azonban egyáltalán nem található kereskedelmi szálláshely, ezek a települések az alábbiak: Átány, Boconád, Erk, Hevesvezekény, Kömlő, Pély, Tarnabod, Tarnaörs, Tarnaszentmiklós, Tarnaszádány, Tenk, Zaránk. A statisztikai adatok szerint 2002-2012 között a kereskedelmi szálláshelyeken realizált vendégszámok tekintetében a kistérség legeredményesebb települése Kisköre volt. A vendégek száma a vizsgált 10 éves periódusban 60%-os növekedést jelzett, 2009-2012. között azonban 24,5%-os csökkenés következett be: a település 2012-ben 1120 vendéget fogadott. A vizsgált időszak legeredményesebb éve 2003. ekkor a település 2601 fő turistát vonzott, amely akkor Heves megye vendégforgalmának 6%-át jelentette. A kistérség második legeredményesebb települése 2012-ben Erdőtelek volt, amely 1003 vendéget regisztrált. Bár a településen a vizsgált 10 éves időszakban összességében 27%-os vendégszám csökkenés következett be, ugyanakkor egy viszonylag kiegyenlített vendégforgalom jellemezte. A kistérség harmadik legmagasabb vendégszámot mutató települése Tiszanána volt 2012-ben, amely 458 vendéget fogadott. A kistérség székhelye, Heves, szintén sajátos helyzetet mutat: mindössze 2002-2006 között állnak rendelkezésre statisztikai adatok, és ezekből látható, hogy a várost kiegyenlített vendégforgalom jellemezte.

A *külföldi turisták* száma a kistérség kereskedelmi szálláshelyein néhány település ígéretes teljesítményétől eltekintve összességében kevés: a vendégek főként belföldi turisták. Külföldi turisták a kistérség alábbi településein érzékelhetők: Erdőtelek, Heves, Kisköre, Tarnaméra, Tiszanána. Ezek közül Heves vonzotta és jelenleg Kisköre és Tiszanána vonzza a legtöbb külföldi

turistát. Kisköre esetében a külföldi vendégek aránya az egyes években változó, a vizsgált periódusban 2012-ben volt a legmagasabb (15%).

A kereskedelmi szálláshelyeken regisztrált vendégéjszaka számok tekintetében a legeredményesebb település ugyancsak Kisköre volt: 2012-ben 4275 vendégéjszaka számot mutatott. A településen realizált vendégéjszaka számok 2002-2012. között jelentős, 71%-os növekedést jeleztek. 2012-ben az átlagos tartózkodási idő 3,8 nap volt (amely meghaladja az országos átlagot), ugyanakkor ebben az évben Heves megye vendégéjszaka számainak mindössze 0,4%-át tette ki. És bár Kisköre vendégéjszakáinak száma 2003-ban kiemelkedő teljesítményt nyújtott a kistérség többi településéhez viszonyítva (9543 éjszaka), ennek ellenére azonban Heves megye vendégéjszakái számának mindössze 1,4%-át nyújtotta. Kiskörén a vendégéjszakák száma összességében nagyobb mértékben növekszik, mint a turisták száma, amelynek pozitív következménye az átlagos tartózkodási idő növekedése.

A magánzálláshelyeken regisztrált vendégéjszaka számok tekintetében 2011-ig szintén Kisköre volt a legeredményesebb település annak ellenére, hogy 2002-2011. között 10%-os vendégéjszaka szám csökkenés mutatható ki (4. ábra). A településen 2011-2012. között további 47%-os vendégéjszaka szám visszaesés volt tapasztalható a magánzállásokon, így 2012-re el is veszítette a korábbi években megszokott kistérségi „vezető pozícióját”. Kisköre 2003-ban érte el a legmagasabb vendégéjszaka számot (2432 éjszaka), amely akkor Heves megye vendégéjszakáinak 1,9%-át jelentette. A kistérségben a külföldi turisták aránya kevés mind a magánzálláshelyeken realizált vendégéjszaka számok tekintetében. A statisztika az elmúlt 5 évben csupán Kiskörén, Hevesen és Tiszanánán nevesít külföldi turista számot. Ebből következően a kistérség magánzálláshelyeit több mint 90%-os arányban belföldi turisták látogatják (KSH, 2008-2012).

4. ábra: Vendégéjszakák száma a Hevesi kistérség egyéb szálláshelyein

Forrás: KSH alapján Tózsér A. saját kutatás, 2014.

A kistérség turisztikai kínálata több potenciális vonzerővel rendelkezik, kiemelkedő kínálati elemei azonban elsősorban a Tisza-tóhoz köthetők. A kistérség turisztikai szempontból kiemelkedő települése Kisköre, amely üdülő település, és szerepe a Tisza-tó felértékelődésével tovább növekszik (Aquaprofit Kft., 2006). A kistérség elsődleges és másodlagos vonzerejét a Tisza-tó, a kiskörei szabadvízű strand és az aktív turizmus jelentik. A turizmus főként a Tisza-tóra és annak közvetlen környezetére koncentrálódik. A Tisza-tó közelsége miatt a kistérségben is meghatározó turizmusformának minősül az aktív turizmus, amely nagyobbrészt a horgászatban, a kerékpározási- és a túrázási lehetőségekben, és kisebb mértékben a lovaglási és a vadászati lehetőségekben nyilvánul meg. A Tisza-tó körül kerékpárút áll a turisták rendelkezésére, a kistérségben a kerékpározás feltételei főként Kiskörén épültek ki: Kisköre-Poroszló között 22,9 km hosszúságú

kerékpárút jött létre és Kiskörén túráközpontot létesítettek. A kistérség több településén is működik horgász- és vadászegyesület, amelyek több település közigazgatási területét is lefedik. Lovaglásra Kiskörén (póni-lovaglás) és az erdőtelki Pintér Tanyán nyílik lehetőség. A Tisza-tavi Túráközpont Hálózat tagjai között vannak a Hevesi kistérségből származó szolgáltatók is, így például az erdőtelki Pintér tanya, és a Tiszanána-Dinnyésháti kikötő. A Tisza-tavi Túráközpont Hálózat tagjai kerékpáros-, vízi-, lovas-, és gyalogos túráközpontok, magas minőségi szolgáltatásokat képviselő szálláshelyek, kikötők, éttermek, akik garantált szolgáltatásokat nyújtanak (például túraeszköz bérlési lehetőséget, túraveetőket, túramenüket, promóciós anyagokat).

A Tisza-tó jobb partján kialakított *Szabadvízű Strand* az alábbi vonzerőket, élményelemeket tartalmazza: csúszda, motorcsónak, banán, gömbi, kajak-kenu, jetski, úszás, strandfoci pálya és szabadtéri mozi. Vendéglátóhelyek 2013-ig viszonylag szűkösen álltak a vendégek rendelkezésére, 2014-től az üzemeltető az 1-2 büfé mellett 5-6 büfé kialakítását tervezi. A strand üzemeltetői a főszezonban hétvégeként rendszeresen szerveznek rendezvényeket. Tulajdonos: Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság; főbérlet: Kisköre önkormányzata, üzemeltető: Pataki Zsolt, Kemejkert Kft. Vendégek száma: csökkenő vendégforgalom mellett 30-50 fő/nap. Vendégek összetétele: Jellemzően a kerékpáros turizmus, a horgászok, az extrém sportokat kedvelő fiatalok és a családok érkeznek a Tisza-tóra, illetve Kiskörére is. A Tisza-tavon 17000 kerékpáros jellemző. Átlagos tartózkodási idő: 2-3 nap a főszezonban.

A népművészeti értékek megőrzésében és bemutatásában kiemelkedő értékekkel rendelkezik a Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet. A kistérségben a falusi turizmus, és annak alapját jelentő népművészeti értékek, növekvő értéket képviselnek. Indokolt lenne a turizmusba történő nagyobb mértékű bevonásuk. (Báder Miklósnéval, a Hevesi Háziipari Szövetkezet Elnökével készített interjú alapján, 2014.05.26.; Heves Város Önkormányzata honlap; Hevesi Háziipari Szövetkezet honlap).

A térségben jelentős számú *műemlék, kastély és kúria* található, amelyek egy részét az utóbbi hét évben felújították, ilyen pl. Hevesen a Radics kúria, vagy Hevesvezekényben a Szalgháry kastély. A műemlékeknek ugyanakkor csak egy kis része rendelkezik turisztikai funkcióval (pl. a hevesi Radics kúria), a nagyobb részük más funkcióval rendelkezik (pl. közművelődési, oktatási). Előfordul ugyanakkor olyan műemlék is, amelynek részben turisztikai funkciója van, részben pedig oktatási célokat szolgál (pl. a tarnamérai Almássy kastély, amely részben a Magyar Rendőrmúzeum, részben általános iskola) (Hevesi kistérség Értéktára, 2011; Kistérség Közkincs Kerekasztala, 2011).

A kistérség *természeti értékei* egyelőre potenciális turisztikai értéket képviselnek, ugyanakkor bevonhatók lennének az ökoturizmusba. A természetvédelmi szervezetek egyelőre a fő hangsúlyokat a védett természeti értékek, a védett növény- és állatfajok megőrzésére helyezik. A Hevesi Puszták Tájvédelmi Körzet menedzsmentje, a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság ugyanakkor 2013-ra a „Pély-Ludas vizes élőhely-rehabilitáció” című projekt keretében tanösvényt és két madármegfigyelő tornyot létesített, amellyel jelentős lépések történtek a turizmus irányában. A kistérségben ökoturisztikai programként meg kell említeni az Erdőtelki Arborétumot és a csatlakozó Erdőtelki Égerláp Természetvédelmi Területet. A Bükki Nemzeti Park Igazgatóságnak lennének javaslatai az égerláp területén történő tanösvény kialakítására. (Baczur János osztályvezetővel készült interjú alapján, Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, 2014).

Kiskörei Vízermű a térség egyik meghatározó látványossága. Az ország legnagyobb vízerműve 2014-ben ünnepli kialakításának 40. évfordulóját. A Tisza-folyó megújuló energiájából a villamos energiát négy darab csőturbina-generátoregység termeli. Az erőmű környezetével összhangban évente átlagosan 85-90 millió kWh villamos energiát termel. (www.kisköre.hu). A Vízermű elsődlegesen nem turisztikai funkciót tölt be, a turizmusban kiegészítő vonzerőként jelenhet meg. Tulajdonos a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt., üzemeltető a Tiszavíz Vízermű Kft., a vendégek száma pedig 4000 fő/év. A vendégek 98%-a belföldi; áprilistól főként iskolai csoportok látogatják. (Forrás: <http://www.tiszavizvizeromu.hu/> <http://www.kiskore.hu/tur/koti/uzemlatogatas.pdf>)

Szintén egyedi vonzerőt jelent majd a Közép-Tisza vidéki Vízügyi Igazgatóság által kiépített kiskörei *Hallépcső*, amely 1300 m hosszúságú, tájba illeszkedő mesterséges patak kialakítását jelenti. A halak számára segít a kiskörei vízlépcsőnél tapasztalható jelentős szintkülönbséget kiküszöbölni, és ezáltal a halak fel- és lefelé történő mozgását, „közlekedését”, valamint pihenésüket pihenőtávok kialakításával elősegíteni. A mesterséges patak kenuzásra is alkalmas lehet. A fejlesztés 400 millió Ft Európai Unió forrásból valósul meg (A Tisza-tó térségének felújítása, Sajtóanyag, 2014.04.01. <http://www.tiszanana.hu/>).

A *kistérség rendezvényei* főként helyi, vagy kistérségi hatókörűek. Nagyobb hatókörű rendezvények találhatóak Hevesen, Kiskörén és Tiszanánán, azonban Kisköre és Tiszanána rendezvényei kizárólag a főszezonban kerülnek megrendezésre.

A térségben 82%-kal kevesebb kereskedelmi *szálláshely* található, mint magánszálláshely. 2012-ben összesen 45 db egyéb magánszálláshely állt rendelkezésre. A legtöbb magánszálláshely Kiskörén (29 db) és Tiszanánán (12 db) található. 1-1 db magánszálláshely található Hevesen, Boconádon, Pélyen, Tarnamérán (KSH, 2012) A kereskedelmi szálláshelyek száma az elmúlt 5 évben stagnált, nem mutatható ki változás. A települések nem rendelkeznek turistaszállással, gyógy- és wellness szállodával. Egy szállodával rendelkezik Kisköre, egy panzióval Erdőtelek és Kisköre. Egy kemping található Kiskörén, Tarnamérán és Tiszanánán. Egy üdülőházzal rendelkezik Tarnaméra és ugyancsak egy közösségi szálláshely található Tarnamérán (KSH, 2007-2012).

A *Tourinform Iroda* a térségben Kiskörén működik. A turisztikai szervezetek közül meghatározó továbbá az Észak-Magyarországi Regionális Marketing Igazgatóság, amely felelős a Tisza-tó turisztikai marketing tevékenységének ellátásáért.

A kistérség több *turisztikai fejlesztést* is végrehajtott a 2004-2006 közötti és a 2007-2013 közötti időszakban. A kistérség települései a Regionális Operatív Program-forrásokból 2004-2006 és 2007-2013 közötti időszakban összesen 1,655 milliárd Ft kifizetett támogatást kaptak. Ebből 1,436 milliárd Ft kifizetett támogatást főként település-rehabilitációra, kisebb mértékben turisztikai vonzerő/szolgáltatás fejlesztésére fordítottak; és 218 millió Ft kifizetett támogatást nyertek el úthálózat/infrastruktúrafejlesztésre (www.nfu.hu alapján, Tózsér A. 2014). A kistérség települései a Leader programból 192,5 millió Ft támogatásban részesültek 2007-2013 között (Forgács István, Leader munkaszervezet vezető, 2014).

Kitörési lehetőség és alternatíva – nádfedésű mobil bungaló (nádház)

A Hevesi kistérség felzárkózásában az ismertetett turisztikai vonzerők és az azokra épülő kínálati elemek kulcsfontosságú szerepet játszanak. Az idegenforgalom új erőre kapása kihát a helyi foglalkoztatás elősegítésére, az önkormányzati bevételek növelésére. A kereslet-kínálat analízis, a helyszínen tett látogatás, valamint a strand üzemeltetőjével folytatott beszélgetés alapján a helyzetfeltárás az alábbiak szerint összegezhető: A természeti adottság turisztikai szempontból történő hasznosítása vitathatatlan, azonban a kínált szolgáltatások köre és színvonala nem veszi fel a versenyt a jelenlegi követelményekkel. A szezonális és az időjárás változékonysága miatt nem lehet tervezni semmilyen formában sem a bevételeket, sem a beruházások megtérülését, sem a foglalkoztatás terén. Tehát mindenképp olyan komplex problémamegoldást kell találni, mely egyidejűleg biztosít az ide látogatóknak pihenést, szórakozást, de nem csupán a nyári hónapokban, ezzel folyamatos megélhetést jelent az itt élő lakosság részére.

A jelenlegi állapotok a kiskörei strand jövőjét illetően is kiábrándítóak. Az 1 ha vízfelületet naponta 50 fő fürdőző látogatja jó idő esetén, mely hétvégén még a 200 főt is eléri, azonban ezzel a létszámmal is maximum 54 napig lehet számolni. A strand lehetőséget biztosít sátras szálláshely kialakítására is, azonban 2014 júliusáig 30 fő vette igénybe ezt a szolgáltatást. Természetesen ez a látogatottság nem teszi lehetővé az üzemeltető által foglalkoztatott 16 fő munkahelyének biztosítását, tehát mindenképp sürgős megoldást és anyagi forrást kell találni újabb beruházások elkezdéséhez, melyben kulcsszerepet szánunk a közelgő európai uniós források megszerzésének.

A megfogalmazott problémák megoldásának, a kitűzött célok megvalósításának lehet eszköze a Pataki Zsolt által kitalált nádház, mely a hozzá kapcsolódó programokkal együtt a természetes anyagokból, helyi sajátosságok felhasználásával működő turizmus számára kínál lehetőségeket.

A nádfedésű mobil bungaló jellemzői (6. ábra):

- egyedi, magyar fejlesztés,
- helyi anyagok felhasználása,
- helyi munkaerő foglalkoztatása,
- turizmus szálláshelyeinek biztosítása,
- mobil, bárhová könnyen telepíthető, felállítható,
- kor követelményeinek megfelelő komfort biztosítására alkalmas,
- alternatív lehetőségekhez képest költség takarékos létrehozás és fenntartás,
- hely takarékos megoldás,
- optimális helykihasználtság.

6. ábra: Nádház

Forrás: Taralik Krisztina saját fotó, Kisköre Szabadvizű Strand 2014.

A nádház alapeleme a kiskörei strand komplexum teljes átalakításának, újragondolásának. Olyan terv kialakítására került sor, mely a látogatót, pihenni vágyót a lehető legközelebb viszi a természethez anélkül, hogy bármely komfortigényéről le kellene mondania. A készülő projekt célja elsősorban a családos, pihenésre vágyó turizmus újbóli felélesztése, fellendítése. Alapfogalomként fogalmazódott meg a helyi anyagok felhasználása, a munkaerő foglalkoztatása.

A projekt lehetőséget biztosít nem csupán a fürdő turizmus, hanem a horgász és vadászturizmus kiszolgálására is. A nádház, mint komplex létesítmény más természeti környezetben is felállítható. A táj jellegzetességének megfelelő anyagokkal építhető, más települések is megoldásként alkalmazhatják a helyi turizmus fellendítéséhez. Lehetőség van napkollektorok segítségével az elektromos áram biztosítására, ezért olyan erdős területeken is jól hasznosítható, ahol a vezetékes áramellátás kialakítására nincs mód.

Az elképzelés innovativitása abban áll, hogy a régi pákásházak formájára készülő hajlékok természetvédelmi területeken is felállíthatók, megújuló energiát hasznosítanak, faszindellyel is fedhetők. Árvíz esetén a part másik oldalára is átvihetők, mozgathatók.

A strand jelenlegi üzemeltetője Dr. Dienes Szabolcs tervezővel készíti elő a lehetséges kitérési utat a helyi turizmus újbóli fellendítésére. Az üzemeltetőnek kiemelt célja a folyamatos helykihasználtság biztosítása, erre vonatkozó programok indítása. Az érdeklődést bizonyítja, hogy 2014. május 1-én mintegy 2000 vendég látogatott el a kiskörei strandon rendezett programsorozatra.

A nádházra épülő strand-komplexum kialakítását követően a helyi pedagógusok szaktudására alapozott gyermektáboroztatást is lehet szervezni. Ezáltal egyrészt megoldódna a helyi gye-

rekek nyári foglalkoztatása, plusz jövedelemhez tudnak jutni a pedagógusok és más ott dolgozók. Természetesen az ide látogató vendégek csemetéi részére is lehet programokat szervezni a helyi pedagógusok részvételével.

Testvérvárosi kapcsolatokon keresztül tovább bővíthető a csereprogram, a szezonálitás hatásait szervezeten lehet kezelni, mindenképp lehetőséget kell keresni a külföldi vendégek újbóli idecsalogtatására.

A turizmus fellendítése lehetőséget teremt a magasan kvalifikált munkaerő megtartására, ugyanakkor az alacsonyan képzett munkaerő megfelelő betanított munkakörökben történő alkalmazására is. A korszerű étkeztetés, az alapanyag előállítás szintén lehetőség a foglalkoztatás bővítésére.

Összefoglalás

A hevesi kistérség hosszú távú fejlődéséhez a természeti adottságok, értékek adottak. Ám hangsúlyozni kell, hogy ezen értékek nincsenek kihasználva, pedig ezek segítenék a helyi foglalkoztatást, a helyben maradást, a vidéki népességmegtartó képességet. A kistérség vállalkozásai önállóan képtelenek olyan beruházások kivitelezésére, melyek a poroszlón megvalósulthoz hasonlóan milliárdos nagyságrendű, átütő erejű fejlesztést tennének lehetővé. Ezt egyrészt a saját kutatásunkból nyert adatbázis elemzése alapján, másrészt az Opten Kft. adataira támaszkodva állapítottuk meg. A gyenge tőkeellátottság és likviditási helyzet nem teszi lehetővé sem az önerős fejlesztéseket, sem a hitelek felvételét. A kistérségben jelenleg nincs olyan szolgáltató, aki a bel- és külföldi vendégek elvárásainak megfelelő turisztikai szolgáltatást tudna nyújtani. A kistérség turisztikai kínálatára jelentős befolyást gyakorol a Tisza-tó közelsége. Turisztikai szempontból a legkiemelkedőbb üdülő település Kisköre, amelynek elsődleges vonzereje a Szabadvízű Strand. A térségben meghatározó turizmusformának minősül az aktív turizmus, amely nagyjából a horgászatban, a kerékpározási- és túrázási lehetőségekben, és kisebb mértékben a lovaglási és a vadászati lehetőségekben nyilvánul meg. A kistérségben 82%-kal kevesebb kereskedelmi szálláshely található, mint magánszálláshely, a legtöbb magánszálláshely Kiskörén található. A kereskedelmi szálláshelyek száma az elmúlt 5 évben stagnált, nem mutatható ki változás. A települések fellendüléséhez nélkülözhetetlen hosszú távú, stabil bevételt jelentő idegenforgalmi beruházások elindításában kiemelt szerep jut a magas támogatási intenzitást igénybevevő önkormányzatoknak és a kivitelezést, a későbbi üzemeltetést végző vállalkozásoknak.

Irodalom

- A Tisza-tó térségének felújítása, Sajtóanyag, 2014.04.01. <http://www.tiszanana.hu/>
 Aquaprofit Kft. (2006): Tisza-tavi Régió Turizmusfejlesztési Stratégiája 2007-2013. Megrendelő: Magyar Turizmus Zrt., Budapest
 Bíró T. - Pucsek J. - Sztanó I. (2001): Vállalkozások tevékenységének komplex elemzése, Perfect Gazdasági Kiadó, Budapest
 Damodaran, A. (2006): Befektetések értékelése- Módszerek és eljárások, Panem Könyvkiadó Kft., Budapest
 Heves Város Önkormányzata www.heves.hu
 Hevesi Háziipari Szövetkezet www.hevesfolkart.hu
 Hevesi kistérség Értéktára (2011)
<http://www.delheves.hu/oldalak/kozkincs/kozkincs.html>
<http://www.delheves.hu/oldalak/kozkincs/kozkincs.html>
 KSH (2013) <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/134/heve134.pdf>
 HVG (2011.december) XXXIII. évfolyam 50. (1698). szám
 HVG (2013. július) XXXV. évfolyam 28. (1779). szám

Kisköre Város Önkormányzata www.kiskore.hu

Kistérség Közkincs Kerekasztala (2011): A Hevesi kistérség értéktára. A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Közkincs Program.

Regional Status Report of Hungary 2010, Ministry for national development and economy, VÁ-TI Nonprofit Ltd,

Salamin Géza (2011): Falu Város Régió, Budapest, VÁTI Nonprofit Kft., 2011/2

Interjúk

Baczur János, osztályvezető, Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, 2014.05.20.

Báder Miklósné, elnök, Hevesi Háziipari Szövetkezet, 2014.05.26.

Forgács István munkaszervezet vezető, Tisza-Tarna-Rima mente Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület, 2014.05.22.

Pataki Zsolt, ügyvezető igazgató, Kemejkert Kft. 2014.05.20., 2014. 07. 10.

Némediné Kollár Kitti - Káposzta József

Területi hátrányok az Ózdi kistérségben

Magyarországon az elmúlt két-három évtizedekben mélyreható társadalmi-gazdasági változások, folyamatok zajlottak le, amelyek nagymértékű átalakulást eredményeztek a hazai településrendszerben, továbbá a népesség területi eloszlásában és települési koncentrációjában. Véleményünk szerint szükséges azon föld- és térhasználati fejlesztések irányainak kutatása, melyek mentén a táji, természeti, gazdasági és humán erőforrásbeli komparatív előnyök komplex rendszerén keresztül teremtik meg a versenyképesség hazai lehetőségeinek irányait, illetve az ehhez kapcsolódó humán stratégia kapcsolódását. Mindezek alapjaiban hozzájárulnak a vidéki népesség életminőségének javításához, különös tekintettel a hazai hátrányos helyzetű térségek gazdaságfejlesztésére.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű kistérségek, munkahelyteremtés, Ózdi-kistérség
JEL-kód: P25

Bevezetés

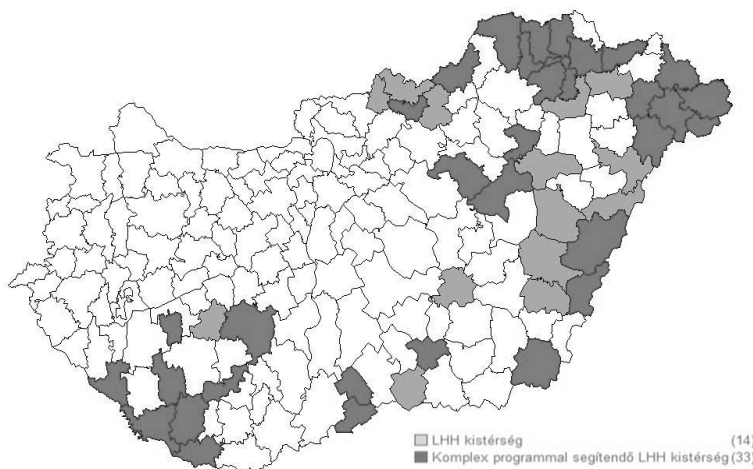
A 29 településből álló Ózdi kistérséget a természeti szépségek gazdagsága jellemzi. A térség strukturálisan az itt folyó patakok völgyeinek vonalán szerveződött. Így a méreteinél fogva is centrum szerepet betöltő Ózdról kiindulva négy kisebb településláncot találunk (Sajó-völgy, Hangony-völgy, Nádas-völgy, Hegyhát). Az Ózdi kistérség területe 550 km, Borsod-Abaúj-Zemplén megye területének 7,6%-a, ahol a megye lakosságának 10%-a él. A megye 15 kistérsége közül a negyedik legnagyobb területű és a második legnépesebb térsége.

Az Ózdi kistérség Magyarország egyik leghátrányosabb helyzetű, egyaránt súlyos gazdasági-és társadalmi problémákkal küzdő kistérsége. Gazdasági mutatói, társadalmi, infrastrukturális, turisztikai mérőszámai az országos átlagot meg sem közelítik. A problémák széleskörűek: A külföldi, hazai tőke befektetéseket akadályozza a szakképzetlen munkaerő, a megfelelő tranzithálózat mennyiségének, minőségnek hiánya. A turisztikai lehetőségek kihasználhatatlannak. Alacsony a kis- és középvállalkozások száma, rossz a tőkeellátottságuk. Gyenge a marketing tevékenység. Hiányos a szociális és egészségügyi rendszer. Ázipari üzemek létszámleépítése miatt jelentős munkaerő többlet alakult ki, ami tartósan magas munkanélküliségi rátához vezetett. Távol van Budapesttől. A pályázati erőforrások elnyeréséhez szükséges önerő nem áll rendelkezésre. Mindezen problémákat a más térségekhez való viszonyulás alapján kirajzolódó jelentős különbségek teszik súlyossá.

A jelentős fejlettségbeli különbségek léte napjainkban a világ, illetve az Európai Unió legtöbb tagországára igaz. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának legfőbb oka, hogy a gazdasági- társadalmi folyamatok térben és időben szüntelenül újrarendeződnek (Molnár, 2007; Ritter, 2008). Az újrarendeződés folyamatát megfigyelhetjük Magyarországon, a Kárpát-medencében, Kelet-Közép Európában, az Európai Unióban, Európa egészében, de világviszonylatban is mérhető. Az 1990-es években elkezdődött gazdasági szerkezetváltás is nagymértékben hozzá járult a területi egyenlőtlenségek kialakulásához: új dinamikusan fejlődő centrumok és új fejlődésben lemaradt perifériás területek jöttek létre (Dusek, 2001). (Ilyen perifériás területen helyezkedik el a vizsgálatunk alapját képező Ózdi kistérség is.)

A kistérségek közötti fejlettségi különbségek alakulását a természeti adottságok evidens különbözősége mellett jelentős mértékben befolyásolják az adott kistérség gazdasági jellemzői, a humán erőforrások minősége, a kistérség megközelíthetősége és a helyi életminőséget meghatározó tényezők (Ritter et al, 2013). A hátrányos helyzetű területek általános jellemzője, hogy jelentős részükben alacsony szintű az infrastrukturális ellátottság, alacsony a szolgáltatások színvonala, illetve nagymértékben hiányoznak a foglalkoztatási lehetőségek. Mindezek következményeként jelennek meg a magas arányú munkanélküliség, illetve a rossz kereseti viszonyok. Általános jelenség a fiatal generáció elvándorlása, ami tovább rontja a térségi

humán erőforrásokat (Nagy, 2009; Káposzta et al., 2010). A periféria-helyzetből adódóan a közúti elérhetőség kedvezőtlen, aminek következményeként az ország gazdasági, illetve társadalmi vérkeringésétől való elszigetelődés tapasztalható. A magyarországi leghátrányosabb helyzetű kistérségekben (1.ábra) a legjelentősebb természeti erőforrás, a termőföld, a földhasználati termőhelyi adottságokhoz való igazodása (Neszmélyi - Sung Soo, 2001; Káposzta et al., 2009), valamint a tágabb értelemben vett újszerű mezőgazdaság dimenziója (Tóth, 2008) is fontos szerepet játszik a területi különbségek alakulásában. (A korábbi fejlődésében erősen ipari jellegű Ózdi kistérségben a mezőgazdálkodás feltételei korlátozottak, ami a területi különbségek mérséklésében is gondot jelenthet.)

1. ábra: A hazai leghátrányosabb helyzetű és komplex programmal segített hátrányos helyzetű kistérségek megoszlása

Forrás: KSH adatok (2012) alapján saját szerkesztés, 2014.

LHH: hazai leghátrányosabb helyzetű kistérség

LHHK: komplex programmal segített hazai leghátrányosabb helyzetű kistérség

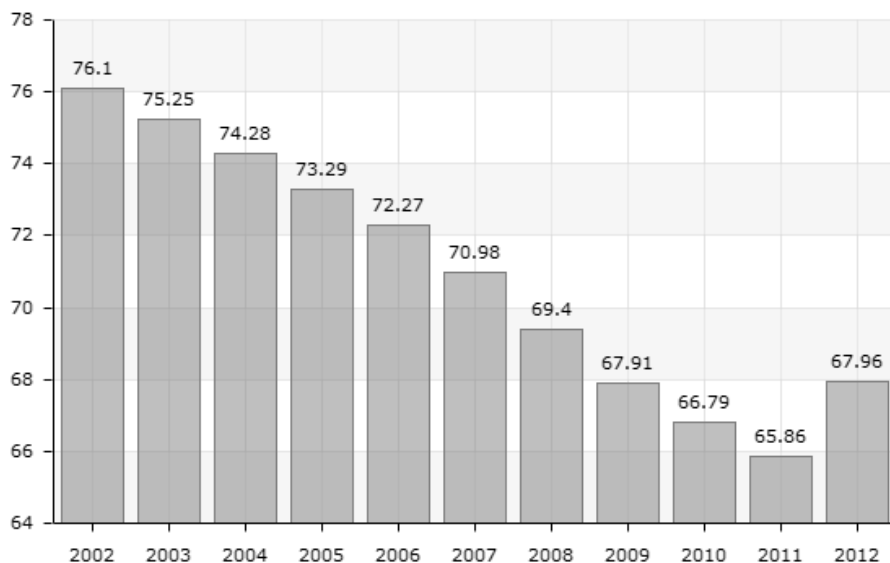
Jelen tanulmányunkban nem a hátrányos helyzet kialakulásának okaival, a hátrányok megjelenési módjával kívánunk foglalkozni, hanem a hátrányos helyzetből való kitörési lehetőségeire, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkózási esélyeire koncentrálnak, különös tekintettel az Ózdi kistérség kitörési lehetőségeire.

A felzárkózás tényezői

A demográfiai mutatókat figyelembe véve az Ózdi kistérségben Borsod-Abaúj-Zemplén megye népességének 10%-a lakik, ami az elmúlt éveket figyelembe véve csökkenő részarányt jelent. Népsűrűsége 2012-ben 136 fő/km² volt, ami igen magasnak mondható, hiszen e mutató tekintetében a megye kistérségei között a harmadik helyen szerepel az Ózdi kistérség.

A népesség csökkenésének két oka van. Egyrészt a kistérségben a természetes szaporulat az elmúlt években negatív egyenleget mutatott. A fogyás 2000 óta éves szinten 345 fő és 975 fő között mozgott. A népesség természetes szaporodása a kistérségen belül csupán néhány településre volt jellemző 2009-ben az előző évhez viszonyítva: Farkaslyuk, Arló, Sajónémeti, Domaháza. Arányaiban a legnagyobb természetes fogyás Bükkmogyorósdra, Upponyra és Gömörszőlősre volt jellemző. A népesség csökkenésének másik oka a negatív vándorlási egyenleg. A kistérségből 2000 és 2012 között évente átlagosan 742 fő vándorolt el. Ezt az időszakot vizsgálva a legalacsonyabb elvándorlás Kissikátorra jellemző, azonban a magas arányú természetes fogyás miatt erre a településre is a népesség csökkenése jellemző.

A régió belül a cigány etnikumhoz tartozók száma Borsod- Abauj- Zemplén megyében a legnagyobb. A cigányok a régió területén mindig is koncentráltabban voltak jelen, mint az ország legtöbb térségében. Ebben nagy szerepet játszottak a térség nehézipari beruházásai, amelyek a szocialista iparosítás folyamánként tömegével vonzották a régióba a képzetlen, olcsó, kétkezi munkaerőt. Ennek hatására egyes ipari centrumok és bányavidékek, pl. Ózd és a környező falvak cigány lakossága megsokszorozódott. A 2011. évi népszámlálás alkalmával a kistérség népességének 27%-a vallotta magát cigánynak. A cigányok számarányának növekedése különösen az utóbbi évtizedekben gyorsult fel. Ehhez hozzájárult, hogy létszámuk növekedésével párhuzamosan jelentősen csökkent a települések nem cigány népessége a természetes fogyás és az elvándorlás következtében.

2. ábra: Az Ózdi kistérség lakosságának alakulása 2002 és 2012 között (1000 fő)
 Forrás: TeIR adatok (2013) alapján saját szerkesztés, 2014.

Az infrastruktúrához kapcsolható mutatók alapján elmondható, hogy az Ózdi kistérség Borsod–Abauj–Zemplén megye központjától, Miskolctól mintegy 50 kilométerre északnyugati irányban fekszik, határa több helyen megyehatár is. A kistérséget a 25. és 26. számú főutak érintik: a 26. sz. főút biztosítja a kistérség közúti kapcsolatát Miskolccal, míg a 25. sz. főút Eger felé biztosítja a közúti elérhetőséget. A települések egy részén (Borsodnádásd, Járdánháza, Arló, Ózd, Sajópüspöki, Bánréve) keresztülhalad a 25. sz. főút, Putnokon és Dubicsányon pedig a 26. sz. főút, mely utakon igen jelentős a teherforgalom. A kistérség vasúthálózata részben kiépült. Miskolcra a 92-es számú – Miskolc-Kazincbarcika-Ózd - vasútvonalon lehet megközelíteni. Ez egy kétvágányú vasútvonal, mely csak Kazincbarcikáig villamosított. A kistérségen keresztül halad még a 87 sz. Putnok-Eger vasútvonal is, melynek a Putnok-Szilvásvárad közötti szakaszát 2009 decemberében bezárták.

A közüemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya 79,3 %-os, de ezzel az értékkel az utolsó között szerepel a megye kistérségei között. Csak az Enesi, az Edelényi és az Abauj-Hegyközi kistérség rendelkezik ettől alacsonyabb értékkel. A helyzet sokkal kedvezőtlenebb a szennyvízhálózatba bekapcsolt lakások aránya tekintetében. Az Ózdi kistérség a közműöll tekintetében sem éri el a megye fejlettségi szintjét. A térség lakásainak mindössze 45,3 százaléka lett bekötve a közüemi szennyvízcsatorna-hálózatba, ami a vízhálózatba bekapcsolt lakásokhoz képest 34 százalékponttal kevesebb.

A villamos áram csaknem minden lakásba be van vezetve. Az egy fogyasztóra, illetve egy lakosra jutó fogyasztást sok tényező befolyásolja, például a lakások mérete, az egy háztartásban élők száma, a használt műszaki eszközök köre, stb. Így a villamosenergia-felhasználás adataiból nehéz következtetéseket levonni. A KSH adatai szerint 2012-ben az egy háztartási fogyasztóra jutó villamosenergia-fogyasztás mértéke 1749 kWh óra volt, mely értékkel az utolsó előtti helyen szerepel az Ózdi kistérség a megyei rangsorban.

A vezetékes gáz esetében valamivel sokszínűbb a helyzet; a vezetékes gáz használatának elterjedtsége meglehetősen különböző a kistérség településein. Az itt lakók – alacsony jövedelmi helyzetükből eredően – a mai napig nem használják olyan arányban a vezetékes gázt, mint amennyire az az infrastruktúra kiépítettsége lehetővé tenné. Az egy háztartási fogyasztóra jutó gázfogyasztás mértéke 1088 m³, ami mindössze 4,5%-al marad el a megyei átlagtól.

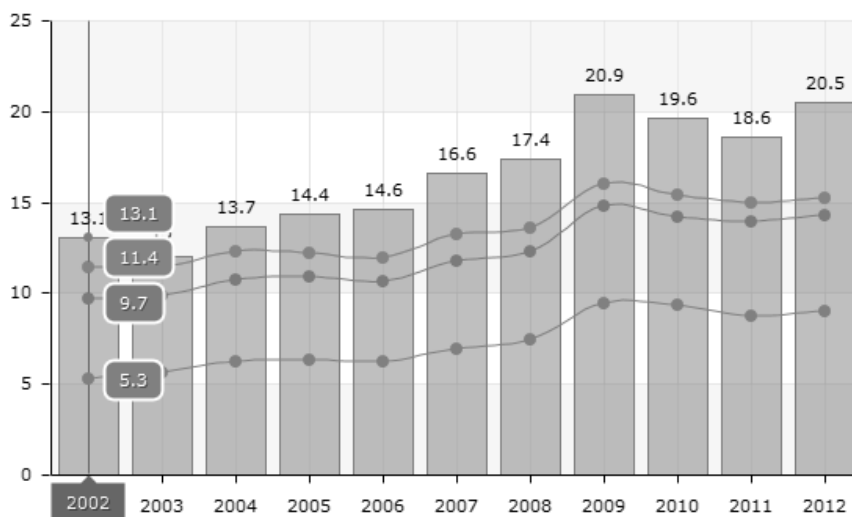
A gazdasági mutatók elemzése során érdemes figyelembe venni, hogy a történelmi múltban a térség lakossága elsősorban erdőgazdálkodásból és állattenyésztésből élt, földművelésre csak a Sajó völgyében és az enyhébb domboldalakon volt lehetőség. Az iparosítás 1847-ben vette kezdetét a Hangony völgyében az ózdi gyár megépítésével. A Borsodnádasi Lemezgyár és a környező szénbányák megnyitásával jött létre az ózdi iparvidék. Egy térség gazdasági szerkezetének elemzése során az egyes ágazatok szerepét, főbb mutatóit vizsgáljuk. Az ágazati struktúra vizsgálata azért fontos, mert szorosan összefügg a gazdasági-társadalmi fejlettséggel.

Egy terület gazdaságának helyzetét jól tükrözi a regisztrált vállalkozások nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásának alakulása. 2012-ben az Ózdi kistérségben a KSH adatai szerint 4042 vállalkozást regisztráltak, mely a megye összes vállalkozásának az 5,6%-át teszi ki. A kistérségben a vállalkozások nagy része a szolgáltatás nemzetgazdasági ágban működik. Az 1000 főre jutó vállalkozások száma 54,7 volt. Ez jóval alatta van a megyei (100,7) és az országos (156,6) értékeknek is. Az elektronikai ipar az ipari termelés legnagyobb hozzáadott értéket produkáló része. Az elektronikai ipar az Ózdi kistérség egyik legnagyobb és legfontosabb ágazata, amely a közeljövőben a kistérség fejlődésének egyik kulcsa, kitörési pontja is lehet. Tudás intenzív jellegénél fogva jövő egyik vezető technológiája/iparága; – a megfelelő körülmények és háttér megteremtése esetén – komoly versenylőnyt biztosíthat a kistérség számára. Elektronikai, illetve villamos berendezéseket gyárt a területen a két legnagyobb befektető a General Electric és a Saia Burgess. Az elektronikai eszközök összeszerelése, gyártása nemcsak volumenében, hanem a hazai hozzáadott érték tekintetében is jelentős lehetőségeket rejt magában.

A kistérség domborzati viszonyaihoz igazodóan a mezőgazdasági hasznosítású földterületeken vezető szerepet tölt be az erdőgazdálkodás. A kistérségben a klasszikus mezőgazdasági növények termesztése az alacsony termékenyséű talajok miatt nem versenyképes, az földek aranykorona-értéke többségében alacsony. A térség talajtípusai, a kedvező hőmérsékleti viszonyok és az országos átlagnál magasabb csapadékatatok, a változatos domborzati viszonyok gazdag és jó minőségű faállományt biztosítanak. A fejlettebb gazdaságok növekedési pályája azt mutatja, hogy a gazdasági gyarapodás és a modernizáció motorja egyre meghatározóbb mértékben a szolgáltató szektor. Ezért is elengedhetetlen a szolgáltató szektor (különösen a kereskedelem, üzleti szolgáltatások és az információs-kommunikációs szolgáltatások) gyors ütemű fejlesztése hazánkban és az Észak–magyarországi régióban egyaránt. A kistérségben a kereskedelmi üzletek felét az élelmiszer jellegű, az iparcikk és a ruházati szaküzletek adják. A másik fele a kereskedelmi üzletek további 24 fajtája között oszlik meg. Az üzletek legnagyobb része tehát a lakosság mindennapi étellellátását, valamint ruházódását biztosítja, a tartós fogyasztási cikkek árusítására berendezkedett vállalkozások száma csekélyebb.

Az Ózdi kistérség munkaerő piaci jellemzőit tekintve elmondható, hogy a népesség gazdasági aktivitását a foglalkoztatottak, valamint a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes arányával lehet mérni. Utóbbi csoport a gazdaságilag aktív népesség, azaz azok, akik munkaerő-kínálatukkal megjelennek a munkaerőpiacon. A gazdasági válság hatására 2012-ben

az Ózdi kistérségben a foglalkoztatottak létszáma jelentősen alacsonyabb, a munkanélkülieké pedig lényegesen magasabb volt, mint egy évvel korábban. A jól képzett – a munkaerő-piaci elvárásoknak megfelelő szakértelemmel rendelkező – munkaerő megléte elengedhetetlen feltétele a gazdaság versenyképességének és a növekedésnek.

3. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása az Ózdi kistérségben 2002-2012 (%)

Forrás: TeIR adatok (2013) alapján saját szerkesztés, 2014.

13,1 % (2002): Ózdi kistérség

11,4 % (2002): Borsod-Abaúj-Zemplén-megye

9,7 % (2002): Észak-magyarországi régió

5,3 % (2002): Magyarország

A munkanélküliségi ráta értéke 2012-ben a kistérségben 20,5% volt, mely több mint kétszerese az országos átlagnak (10,05%). Az ipari létesítmények létszámleépítése, a bányák bezárása, valamint az országon belüli ingázási lehetőségek radikális csökkenése következtében a térségben egy igen jelentős munkaerő-többlet keletkezett. Ezt a szabad munkaerőt nem képes a mai napig felszívni a térség gazdasága. Ez eredményezi a térség magas munkanélküliségi rátáját, a foglalkoztatottak rendkívül alacsony arányát. Ezt a helyzetet tovább fokozza a gazdasági válság, melynek következtében az elbocsátások hatására közel 30 százalékkal emelkedett a munkanélküliek száma a kistérségben. A válság hatására elsősorban a feldolgozóiparból munkanélkülivé váltak száma nőtt jelentősen, ezen belül a férfiakat érintették nagyobb mértékben a leépítések. Szintén nőtt azok száma, akik az építőiparban veszítették el állásukat, illetve akik korábban a kereskedelem, gépjárműjavítás ágazatban dolgoztak. A kistérségben halmozottan jelentkeznek a foglalkoztatási problémák, melyek a korábban meghatározó nehézipari ágazatok felszámolásáig vezethetők vissza, amikor több ezren váltak munkanélkülivé. A kistérségben az országosan jellemző 84%-hoz képest 7%-al magasabb a fizikai foglalkozású munkanélküliek aránya. Ez az arány a megyében és a régióban is egyaránt 88%. Ezek az emberek a bányák bezárásával, az ipar fejlődésével, a termelés szerkezetének átalakulásával fokozatosan és tartósan szorultak ki a munkaerőpiacról. A fizikai munkát a technika modernizálásával és a szalagmunkával jellemezhető bedolgozó rendszer kiszorulásával a magasán kvalifikált szakmunka váltotta fel.

A vállalkozások működési területét vizsgálva megállapítható, hogy a kistérségben a legnagyobb foglalkoztatók az elektronikai ipar területén működnek. A két legnagyobb elektronikai cég (a General Electric és a Saia Burgess) közel 2000 főnek biztosít munkalehetőséget. Jelentős foglalkoztató fémfeldolgozással, fémmegmunkálással foglalkozó Ózdi Acélművek Kft.,

mely kb. 400 főt foglalkoztat, Borsodnádason a Ples Zrt., Putnokon pedig az Északmagyar Téglaiipari Rt.

A települések többségén a foglalkoztatásban kiemelkedően fontos szerepet töltenek be az önkormányzati intézmények, elsősorban a polgármesteri hivatalok, az iskolák és óvodák. Főleg a kis lakónépességgel rendelkező településekre érvényes ez, ahol egyébként is nagyon kevés a munkahely. A kis falvakban a szellemi foglalkozás betöltésére szinte csak ezekben a közintézményekben van lehetőség.

A felzárkózás lehetséges kulcsterületei

A fentiek alapján jól látható, hogy az Ózdi kistérség egyik legmeghatározóbb problémája a munkalehetőségek hiánya. Véleményünk szerint a foglalkoztatás növelésére a feldolgozó ipar kistérségi szerepének erősödése, a helyi vállalkozások megerősítése, a vonzó üzleti környezet kialakítása, az infrastruktúra fejlesztése ad lehetőséget.

Ez utóbbin belül a közlekedési infrastruktúra fejlesztése új munkahelyek teremtéséhez, azingázás feltételeinek javulásához, ezáltal a jövedelmek növekedéséhez és a népesség helyben tartásához járul hozzá. A gazdaság fejlődését befolyásolja a kistérség közvetlen kapcsolódása a hazai közlekedési hálózat keringési rendszeréhez. Az útfejlesztések ösztönzése kiemelt stratégiai fontosságú, mivel ennek hiánya, fejletlensége következtében a térség lemarad a többi térséghez képest. A jobb közlekedési lehetőségek javítják a lakóhely minőségét is. Továbbá a közösségi közlekedés szolgáltatásainak biztosítása fontos lépés a munkaerő piaci egyensúly megtartásához.

Nagy hangsúlyt kell fektetni az aktív korú nem foglalkoztatott népesség képzésére, továbbképzésére, a humán erőforrások színvonalának növelésére. Tranzit foglalkoztatási és értékteremtő közmunka programok segítségével elérhetjük, hogy a célcsoport foglalkoztatható tagjai kilépjenek a jelenlegi helyzetükből, növeljék a térség versenyképes munkaerőjét és ezzel tökevonzó képességét.

A már képzett, a család fenntartására képes munkaerő helyben tartásához a szociális ellátórendszer kiépítésére (pl. a kisgyermek napközbeni ellátására – családi napközire) is szükség van. Továbbá a kistérségben számos helyen problémaként jelentkezik a hátrányos helyzetű családok, illetve hátrányos helyzetű fiatalok szociális kirekesztettsége, melynek kezelésére és viszszaorientálására különböző prevenciós és családsegítő programok nyújthatnának megoldást.

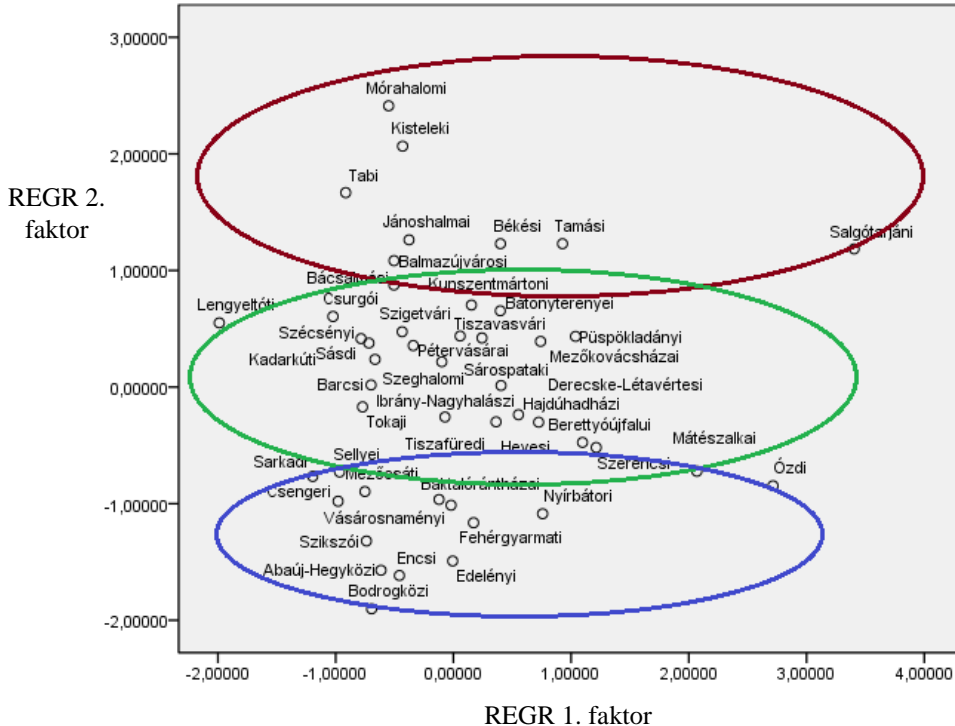
Mindezek szinergiahatásának köszönhetően, a hosszú távú biztos munkahely megteremtése esetén a gazdaságilag aktív fiatal munkaerő nem gondolkozna más térségbe való elvándorlásban.

Az önerős felzárkózás esélyei

A települések önkormányzatai és lakossága folyamatosan mindent megtesznek annak érdekében, hogy rátaláljanak azokra a lehetőségekre, amelyek segítségével a fejlődés útján tovább léphetnek. A jelen fejlesztési időszakban (2007-13 között) a kistérségben több mint 100 gazdaságfejlesztési projektet indítottak. A műszaki infrastruktúra fejlesztését több mint 40, az emberi erőforrások fejlesztését pedig több mint 20 projekt szolgálta. Kérdés, hogy ezek a projektek milyen változásokat hoztak, egyáltalán lehet-e fejlesztési projektekkel hathatós eredményt elérni a felzárkózásban. Eléri-e a fejlődési potenciál azt a kritikus értéket, mellyel a térség maga is képes a fejlődésre? A jövőt illetően a következő programozási időszakban (2014-2020) számos olyan Európai Uniói gazdaság- és vidékfejlesztési forrás nyílik meg, mely hozzá járul az oly sokszor említett infrastruktúra és munkahelyteremtéshez. Meglátásaink alapján azok a kézmunkaerőigényes ágazatok tudnák a rendelkezésre álló szabad munkaerőpotenciált felszívni, melyekben már jelenleg is indultak kezdeményezések az Ózdi kistérségben. Jelenleg számos olyan beruházás kezdetén járnak, amelyek a jelenlegi infrastruktúra hiányosságait kiküszöbölve különböző elektronikai, illetve számítógépes szoftverek fejlesztésére, továbbá telefonos applikációk konstruálására irányulnak. Mindemellett véleményünk szerint érdemes a vidékfejlesztéshez köthető források lehívása mind a mikroállalkozások fejlesztése, mind pedig a falusi turizmus

terén. Mindezek megvalósításával a speciális belső adottságokra épülő keresletorientált kistérségi stratégia jönne létre, amely segítségével a vidéki térhasználat determinált tényezőit (természeti adottságok, stb.), komparatív előnyeiket hasznosíthatnák az Ózdi kistérségben.

Az ország 47 db leghátrányosabb helyzetű kistérségét, azon belül különösen a 33 db komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérséget vizsgálva határoztuk meg a kistérségek versenyképességi fejlődési potenciálját.

4. ábra: A főkomponens analízis eredményeinek grafikus megjelenítése
Forrás: PASW 18 program alkalmazásával saját szerkesztés, 2012.

A főkomponens analízis eredményeként a kistérségeket három csoportba soroltuk:

1. *katégória* (fejlődő kistérségek): a 4. ábra felső ellipszisében elhelyezkedő kistérségek. Ebbe a kategóriába összesen 10 kistérség sorolható. Ezek a vizsgált mutatók alapján a legjobb versenyképességgel rendelkeznek. A kategóriában főként LHH kistérségek szerepelnek (Sarkadi, Ibrány-Nagyhalászi, Mezőcsáti, Csengeri, Vásárosnaményi, Bodroglózi), azonban kiemelkedik a Tamási, a Jánoshalmi, illetve a Bácsalmási kistérség, amely a jelenleg is érvényes besorolási rendszerben még a 33 LHHK tagja.
2. *katégória* (stagnáló kistérségek): a 4. ábra középső ellipszisében elhelyezkedő kistérségek. Ebbe a kategóriába összesen 23 kistérség sorolható, melyek a vizsgált mutatók alapján közepesen helyezkednek el a versenyképességi rangsorban. A kategóriában egyaránt található LHHK, illetve LHH kistérség is, melynek megoszlása az alábbi: 17 LHHK és 6 LHH kistérség.
3. *katégória* (leszakadó kistérségek): a 4. ábra alsó ellipszisében elhelyezkedő kistérségek. Ebbe a kategóriába összesen 14 kistérség sorolható, melyek a vizsgált mutatók alapján a legrosszabb versenyképességi helyzetben lévő kistérségek. A kategóriában 13 LHHK és 1 LHH kistérség szerepel (Ózdi kistérség). Ezen eredmény arra mutat rá, hogy az Ózdi kistérségben olyan magas mértékben romlott a versenyképesség, hogy egy új kistérségi besorolás készítésekor esélye lenne a 14 LHH kategóriából a 33 LHHK kategóriába visszacsúszni.

A legrosszabb versenyképességi potenciállal rendelkező multi-periférikus kistérségek közül mindössze 5 kistérség az, ahol az indikátorok növelése pozitív eredményt mutat, az összes többiben nem. A többi LHH kistérségben olyan mély a leszakadás, hogy vizsgálataink is alátámasztják, hogy 15%-os gazdasági növekedés semhozna pozitív irányú elmozdulást. A 15 %-os gazdasági növekedést az alábbi mutatók pozitív irányú változtatásával adjuk meg: a 60 éven felüliek aránya az össz. lakossághoz viszonyítva, az öregedési mutató, a munkanélküliségi ráta, a ténylegsen működő vállalkozások és gazdasági szervezetek száma, a Human Development Index (HDI), a vándorlási különbözet, illetve a rendszeres szociális támogatásban részesülők aránya.

Az Ózdi kistérség is ebben a kategóriában helyezkedik el. Miközben tehát az Ózdi kistérség jelenleg a „szimplán LHH” kategóriába sorolt, a kategória összetétele felülvizsgálatot igényelne napjainkra, hiszen az Ózdi kistérség jelenlegi gazdasági, társadalmi és infrastrukturális mutatói indokolttá tennék a komplex programmal segítő kistérségi átsorolást (Kollár, 2012).

Irodalom

- Dusek T. (2001): A területi mozgóátlag, In: Területi Statisztika. 2001. 3., 215-229. p.
- Káposzta J. – Nagy H. – Kollár K. (2010): Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek településszerkezeti, foglalkoztatási jellemzői az EU-csatlakozás óta eltelt időszakban. Területi statisztika, 50 (6) 641-658. p.
- Kollár K. (2012): A hazai hátrányos kistérségek főbb térgazdasági összefüggései, PhD disszertáció, Szent István Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő
- Kapuszta A. - Tóth T. - Káposzta J. (2008): Measuring the agricultural land market and policy in CEECs after joining EU. 4 th International Conference on Business, Management and Economics (ICBME 08) Cesme, Izmir, Turkey, 2008.
- Molnár M. (2007): Területi egyenlőtlenségek in Káposzta József szerk. (2007): Regionális gazdaságtan. Tankönyv. DE Kiadó Debrecen, 2007. ISBN 978-963-9732-79-7, 300 p.
- Nagy H. (2009): Regionális politika. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2009.
- Neszmélyi, Gy. – Sung Soo K. (2001): The Agricultural Information and Extension Systems in Hungary, Korean Journal of Agricultural Extension, Seoul, Republic of Korea, Vol. 8. No. 1, 2001. június 59-72 p. (13 p.) <http://www.reportshop.co.kr/kstudy/2763891>
- Ritter K. (2008): Agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenségek, Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 164 p.
- Ritter K. – Nagy H. – Tóth T. (2013): Hátrányos helyzetű vidéki térségek és helyi fejlesztési lehetőségeik egy Észak-magyarországi példán keresztül, In: Lukovics M, Savanya P (szerk.) Új hangsúlyok a területi fejlődésben: SZTE Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskolájának Közleménye 2013. 303 p.
- Tóth T. (2008): Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development. In: Peter Bielik, Bogdan Klepacki, Sergii Kvasha (szerk.) AGRICULTURAL MARKET AND TRADE: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine. 157 p. Warsaw: Editorial House Wies Jutra, 2008. pp. 105-119.
- 2007/311 Kormányrendelet: a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 67/2007. (VI. 28.)

Babják Boglárka**Telepfelszámolás Kázmárkon**

A jövedelmi szegénység és a lakóhelyi szegregáció egyidejű jelentkezése súlyos társadalmi problémákat vet fel. A társadalmi és a területi hátrányokat együttesen megjelenítő és fokozottan újratermelő roma telepek felszámolása a magyarországi társadalom- és településpolitika együttes feladata. Az Európai Unió által támogatott programok közül kettő is támogatta ezt a feladatot a 2007-13 közötti programozási időszakban. A mindkét programba bekapcsolódó települések közül Kázmárk község példáján keresztül tekintjük át a program megvalósításának jellemzőit és eredményeit.

Kulcsfogalmak: roma integráció, lakóhelyi szegregáció, területi hátrányok, társadalmi hátrányok

Jel-kód: J15, R11

A telepfelszámolási projektek fogalmi és szabályozási háttere**Alapfogalmak**

Magyarországon 2012-ben a teljes népesség 17%-a, a gyerekek (0-17 évesek) 26%-a élt jövedelmi szegénységben. A jövedelmi egyenlőtlenségek 2009 és 2012 között jelentősen nőttek (Szívós – Tóth, 2013). A szegénységben megjelenő társadalmi hátrányok együtt járnak területi hátrányokkal. Az egyik legsúlyosabb területi hátrány a szegregáció. A lakóhelyi szegregáció a társadalmon belüli egyenlőtlenségek egyedi, térbeni megjelenése (Ladányi, 2008).

A KSH szerint szegregátumnak tekintjük azokat a városi területeket, amelyeken a 2001-es adatok szerint az aktív korú 15-59 év közötti lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel és legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 osztályt. A 2000 lakos alatti települések esetében ez a fogalom megváltozik, miszerint a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy helyen lakott leromlott állapotú településrészek képeznek szegregátumot. (Balog 2012) A szegregátumokban élők körében olyan, több generáción át felhalmozódott hátrányok hatnak, melyek kezelése külső segítség nélkül lehetetlen.

A 2007-2013-as időszakban hatályos, a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17) Kormányrendelet 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, ezen belül 33 komplex programmal segítendő leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérséget, valamint további 47 hátrányos helyzetű kistérséget jelöl ki.

A telepfelszámolást támogató programok és konstrukciók

A 2007-13 közötti fejlesztéseket meghatározó Új Magyarország Fejlesztési Terv legfontosabb célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése. Ennek érdekében hat kiemelt területen indult el állami és uniós fejlesztés: a gazdaságban; a közlekedésben; a társadalom megújulása érdekében; a környezet és az energetika területén; a területfejlesztésben; és az államreform feladataival összefüggésben. A Társadalmi Megújulás Operatív Programon (TÁMOP) belül kapott helyet a telepeken élők komplex humán fejlesztése, míg ezek mellé 2012-től elérhetővé váltak a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program azon elemei is, amelyek a lakhatási problémák megoldását segítik. A 2007-2013-ban beérkezett és az Irányító Hatóság támogatott pályázatok darabszáma, valamint az igényelt és a megítélt támogatás (1. táblázat) alapján is ez a két program kiemelkedő részesedést mutatott a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei fejlesztésekben.

1. táblázat: Borsod-Abaúj-Zemplén megyében megítélt pályázatok és összegeik

Borsod-Abaúj-Zemplén megye	Bérkezett pályázatok (db)	Igényelt támogatás összege (Ft)	IH által támogatott (db)	Megítélt támogatás összege (Ft)	Hatályos szerződések (db)	Hatályos szerződések összege (Ft)	Kifizetések száma (db)
AIP	4	0	1	0	0	0	0
ÁROP	76	912 253	42	672 307 645	41	650 785 030	40
DAOP	1	655 409	0	0	0	0	0
DDOP	2	278 893 044	1	212 449 496	1	211 198 65	1
ÉAOP	21	3 292 343 711	6	976 218 448	3	701 578 061	3
EKOP	2	187 781 615	0	0	0	0	0
ÉMOP	2667	226 806 037 347	1282	122 319 367 610	1137	118 123 926 656	1 084
GOP	2678	90 335 057 994	1598	47 914 631 344	1503	43 089 743 697	1 256
KDOP	1	0	0	0	0	0	0
KEOP	641	146 413 927 528	280	78 969 783 692	249	73 687 126 729	228
KMOP	60	1 072 772 187	29	463 718 539	27	440 161 235	22
KÖZOP	3	34 990 123 000	3	35 382 123 000	3	35 382 123 000	3
NYDOP	0	0	0	0	0	0	0
TÁMOP	2643	111 811 293 781	988	44 651 716 651	868	42 202 767 679	787
TIOP	353	56 511 043 620	229	37 250 449 515	222	36 549 107 648	216
VOP	1	470 180 369	1	470 180 369	1	511 900 238	1

Forrás: <http://emir.nfu.hu>

A TÁMOP-5.3.6-11/1 támogatás célja a szegregált lakókörnyezetben élő hátrányos helyzetű népesség társadalmi felzárkózásának és integrációjának segítése (TÁMOP 5.3.6 2008). A Komplex telep-program pályázói közül Észak-Magyarországon első körben hat település számára adódott lehetőség a fejlesztésre. Később hét település csatlakozott, végül a tartaléklistáról még öt település kapott támogatást. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a három pályázati körben 10 település (Abaújszántó, Alsózsolca, Cigánd, Felsőzsolca, Gönc, Hernádkereszt, Hernádpetri, Kázsmárk, Miskolc, Ózd) kapott támogatást ezen konstrukció keretében.

A TIOP-3.2.3/A-13/1 konstrukció szorosan kapcsolódik a TÁMOP-5.3.6-11/1 Komplex telep-programhoz. A TIOP-forrás biztosítja a szegregátumokra irányuló beavatkozások lakhatási beruházási elemét. A támogatás célja a deszegregációs folyamatok elindítása új szociális bérlakások kialakításával és a lakhatási mobilizáció támogatásával. (TIOP 3.2.3 2012)

A kistérségi hátrányok kezelésére született meg az Új Magyarország Felzárkóztatási Program, amely uniós fejlesztési eszközökkel segíti a 33 leghátrányosabb helyzetűnek tartott kistérség fejlesztését. Az erre a célra szánt 97 Mrd Ft támogatást több mint 1000 projektre elosztva kapták meg a céltérségek. A támogatott projektek a többszörösen hátrányos helyzetű térségek gazdasági, szociális, közoktatási, környezeti és társadalmi infrastruktúrájának hiányosságait hivatottak mérsékelni. (ÚMFP, 2007)

A telepfelszámolási projekt helyszíne – Kázsmárk község

Kázsmárk az Észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a megyeszékhelytől 30 km-re északkeletre, a Szikszói kistérségben található.

Korfájában túlsúlyban vannak a középkorúak, de a növekvő számú roma népesség magasabb gyermekvállalása miatt egyre nagyobb arányt képviselnek a 0-14 évesek is. Kiemelkedően magas arányú a munkanélküliség, ami jelentős társadalmi feszültséget okoz. Az óvodáztatási támogatásnak köszönhetően a gyermekek 100%-a jár óvodába. Ellenben az általános iskolából már gyakori a hiányzás és korai kimaradás még akkor is, ha a jelenlegi jogszabályok miatt a családokat emiatt anyagi kár éri.

A települési szegregáció több formája is jelen van, így elsősorban az etnikai és a jövedelmi helyzeten alapuló, valamint a településre újonnan beköltözők lakóhelyi elkülönülésével találkozhatunk. Jellemző a romák és szegények halmozódó együttes szegregációja (a

szegregátum a település szélén helyezkedik el). A szegregátumban magas a gyermeklétszám, 6-8 családnál van minimum 10 gyerek. Több olyan ház is van, ahol 15-20 ember lakik együtt.

A kázmárki Komplex telep-program feladatai és ütemezése

A projekt 2013.01.01-én kezdődött és 2015.07.30-ig tart. Megvalósításában 3 partner vesz részt: Kázmárk Község Önkormányzata; Abaújrakezdés Közhasznú Egyesület, Türr István Képző és Kutató Intézet. Emellett kisebb szervezetek is részt vesznek a projektben, úgy mint a Cigány Kisebbségi Önkormányzat, helyi civil szervezetek, a csobádi görög katolikus parókia, a Fogarasi János Általános Iskola (Kázmárk), a gyermek és felnőtt háziorvosi szolgálatok, a körzeti védőnői szolgálat, Magyar Vöröskereszt Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Szervezete encsi területi szervezete, a Miskolci Apostoli Exarchátus Csereháti Esperesi Kerülete, a Szociális Szolgáltató Központ és Gyermekjóléti Szolgálat (Szikszó); a Szivárvány Óvoda (Kázmárk).

A projektelőkészítés 2012 februárjában kezdődött és az év végéig tartott. Ezalatt megkezdődött a hálózatépítés és a szolgáltató műhelymunka is. A képzésekhez kapcsolódva, a 2013 augusztusában elindult kompetenciamérés során 68 főt választottak ki, ezután kezdődhetnek a szakmai képzések.

A képzések egy része OKJ-s. Eddig 44 fő végzett szocializációs tréningen, 12 fő élelmiszer tartósító képzésen, 11 fő betanított kőműves és festő képzésen, 11 fő kerti munkás képzésen és 24 fő életvezetési ismeretek felnőtteknek + digitális írástudás + álláskeresési technikák összetételű képzésen. A résztvevők a megszerzett tudást saját környezetükben, mindennapi életükben tudják hasznosítani. Nem föltétlenül az elhelyezkedési esélyeket növelő szakmai képzésekre, hanem az önellátás növelésére ösztönző és képessé tevő képzésekre került sor (pl.: konyhakertművelés, a megtermelt élelmiszerek tartósítása, lakókörnyezetük otthonaik állagmegőrzése, stb.)

2013-ban elkészült a településen (Fő út 104. szám alatt) a projektben előírt Csillagpont. Az épületben a célcsoport tagjai napi higiénés tevékenységeket végezhetnek, illetve mosási lehetőséget biztosítanak számukra. Felszerelt konyharész, számítógépe szoba, és egy nagyobb közösségi tér (tanterem) áll rendelkezésre.

2013. november 6-tól a célok hatékonyabb elérése érdekében és a kijelölt szegregátumon kívül élő, de a célcsoporthoz tartozó emberek között kialakult konfliktusok oldására egy fő közösségfejlesztőt foglalkoztatnak. A közösségfejlesztő folyamatosan tart a közösséget építő és fejlesztő, a szabadidő hasznos eltöltését, a szemléletváltást, a szocializációt segítő csoportfoglalkozásokat kicsiknek, nagyoknak, családoknak.

Emellett 12 alkalommal tartanak életmód tanácsadást, 10 alkalommal szerveznek a közösséget erősítő film- és fotó műhely foglalkozásokat, valamint egy zenepedagógust is bevontak a munkába.

A kommunikációs tevékenységeken belül: a települési és a kisebbségi önkormányzatok vezetői, képviselői személyesen és infokommunikációs eszközök bevonásával folyamatosan tartják a kapcsolatot egymással és a térségben működő szociális, egészségügyi, oktatási, egyházi, rendvédelmi, és egyéb érdekvédelmi szervezetekkel.

A településen működik Teleház, Faluműhely, Tanoda, melyek szolgáltatásain keresztül próbálják a lakosokat egymáshoz és környezetükön kínálkozó lehetőségekhez közelebb juttatni. Az önkormányzat Életmód Kalauz címen készített egy szemléletformáló kiadványt.

Lakhatási beruházások

A projekt kezdete 2014.02.01. és a tervezett vége 2015.05.31. Az önkormányzat ezzel a projekttel tudja kiegészíteni az előzőekben ismertett projekt révén megkezdett integrációs programját. Míg a TÁMOP-5.3.6 keretében elért eredmények a célcsoporttagok egyéni fejlődésén keresztül nyilvánulnak meg, addig a TIOP-3.2.3.A-13/1 az integráció infrastrukturális feltételeit biztosítja. A tevékenységek által megvalósul a fizikai környezet javulása és a vonzó

közösségi terek kialakítása, illetve a lakossági életminőség jobbítása. Mindez hozzájárul a község integrált stratégiailag elfogadott céljainak megvalósulásához is. A megfelelő életminőség biztosításán keresztül a társadalmi és demográfiai, valamint a lakáshelyzettel és a települési infrastruktúrával kapcsolatos jövőkép elérését támogatja a program, ez által biztosított a Közösségi Beavatkozási Terv, a Lakhatási Beavatkozási Terv és a Település Fejlesztési Stratégiájának koherenciája.

A projektbe összesen 8 db ingatlan került bevonásra. Ebből 2 db ingatlan áll az önkormányzat tulajdonában, 6 ingatlanra adás-vételi előszerződést kötött a pályázó, így a fejlesztés megvalósításakor minden érintett telek és ingatlan Kázmárk Község Önkormányzatának tulajdonát képezi. A meglévő épületek vályogházak, többségük statikailag gyenge, vannak amelyek életveszélyesek. A közművekre való csatlakozás lehetősége minden teleknél adott, azonban az ott lakó családok nem éltek vele. A fűtést összegyűjtött faanyag és szemet eltüzelésével oldják meg a lakók. Sok ház nyílászárókkal sem rendelkezik, szigetelésük rossz. A lakásokban nincs fürdőszoba és mellékhelyiség sem, komfortfokozatuk alacsony.

A „Közterület” kialakítása projekt rész célja sportpálya és játszótér létesítése. Ez a terület jelenleg kihasználatlan, míg a községben élő fiatalok részéről nagy az igény a szabadidő tartalmas eltöltésére. A tevékenység célja minőségi közösségi tér biztosítása a megfelelő szocializációhoz. Mint említettem, a település teljes lakossága számára elérhető lesz a két kialakított közösségi tér.

Az „Egylakásos épület” építése egy kb. 50 nm²-es, a komfortos lakás fogalmának megfelelő, B energetikai szintet elérő lakóház építése. A lakás építésének célja a szegregátum rehabilitációja, a lakások zsúfoltságának enyhítése.

A „Lakóövezet építése” 2 db, jelenleg életveszélyes állapotban lévő lakásokat kiváltó, kb. 50 m²-es, a komfortos lakás fogalmának megfelelő, B energetikai szintet elérő lakóház építését célozza. A „Lakóövezet-fejlesztés” célja meglévő lakóépület bővítése. Ott valósulhat meg a beruházás, ahol az ingatlanon van lakóépület, de az már nagyon kis életteret biztosít a benne élők számára. Cél a mobilizáció, zsúfoltság enyhítése.

Költségvetés

A TÁMOP projekt költsége: 121,2 millió Ft, amely 2012 első félévétől 2015 első félévig a következő fő részeket fedi le: a projekt előkészítés költségei, a projekt menedzsment költségei, a projekt szakmai megvalósításával összefüggő költségek, a célcsoport számára biztosított támogatások, a projekt megvalósításához igénybevett szolgáltatások, egyéb szolgáltatások, beruházás (ERFA) és egyéb költség, valamint egyéb a projekt végrehajtásával összefüggő (általános) költségek.

A projektben a legnagyobb költségvetési résszel Kázmárk Község Önkormányzata rendelkezik (66,7 millió Ft), a Türr István Képző és Kutató Intézet feladatainak megvalósításához 28,3 millió Ft, az Abaújrakezdés Közhasznú Egyesületnek pedig 20,2 millió Ft támogatásban részesül.

A kázmárki telep-felszámolási projektek együttes értékelése

Relevancia

A projektek céljainak és tevékenységeinek a célcsoport szükségleteihez való igazodását egy kérdőíves felmérés volt hivatott mérni. A 111 kérdésből álló kérdőívet 107 fő töltötte ki, 4 kérdezőbiztos segítettével.

A válaszokból kiderül, hogy a megkérdezettek nincsenek megelégedve körülményeikkel. A legelviselhetetlenebbnek (70%) a munkanélküliséget tartják. Az elköltözést azonban mindössze 11%-uk fontolgatja, aminek csak részben oka a családi kötődés (85%-uknak a szülei is itt laknak). A lakáshelyzetre jellemző, hogy 70%-uk telepi lakásban él, melyeknek majdnem a fele

önkormányzati tulajdonban van. A megkérdezettek 70%-a segélyből él. Senki nem adta azt a választ, hogy könnyen tudnak boldogulni a mindennapokban és megtakarítása sincsen senkinek sem. Több mint 90%-uk határozott idejű, 1-3 hónapos munkaviszonyú szerződéssel dolgozik, ami a gyakorlatban közmunka.

A legmarkánsabban jelenlévő problémák:

- munkanélküliség, jövedelmi szegénység, életviteli és egészségügyi problémák, társadalmi kohézió hiánya, gyerekek egyéni fejlesztésének hiánya,
- alacsony az egy főre jutó lakóterület, szociális blokk hiánya, leromlott állapotú lakóépületek.

A szolgáltatási térkép szerint, a projektben tervezett tevékenységek, szolgáltatások a problémafa entitásaira reflektálnak:

- egyéni-társadalmi szolgáltatások (képzések és munkaerő-piaci fejlesztések, egészségmegőrzés, életmód-formálás; közösségi rendezvények, közösségi tér kialakítása fejlesztő foglalkozások, kreatív műhelyek),
- lakhatási körülmények (közösségi terek kialakítása (TIOP komponens), mosási, tisztálkodási lehetőségek kialakítása a szolgáltatóházban, lakóépületek korszerűsítése (TIOP komponens)).

A kutatás során feltárt eredmények olyan problémákra mutatnak rá, melyekre a projekt tervezett tevékenységei és szolgáltatásai – a pályázati keretektől eredő korlátokon belül – megoldást kínálnak, tehát a projekt valós szükségleteket elégít ki.

Megvalósíthatóság

A projekt megvalósulását veszélyeztető tényezőket a Közösségi Beavatkozási és a Lakhatási Beavatkozási Tervek alapján tárhatjuk fel. A két dokumentum alapján négy kockázati tényező csoport volt meghatározható: gazdasági és pénzügyi, jogi, társadalmi, valamint irányítási kockázatok. Ezeket egymáshoz viszonyított súlyuk és bekövetkezési valószínűségük alapján értékelhetjük, a negatív értékek esetében a bekövetkezés nem valószínű (2.táblázat).

2. táblázat: Kockázati tényezők és értékelésük a kázmárki telep-feszámolási projekteken

Kockázati tényező	A kockázat erőssége (-3 - +3)	A kockázati mechanizmus leírása	A kockázatkezelés módja
<i>Gazdasági, pénzügyi kockázatok</i>			
A gazdasági válság utóhatásai	1	Kivitelezők és szállítók instabilak	Költségek optimalizálása, opcionálisan új szolgáltatók feltérképezése
Költségvetési egyensúly megbomlása	1	A projekt költségvetése hibás	A bevételek és kiadások racionális felmérése, tervezése
Likviditás biztosítása	-1	A támogatások nem érkeznek meg időben	Szigorú adminisztratív fegyelem
<i>Társadalmi kockázatok</i>			
Célcsoportok elérése, motiválása	0	A célcsoportokat nem sikerül bevonni, benntartani	Tapasztalt megvalósító szervezetek
Kommunikációs zavarok	2	Téves kommunikációs tartalom, hatástalan eszközök	Megfelelő kommunikáció, a csatornák változatossága
<i>Jogi kockázatok</i>			
Feltételek változása	2	A jogszabályi környezet változik	A vonatkozó jogszabálymódosítások figyelemmel kísérése
Szerződéses kötelezettségek nem teljesítése	1	Megszegik a szerződéses feltételeket, hibásan tel-	Határidők betartása, a polgári jogi szabályok

		jesítenek	érvényesítése
<i>Irányítási kockázatok</i>			
Szervezeti disszzharmónia	1	A hatáskörök és feladatok nem megfelelő megosztása, irányítási hibák	Felelőségek és hatáskörök megfelelő lehatárolása és kiosztása
Menedzsment hatékonysága	-1	Hiányos koordináció, a komplexitás sérülése	Tapasztalt szakmai megvalósítók

Forrás: saját szerkesztés

A fenti dokumentumok és a teljesítés eddigi tapasztalatai alapján a legerősebb kockázatnak a jogszabályi környezet változását és a kommunikáció zavarait látom. Legkevésbé veszélyesnek értékelem a menedzsment hibáit és – ezzel is összefüggésben – a likviditási zavart.

Ami ez utóbbit illeti, a kockázat beméréséhez a következőket kell mérlegelnünk. A pénzügyi elszámolás szabályainak megfelelően a projektet megvalósító konzorciumi tagok részére előleg került folyósításra, ami a teljes támogatási összeg 25%-a. A támogatások jól ütemezett lehívásával a projekt likviden tartható, az „utolsó” 5%-nak megfelelő összeget viszont a projektet megvalósító konzorciumi tagoknak kell megelőlegezniük. Mivel ez a finanszírozási igény a projekt megvalósításának utolsó szakaszában lép fel, ezért a sikeres záró kifizetési kérelmet (elszámolást) követő utalás teljesítéséig kell ezt az összeget megelőlegezni. (Ez a leghosszabb elszámolási szakasz a projekt végrehajtása alatt.) Figyelembe véve a projekt teljes összegét (121,2 millió Ft) ez az összeg kerekén 6 millió Ft, melyet várhatóan 3-4 hónapra kell a három konzorciumi tagnak összesen megelőlegeznie. Ez nem jelenthet teljesíthetetlen feladatot a projektet végrehajtó konzorcium számára.

Súlyos kockázatot jelenthet a Közreműködő Szervezet (ESZA Nonprofit Kft.) és az uniós támogatásokat kezelő intézményrendszer átalakítása, ami kb. a projekt megvalósításának félidejében következik be. Az átalakítás magában hordozza annak a veszélyét, hogy átmeneti időszakban a kifizetések lelassulnak. A kockázat mértéke azonban nem olyan magas, hogy a projekt pénzügyi megvalósíthatóságát veszélyeztethetné.

A fenti értékelés azonban szubjektív, mások más információk alapján, más következtetésre juthatnak.

Fenntarthatóság

A főpályázó – szándékai szerint – a projekt keretében kialakított szolgáltatások fenntartására törekszik. Emellett a projekt megvalósítása során kiemelt szerepet kap az önszerveződésre való felkészülés, ami által az eredmények fenntartását erősítő öngerjesztő-önsegítő folyamatok indulnak el a célcsoporton belül.

Pénzügyi fenntarthatóság

A Csillagház-Csillagpont működtetését a Főpályázó önkormányzat hosszú távon tervezi, de saját forrásokat erre nem tud elkülöníteni. Ezek hiányában újabb pályázati lehetőségekben bízik, folyamatosan keresi a forráslehetőségeket új programokra. A résztvevő szakemberek jó része elkötelezett és továbbra is rendelkezésre állnak, bevonásuk azonban a források függvénye. Önkéntes munkára a térségben jellemző jövedelmi helyzet miatt nem számíthatunk.

A kapcsolattartás, együttműködés kialakítása más önkéntes szervezetekkel, közös programokon, tapasztalatcseréken, képzéseken való részvétel biztosíték lehet a folyamatos megújulásra a módszertan tekintetében. Emellett az aktivizálódott szereplők a létező, de alacsony aktivitású helyi civil szervezetekbe tudnak új lendületet vinni, ami a várt újabb források megszerzésében segíthet. Az így megvalósítandó programok számára a komplex telep-program keretein belül kialakított infrastruktúra megfelelő hátteret biztosít.

A valós fenntarthatóság garanciája lehet, ha a korábbi célcsoport tagjai úgy döntenek, hogy a projekt révén szerzett jövedelmeik egy részét visszaforgatják a folytatásban szereplő tevékenységek finanszírozására.

Környezeti fenntarthatóság

Az önkormányzat korábbi fejlesztéseinek eredményeként a helyi intézményeket és saját tulajdonú-üzemeltetésű épületeit átalakította szalmabálás tüzelésű fűtési rendszerre. A komplex telep-program keretében létrehozott szolgáltatóház fűtését is helyben előállított, szalmabálával működő kazánnal oldották meg. Az épület nyílászárói modernnek, az egész épület hőszigetelést kapott, így ennek köszönhetően a fűtési költség közel nulla. Az energiatakarékos világításnak köszönhetően a környezetterhelés és a másik fő rezszi típusú költség is alacsony. A ház működtetésének megmaradó költségeit az önkormányzat saját forrásaiból tudja finanszírozni a projekt vége után is.

Társadalmi és intézményi fenntarthatóság

A projektben megvalósított képzéseknek köszönhetően képzett kerti munkás és tartósító munkaeörhöz jut az önkormányzat. A már létező üvegházban zajló zöldség-termelés az új, képzett munkaeör bevonásával tovább bővíthet. Az önkormányzat által zöldségtermelésre használt terület a szolgáltatóházhoz tartozó föld hasznosítása révén szintén bővíthet. A tartósító képzésben részt vettek alkalmazásával a megnövekedett zöldségtermelés eredménye nem csak idényjelleggel, hanem idényen kívül, teljes évben elérhető az önkormányzat által működtetett intézmények számára (vagy a községben működő intézmények számára értékesítéssel válik elérhetővé). Ennek köszönhetően az önkormányzat költségei csökkennek (vagy bevételei emelkednek). Az így elért forrásokat szintén a projekt eredményeinek pénzügyi fenntartására tudja (részben) fordítani az önkormányzat.

A településen jelenleg is fut egy tanoda projekt. A tanoda jelenleg a művelődési házban működik, ami valójában pusztán egy terem. A komplex telep program vége után a tanoda működését a Csillagpont házban folytathatja, és további pályázatok segítségével új tartalommal tudja megtölteni.

Szinergia: a projektek eredményeinek és hatásainak egymásra épülése

A projekt legfontosabb célja a településen telepi körülmények között mélyszegénységben élők széles körét érintő társadalmi-, gazdasági-, lakóterületi integrációs folyamat elindítása. Ezen belül Kázmárk Község Önkormányzatának elsődleges céljai közé tartozik a településen belüli, Rozmaring és Dankó utcák által határolt, szegregált területet érintő leszakadási folyamat megállítása. Mindkét projekt szakmai elemei szinergikus módon, egymásra épülve valósulnak meg, megsokszorozva így az eredményt.

A két projekt együttes hatásrendszerét, elemeinek egymáshoz kapcsolódását az alábbiak szerint tekinthetjük át:

- *A projektmenedzsment* team összeállításakor a pályázó fokozottan figyelt megfelelő szakmai kapacitás, valamint a komplex telep-programmal való összhang megteremtésére.
- *Az előkészítési fázisban* alapos felmérés után készültek el az építések műszaki tervdokumentációi, megindulnak a szükséges engedélyeztetési eljárások, illetve a tulajdonviszonyok rendezése. Az igénybe vett szolgáltatások túlnyomó része a műszaki tartalom erősítését szolgálják. A támogatás elnyerését követően elkészültek a beruházás megkezdéséhez szükséges kiviteli tervek és a meglévő épületek energetikai tanúsítványai.
- *Az egyéni fejlesztési tervek készítése* a projekt első szakmai lépéseinek egyike volt. Ezek végrehajtása révén a kiválasztott személyek és családjuk új készségeket szereznek, amelyek révén képessé válnak a fejlesztési folyamatban való részvételre és egyben mások számára is mintát mutatnak.
- *A szociális és közösségfejlesztési elemek* kibővítik az egyének és családok körét mindazokkal, akik a különböző közösségi szolgáltatási projekt-elemek révén kedvezményezettjeivé és aktív résztvevőivé válnak a projektnek.
- *A lakhatási körülmények javításaként* megtörtént a fejlesztés által érintett 8 db ingatlan közül 6 db adás-vétele, majd az építési munkák elvégzése. Az építési tevékenység két

elemből áll. Az egyik részben a célcsoportok lakhatását biztosító épületek, míg a másik részben a közösségi célokat szolgáló színterek készülnek el, vagyis a sportpálya és a játszótér.

- *A közösségfejlesztés és az öngondoskodás erősítése* révén új, megerősödött közösség jön létre a célcsoport tagjainak bevonásával. Ez segíti a tartós eredmény elérését, azt, hogy a célcsoport magáénak érezze a folyamatot, aktívan részt vegyen abban, valamint képes legyen finanszírozni a lakhatás fenntartási költségeit. A megerősödött közösség segíti majd a lakások környezetének rendbetételét, a lakásokban elvégezhető átrendezés, takarítás, kisebb, házilag elvégezhető javítások megtanítását és megszervezését.
- *A Csillagpont* a lakásokból hiányzó higiéniai szolgáltatásokat biztosítja, ami egyben összeköthető az egészségügyi programok egy részével is, beleértve a mozgó szolgáltatások megszervezését.

Az élhetőbb lakókörnyezet kialakulása és a lakókörnyezeti beilleszkedés elindulása mindezek eredményeként adódik.

Irodalom

Balog Z. (2012): Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2011–2020. *Polgári Szemle* 7. évf. 5-6. szám

Kázmárk község Pályázati dokumentumai (2008-2014).

Ladányi J. (2008): A lakóhelyi szegregáció formáinak változásai. *Aula* IV. 60 éves a Közgáz. 377-387.

Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.) (2013): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2012. Budapest: TÁRKI

TÁMOP 5.3.6 (2008): Pályázati útmutató a Társadalmi Megújulás Operatív Program Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) c. pályázati felhívásához. Kódszám: TÁMOP-5.3.6-11/1 <http://palyazat.gov.hu>

TIOP 3.2.3.(2012): Pályázati útmutató a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program Lakhatási beruházások támogatása c. pályázati felhívásához Kódszám: TIOP-3.2.3.A-13/1 <http://palyazat.gov.hu>

ÚMFP (2007): „Nem mondunk le senkiről” – Új Magyarország Felzárkóztatási Program 2007.

MŰHELY

MARGÓ Esettanulmány-készítő Verseny 2013/őszi

A régióban jellemző társadalmi és területi hátrányok csökkentését célozza az Észak-magyarországi régió három felsőoktatási intézményének együttműködésében indított, a régióban jellemző társadalmi és területi hátrányok csökkentését célzó program (az Észak-Magyarország felsőoktatási intézményeinek együttműködése TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 térségfejlesztési alprogram miskolci projektrésze). A kétéves program alprogramjainak tevékenységei az oktatási, szociális és művelődési intézményeket, egyházakat, önkormányzatokat, gazdasági vállalkozásokat és civil szervezeteket tömörítő Felzárkóztatási Klaszter létrehozását szolgálják. A programon belül a térségfejlesztési alprogram az egyetemek hallgatóit kívánja közelebb vinni a leghátrányosabb helyzetű térségekhez, növelve ezzel azok fejlesztési humánkapacitásait, egyúttal erősítve a hallgatók gyakorlati felkészültségét. A Gazdaságtudományi Kar Világ- és Regionális Gazdaságtani Intézet Munka- és Társadalom-gazdaságtan Tanszéke által menedzselte miskolci projektrész a hallgatóknak a leghátrányosabb helyzetű térségek fejlesztésébe való bekapcsolódását segítő, országos hatókörű MARGÓ Esettanulmány-készítő Verseny meghirdetésén és a Periféria Nyári Egyetem megszervezésén túl a Dél-Cserehát térségében végzett kutatási – fejlesztési tevékenységeket tartalmazza.

A MARGÓ Esettanulmány-készítő verseny 2013. december 10-én, a Miskolci Akadémiai Bizottság Dísztermében lezajlott döntőjében 5 felsőoktatási intézmény csapata vett részt. A csapatok Dr. Korompai Attila, a Corvinus Egyetem tanára bevezető, a perifériák fejlesztésének néhány alapvető kérdéséről szóló előadása után, mintegy 15-15 percben mutatták be és értékelték az általuk kiválasztott térség helyi foglalkoztatás terén tett kezdeményezéseit, valamint ismertették saját, a helyi foglalkoztatás növelését célzó javaslataikat. A beadott dolgozatokat és a prezentációkat három tagú zsűri, valamint a közönség értékelt. A zsűri tagjai dr. Simkó János közgazdász, foglalkoztatási szakértő, Dr. Fekete Iván közgazdász, nyugalmazott egyetemi docens és Prof. Dr. G. Fekete Éva tanszékvezető egyetemi tanár voltak. Mind az öt csapat díjazásban részesült.

I. helyezett:

Visnyovszky Gergely – Asztalos Gergely – Dudás Péter: Bükkszentkereszt gyógynövényiparájának gazdaságfejlesztő hatása az Észak-magyarországi régióban (*Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös*)

II. helyezettek:

Fazekas Anett – Kelemen Dávid – Salya Nóra: „Az álomból valóság lesz” – Toldi község egyedi foglalkoztatás-fejlesztési kezdeményezései (*Debreceni Egyetem, Debrecen*)

Kápolnai Zsombor – Takács László – Takács Kristóf: Helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések Békés megye nyugati kapujában: Békésszentandrás (*ELTE, Budapest*)

Gerencsér Anett – Som Gergely – Széplaky Eszter: Foglalkoztatási lehetőségek a Kazincbarcikai Kistérségben – fókuszban a dél-gömöri falvak – Trizs, Ragály, Alsósзуha (*Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest*)

III. helyezett:

Kispataki Csaba – Kovács András Péter – Varga Mariann: Helyi foglalkoztatási esettanulmányok (*Miskolci Egyetem, Miskolc*)

Az I. helyezett csapat tagjai

SZÉCHENYI TERV

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A MARGÓ Esettanulmány-készítő Verseny I. helyezett pályaművének összefoglalója

Visnyovszky Gergely - Asztalos Gergely - Dudás Péter

A gyógynövény ágazat jelentősége a helyi gazdaságfejlesztésben - Bükkszentkereszt példáján

A helyi foglalkoztatási kezdeményezések körében egyre nagyobb hangsúlyt kap, hogy az abba bekapcsolódó munkavállalók olyan értékeket állítsanak elő, amelyek hosszabb távon támogatás nélkül is fenntarthatóvá teszik tevékenységüket. A helyi foglalkoztatási stratégiákban ezért felértékelődik a helyi természeti erőforrások feltárása és azok fenntartható hasznosítása. Számos településen végeznek munkaintenzív mezőgazdasági tevékenységeket, s igyekeznek a helyben is előállítható élelmiszerekből az önellátást megoldani. Bükkszentkeresztben példaértékű a helyi erőforrások hasznosítása a gyógynövények gyűjtése, termesztése, feldolgozása és kereskedelme által. A gyógynövény ágazat mára meghatározó szerepet tölt be a helyi közösség szervezésében, a település turizmusában és marketing tevékenységében. A helyi gazdaságfejlesztés modern eszközeinek bevonásával ennek a szerepkörnek a megerősítését, térségi kiterjesztését fogalmazzuk meg.

Kulcsszavak: gyógynövénytermesztés, helyi foglalkoztatási kezdeményezések, helyi termékek védelme, egészségturizmus, szolgáltatáscsomagok, térségi együttműködés
JEL-kód: H75. 115, R11

A gyógynövény ágazatról

A gyógynövény ágazat piaci helyzete

Magyarországot agroökológiai potenciálja, természeti adottságai, munkaerő és agrárpiacon helyzete a gyógynövények gyűjtésén kívül kiválóan alkalmassá teszik azok minőségi termesztésére is. Európában 600 gyógy- és fűszernövény faj honos, Magyarországon 330 gyógyhatású fajt ismerünk. A Magyarországon feldolgozott gyógynövények 70 százaléka vadon termő növények gyűjtéséből származik. A gyógynövénygyűjtés hagyományosan főként az észak-magyarországi megyékben folyik, ahol a szántóföldi termesztésnek egyébként is rosszabbak a feltételei (Bernáth, 2000).

A gyógynövény készítmények fontos szerepet kapnak számos betegség tradicionális gyógy módjában. Az utóbbi években ismét az érdeklődés középpontjába kerültek, az irányukban megnyilvánuló kereslet mintegy 7%-kal bővül évente az európai piacon. Ennek megfelelően a közvélemény úgy gondolja, hogy a gyógynövénytermelés és forgalmazás igazi sikerágazatnak tekinthető, amely jól jövedelmez és kifejezetten érdemes abban beruházni. Azonban a jelenleg zajló hazai folyamatokra éppen az ellenkezője igaz, hiszen a termőterület csökken és a gyógynövénygyűjtéssel is egyre kevesebben foglalkoznak (Zámboriné Németh, 2013).

A gyógyszeripar nyersanyagbázisát képviselő növények (pl.: mák, anyarozs) termesztésekor a gyógyszeripar igényeit kell figyelembe venni. Ennek érdekében előtérbe kerülhetnek a hatóanyagtermelés fokozásának szempontjai, s a hatóanyagtartalom stabilitása általában megköveteli a termelés nagyfokú koncentrációját és ellenőrzését. Vannak azonban olyan fajok is, amelyek kisebb területet foglalnak el, azonban egységnyi területen nagyobb értékelőállítást teszik lehetővé. Ilyen pl. a majoranna, macskagyökér, körömvirág, angyalgyökér. A kisebb területen való termesztés okai között szerephet, hogy az adott kultúra magas kézimunkaerő igényű és kevésbé gépesíthető, a kiváló minőség érdekében kézi betakarítást kell alkalmazni, a betakarítás után a feldolgozás nagy figyelmet, speciális eljárásokat kíván, valamint csak így valósítható meg az eredményes bio- vagy ökológiai termesztés (Borbályné Hunyadi, 2010).

A Gyógynövény Szövetség és TermékTanács adatai szerint Magyarországon az 1990-es években 35-45 ezer hektáron történt gyógynövénytermesztés. Napjainkban alig 18 ezer hektár termőterületet hasznosítanak gyógynövényekkel. A gyógynövények gyűjtése és termesztése éves szinten átlagosan 10 Mrd Ft értéket képvisel, a gyógynövény alapú termékek (teák, keverékek, étrend-kiegészítők) évi összforgalma 50 Mrd forintra tehető. A gyűjtésben 5-8 ezer fő vesz részt a becslések szerint. A felvásárlásban és az elsődleges feldolgozásban mintegy 20 vállalkozás vesz részt, a késztermékek előállításában 50-100 vállalkozás. Egy hektár gyógynövénytermesztés élőmunka szükséglete 250-300 munkaóra, amely az egyik legnagyobb kézimunka igényű kertészeti kultúrát jelenti.

Az utóbbi években egyre több településen merült fel a gyógynövények termesztésének a gondolata is közfoglalkoztatás keretében, azonban ehhez csak kevés esetben állnak rendelkezésre a megfelelő feltételek, úgymint földterület, szaporítóanyag, termesztés-technológia, feldolgozó kapacitások és nem utolsósorban a specifikus szaktudás.

A gyógynövények és a vidékfejlesztés

A gyógynövény ágazat a vidékfejlesztési programokban fontos szerepet játszhat, mivel szezonálisan 150-500 ezer embert foglalkoztat. Szerepet játszik a vidéki munkahelyteremtésben és a lakosság megtartásában. A gyűjtés, feldolgozás, csomagolás megtanítása után jövedelmi forrást nyújthat az alulképzettek és a munkanélküliek számára is. Az egészségügyi színvonal javításában is szerepet játszhat. A gyógyturizmus és az egészségkultúrára alapozott idegenforgalom szempontjából is lényeges.

A feldolgozott, minőségi termékeket hazánkban helyezhetjük el. Az ágazatban fontos jelentősége van a piac ismeretének, a marketingmunkának, a termékfejlesztésnek és az ennek érdekében végzett kutatásoknak. A termesztők, a feldolgozók és a kereskedők szorosabb együttműködése szükséges az ágazati integráció megvalósításához. Az új típusú, beszerző-értékesítő szövetkezetek által hatékonyabb érdekérvényesítés, a támogatások megszerzésének szélesebb lehetősége válik lehetővé (Borbélyné Hunyadi 2010).

Magyarországon a gyógynövény ágazat iránti érdeklődés az utóbbi években növekedett meg a helyi foglalkoztatási kezdeményezések és a vidékfejlesztés oldaláról. Legújabban egy stratégiai partnerséget is életre hívtak a Vidékfejlesztési Minisztérium és a gyógynövény szakma képviselői között.

A gyógynövény ágazattal foglalkozó munkák többsége kiemeli az ágazatnak a vidéki lakosság foglalkoztatásában betöltött és potenciálisan betöltendő szerepkörét, azonban kifejezetten ebből az aspektusból csak egy-egy esettanulmány keretében foglalkoztak vele, mint például a balmazújvárosi Pusztadrog Kft. esetében (Gályász-Antal, 2006).

A nemzetközi szakirodalmi munkák között a gyógynövény ágazat és a vidékfejlesztés kapcsolódási pontjainak vizsgálata azokban a fejlődő országokban kapott nagyobb hangsúlyt, ahol a tradicionális gyógymódok alkalmazásának a mai napig nagy jelentősége van különböző betegségek gyógyításában. Jó példát szolgáltat erre India, amelynek csak Ándra Prádesh államában több mint ezer olyan növényfajt tartanak számon, amelyeket felhasznál valamely ősi gyógymód. Ezek közül több mint ötvenet termesztésbe is vontak (Vemuri, 2000). Ezekben a térségekben a túlnépesedés miatt fokozott problémát jelent a helyi erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás kérdésköre és a munkahelyteremtés a helyi lakosság számára. Abból a szempontból azonban mindenképp más helyzetben vannak, hogy a gyógynövények felhasználása egy máig élő tradíció és nem kell azt újraéleszteni (Bodeker, 2007).

A vizsgálat célja és módszere

Vizsgálataink célja egy, az észak-magyarországi régió hasonló adottságú települései számára a helyi erőforrások hasznosításának gyakorlatához példaadó esettanulmány elkészítése volt

Bükkszentkereszt gyógynövény iparágáról, annak foglalkoztatási kihatásairól. A másik célkitűzésünk az volt, hogy a településen megfigyelhető jó gyakorlatok települési és térségi kiterjesztése érdekében fejlesztési javaslatokat fogalmazzunk meg arra vonatkozóan, hogy milyen kapcsolódó, kiegészítő tevékenységekkel lehetene tovább növelni a gyógynövény ágazat jelentőségét a foglalkoztatásban.

A vizsgálat helye

A vizsgálat középpontjában a Bükk földrajzi területén egyértelműen a gyógynövénygyűjtés centrumát jelentő Bükkszentkereszt áll. A település Magyarország egyik legmagasabban elhelyezkedő települése. Természeti környezetének, kristálytiszta levegőjének és jó klímájának köszönheti hírnevét. A Bükkszentkereszt kialakulását és fejlődését elősegítő, meghatározó gazdaságföldrajzi és gazdaságtörténeti tényezők közül az elmúlt századokban az üvegyártás, az erdőgazdálkodás és az idegenforgalom töltött be meghatározó szerepet.

A vizsgálat módszere

Tanulmányunk összeállításához felhasználtuk a Bükkszentkeresztől és a környező településekről elérhető szekunder statisztikai adatbázisokat, amelyek segítségével rámutatunk a település és a térség társadalmi-gazdasági viszonyaira és meghatározó folyamataira. Az adatok legyűjtése során elsősorban azokra koncentráltunk, amelyek a feldolgozott témakör szempontjából is kifejezetten relevánsak. A Központi Statisztikai Hivatal településsoros adatai mellett felhasználtuk az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer Interaktív elemző moduljában elérhető adatforrásokat is.

További szekunder információforrásként használtunk fel térségi és ágazati stratégiákat, a jó gyakorlatok és innovatív ötletek összegyűjtése segítséget nyújtott a fejlesztési javaslatok megfogalmazásához.

A kutatás legmeghatározóbb részét ugyanakkor az jelentette, hogy olyan információkat szereztünk empirikus vizsgálati módszerek segítségével, amelyeket ebben a formában korábban még nem gyűjtöttek össze, illetve nem dolgoztak fel. A tanulmányunk elkészítéséhez Gyuri bácsi munkatársai mellett segítséget nyújtott Bükkszentkereszt Polgármesteri Hivatala, valamint a Borsod Volán. Az információgyűjtés részben kötetlen interjúkkal, részben pedig átadott adatok segítségével történt.

A vizsgálat eredményei

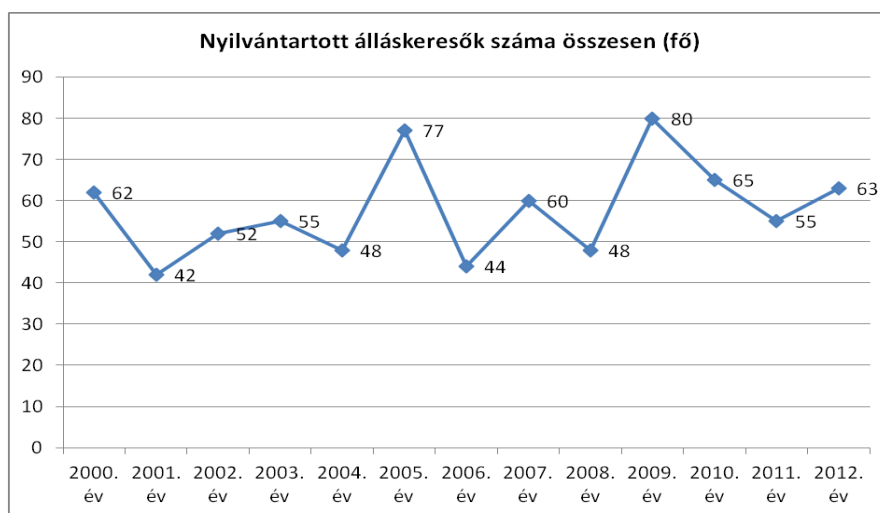
Bükkszentkereszt adottságai

Az 1230 fő lakosú Bükkszentkereszt fekvése a turizmus szempontjából kifejezetten kedvező, ugyanakkor közlekedés-földrajzi pozíciója csak részben értékelhető pozitívan. A domborzati adottságai miatt vasúton egyáltalán nem érhető el. A település fejlődését befolyásoló elsőszámú centrum Miskolc (járás-, megye- és régióközpont) közel fekszik, hiszen közúton 16-18 perc alatt érhető el, azonban ezen kívül a falu csak Répáshuta felé rendelkezik közvetlen kapcsolattal. A domborzati adottságok a megközelíthetőség mellett a kommunális infrastruktúra kiépítése során is nehézségeket okoztak.

A hátrányos helyzetű területek alapvető jellemzője, hogy erőforráshiányban szenvednek, ami Bükkszentkereszt esetében leginkább a kedvezőtlen talajadottságokban nyilvánul meg. A település közigazgatási területe mostoha körülményeket biztosít a szántóföldi mezőgazdálkodás számára. A földhasználat szempontjából a legnagyobb jelentősége az erdőgazdálkodásnak van, az erdőterületek a közigazgatási területnek több mint 90%-át fedik le. A mezőgazdasággal akárcsak kiegészítő tevékenységként foglalkozó gazdálkodók száma folyamatosan csökken. Az

egyéni gazdaságok használatában lévő összes földterület nagysága alig több mint hat hektár. A 0,9 hektáron elterülő konyhakerteknek a helyi lakosság ellátásában van jelentősége, mint ahogy a kis létszámú állatállománynak is. A gyógynövénytermesztés kisebb területen az utóbbi években indult be. Nem vetélytársa az élelmiszertermelésnek és kedvezőtlenebb domborzati- és talajviszonyok között is jövedelmező lehet.

A település társadalmi-gazdasági mutatói a régióban kedvezőnek mondhatók, különösen így van ez, hogyha a méretét is figyelembe vesszük. Miskolc földrajzi közelségének és vonzó természetföldrajzi adottságainak köszönhetően az utóbbi években a természetes szaporodásból adódó veszteséget a vándorlás képes volt ellensúlyozni. A terciér és a primer szektorban számos kisvállalkozás működik a település területén. Kiemelkedő a turizmus jelentősége, 2011-ben az idegenforgalmi adóból 5,243 millió Ft bevétel származott. Az egy főre jutó összes belföldi jövedelem értéke 2011-ben mintegy 756 ezer Ft volt, amellyel Bükkzentkereszt az ország települései között befért az első 15%-ba. A munkanélküliség mértéke az utóbbi években csökkent, azonban továbbra is a legnagyobb problémát jelenti a településen, a munkanélküliségi ráta értéke az utóbbi években rendre 10% feletti (1. ábra).

1. ábra: Nyilvántartott álláskeresők száma Bükkzentkeresztben (2000-2012)

Forrás: www.ksh.hu adatai alapján saját szerkesztés.

Bükkzentkereszt gyógynövény ágazata

Bükkzentkereszt országos ismertsége ma egyértelműen Szabó György bükki füvesembernek köszönhető. Anyai ágon ő a 21. nagyszülő, aki az elődök népi gyógyászati tudását ápolja, gondozza, fejleszti. Munkásságát a Diabess névre keresztelt, az Országos Gyógyszerészeti Intézet által gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítményként törzskönyvezett teakeveréke tette közismertté. Szakképzett fitoterapeuta (természetgyógyász), munkásságát számos elismeréssel tüntették ki.

Gyuri bácsi gyógyteái alapvetően a Bükk földrajzi területéről származó vadon termő gyógynövények hasznosításával készülnek. Ez és a kapcsolódó tevékenységek mintegy 20 fő munkatárs állandó foglalkoztatását eredményezik. Az idényben foglalkoztatott munkatársak száma meghaladja az 50 főt. Gyuri bácsi évente közel 100 előadást tart határon innen és túl, amellyel maga is hozzájárul a gyógynövénytermékek piacának évi 10-15 %-os növekedéshez. Gyuri bácsi gyógynövénykertje az ezredfordulóra készült el. Az oktató-nevelő munkában kiemelt szerepet tölt be az itt található közel 70 féle, közöttük a bükki gyógynövényes gyógyítás

növényei. 2013-ban már 7. alkalommal rendezték a Bükk-szentkereszti Gyógynövénynapokat, amelyen a két nap alatt több mint 10 ezer vendég volt jelen, és amely rendezvény Európában is egyedülálló, nem található máshol hasonló volumenű, a gyógynövények ünnepére szakosodott rendezvény. Ez a rendezvény is hozzájárul ahhoz, hogy a Miskolci kistérségben Bükk-szentkereszten a legmagasabb az idegenforgalomban az 1000 főre jutó vendégéjszakák száma.

Helyi fejlesztési lehetőségek

Az ágazati helyi fejlesztési lehetőségei

Egy gyorsan fejlődő vállalkozás magával húzza a települést is, mivel munkahelyet teremt, ezzel együtt lehetőséget biztosít más vállalkozások beindítására. Tehát generálja maga körül a gazdasági hatásokat. Mivel egy gyors terjeszkedésre képes kisvállalkozásról beszélünk, elengedhetetlen, hogy kialakítson egy biztos fenntartható minőségi rendszert, amivel megteremti a beszállítóknak a pénzbevételi lehetőséget magának pedig a kiegyensúlyozott termelést. Ezzel a lépéssel egy szervező és irányító központtá tudja emelni a települést, ami maga köré szervezi a közeli településeket. Kiemelten fontos a képzett munkaerő foglalkoztatása, akik kontrol alatt tudják tartani a képzetlen munkaerő munkáját.

A bükk-szentkereszti gyógynövény vállalkozás terjeszkedésének egyik hatása az volt, hogy Szabó György a környező településeken földterületet bérelt, illetve vásárolt (Kisgyőr). Mivel ültetvényes kultúráról beszélünk és ebben az iparágban nem tudták még műszakilag megoldani a gépesítettséget, ezért magas kézimunkaerőre van szükség, amelyet a termelő üzem illetve a helyi települések tudnak biztosítani. A szomszédos települések bevonására három javaslatot fogalmaztunk meg. Az első a gyógynövénytermesztés kutatása a kedvezőtlen adottságú területek hasznosítása érdekében. Ezen a területen már kézzelfogható eredmények születtek a Károly Róbert Főiskolával való együttműködésben az orbáncfű és a szurokfű hegyvidéki termesztése kapcsán. A második fejlesztési irányt a gyógynövénygyűjtés lehetőségének vizsgálata jelenti védett természeti területeken, amire jó példát szolgáltat az ősborkás tobozbogyóinak gyűjtése a Kiskunsági Nemzeti Park területén. A harmadik javaslat arra vonatkozik, hogy az elsődleges feldolgozást a terjeszkedést követően is a gyűjtés és a termesztés közelében kell elvégezni.

Település- és térségfejlesztési lehetőségek

A településfejlesztési javaslatok túlmutatnak a jelenlegi vállalkozás, illetve a gyógynövény ágazat keretein. Kifejezetten annak további kapcsolódási pontjait kerestük a térségben. Az első javaslat a helyi termékek fejlesztésére irányul. Ehhez jó alapot biztosít a bükk-szentkereszti gyógynövény termékek országos ismertsége. A Bükkben fellelhető erőforrások közül kézenfekvő a gomba és az erdei gyümölcsök hasznosítása. A termelői piacokon idényben sokan árúsítanak erdei gombákat, ami kiegészítő jövedelmet nyújt. Hagyományos házi terméként van jelen egyes háztartásokban a szárított erdei gomba, és különleges házi terméknek tekinthető a savanyítással tartósított tőkegomba és a rizikefélék. Bükk-szentkereszten 2013-ban 10. alkalommal szervezték meg a Bükk-szentkereszti Gombanapokat, a régió egyik jelentős gasztronómiai eseményét. A települési és környékbeli szálláshelyeket már augusztusra lefoglalták az októberi gombanapok rendezvényre. Az erdei gyümölcsökből kis volumenben előállított termékek (lekvár, szörp, aszalvány) klasszikus helyi terméként jelennek meg a térségi rendezvényeken, piacon. A továbblépésre ebben az esetben is meg lenne a lehetőség egy kisebb feldolgozó üzem létrehozásával.

A Bükki Nemzeti Park által meghirdetett „Nemzeti Parki Termék” védjegy program a helyi kézműves termékek, mézek, gyümölcsök, zöldségek és az abból előállított lekvárok, félkész ételekre vonatkozik jelenleg. Javaslatunk, hogy a jövőben tegyék lehetővé a gyógynövény- és gombatermékek számára is a védjegy megszerzésének a lehetőségét.

Korábban említettük, hogy a település kedvező turisztikai adottságokkal rendelkezik, amelyek kihasználtságát további turisztikai fejlesztésekkel lehetne növelni, amelyek a gyógynövény termékekhez is kapcsolódnak, elsősorban az egészségturizmus területén (egészséges környezet és gyógynövények). A település alapvetően a gyógynövényeknek és Szabó Gyuri bácsinak köszönheti, hogy felkerült a kirándulók térképére, tehát ezt az erős húzóerőt javasoljuk a település arculatává emelni. Meghökkenítő, hogy a Bükk-szentkereszti vendéglátóhelyeken sehol sem szerepelnek a kínálatban Gyuri bácsi gyógyteái (!).

A helyi jelentőségű, vagy kiegészítő jellegű turisztikai attrakciók látogatottságának növelése érdekében azokat szolgáltatáscsomagokba szervezik. Helyben erre elsősorban a természetjárás, a lovaglás és a gasztrónómia ad lehetőséget, a Bükk egészét tekintve azonban számos stratégiai partnerség kialakítására van esély, különböző élményeket nyújtó szolgáltatások kombinálásával.

A kor emberének elvárásait figyelembe véve fontosnak tartjuk az innovatív eszközök, eljárások meghonosítását a vidéki térségekben is. Az elképzelésünk túraútvonalak kialakítását tartalmazza különböző távolságokkal és nehézségi fokokkal. Az innovációt ebben az informatika bekapcsolása adja egy interaktív térkép létrehozásával, amelyet az okostelefonokkal lehetne használni. A térképen feltüntetésre kerülnek a turisztikai attrakciók, vendéglátóhelyek és szálláshelyek, amelyeket az útvonalak természetesen összekötnék egymással.

Összefoglalás és következtetések

Napjainkban a gyógynövény készítmények egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek, az irántuk megnyilvánuló kereslet évente 10-15%-kal bővül. A gyógynövények gyűjtése és termesztése szempontjából Magyarország is jelentős ökológiai potenciállal rendelkezik, az ország területén mintegy 330 gyógynövényfaj ismert, amelyek közül számos külföldön is keresett áru. Az Északi-középhegység a magyarországi gyógynövénytermesztés hat kiemelt övezete közé tartozik, amelyen belül egyedülálló ismertségre tett szert Bükk-szentkereszt Szabó György bükki füvesember vezetésével.

Miközben a helyi foglalkoztatási kezdeményezéseket alapvetően önkormányzatok, kapcsolódó szociális partnerintézmények és civil társadalmi szervezetek koordinálják, vizsgálataink középpontjába egy olyan helyi kisvállalkozást helyeztünk, amely fenntartható formában hasznosít helyi természeti erőforrásokat, helyi lakosokat foglalkoztat, az alapanyagok feldolgozása pedig jelentős kézi munkaerőt igényel. Mindezt eredendően profitorientáltan teszi, évről-évre növelve a forgalmát. Ez részben annak köszönhető, hogy a gyógynövénytermékek piacán az utóbbi években jelentős keresletnövekedés volt megfigyelhető, másrészt a vállalkozás több szempontból is kiemelkedő teljesítményt nyújt az ágazatban.

Bükk-szentkereszt több szempontból is az átlagosnál kedvezőbb feltételeket biztosított a vállalkozás fejlődéséhez. A Bükki Nemzeti Park területén, a régióközpont közelében mind a gyógynövények gyűjtése és értékestése, mind a turizmus szempontjából kedvező a település helyzete, azonban nehézséget jelent az infrastruktúra hálózat kiépítése és a hagyományos gazdaságfejlesztési eszközök alkalmazása. A vállalkozáshoz egyedi alapot képezett Szabó Gyuri bácsi szakmaspecifikus tudása. A vállalkozás jelenleg 20 fő állandó foglalkoztatását biztosítja, emellett idényszerű munkalehetőséget biztosít több mint 50 fő számára.

Hasonló fejlesztések megvalósítására az észak-magyarországi régió számos településén lehetőség nyílhat, de csak szakemberek bevonásával és a helyi adottságokhoz minél inkább alkalmazkodva.

- Bernáth J. (2000): *Gyógy- és aromanövények*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 667 p.
- Bodeker, G. (2007): Medicinal Plant Biodiversity & Local Healthcare: Rural development and the potential to combat priority diseases. In: *Endogenous Development and Bio-Cultural Diversity* (Ed. Havercort B et al.). COMPAS Press, Netherlands, pp. 241-255.
- Borélyné Hunyadi É. (2010): *Gyógy- és fűszernövények termesztése* (egyetemi jegyzet). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 94 p.
- Gályász J. – Antal J. (2006): Gyógynövény feldolgozás Hortobágyon. In: Vidékfejlesztési esettanulmányok a magyar-román határ mentén. Campus Kiadó, Debrecen, pp. 67-79.
- Vemuri, S. (2000): Role of Medicinal Plants in the Rural Development Programs of India. In: *Biocomplexity, Sustainable Development and Information Technology: India's Opportunities and Challenges* (Ed. Vemuri, S.-Vemuri, V. R.). Eco Foundation, Pleasanton (CA, USA), 7 p.
- Zámboriné Németh É. (2013): A gyógynövénygyűjtés és termesztés ma Magyarországon – sikerágazat? *Agrofórum*, 2013. július, pp. 12-16.

III. Országos Városmarketing Verseny

A 2013 őszén újra kiírta a Miskolci Egyetem Marketing Intézete a III. Országos Városmarketing Versenyt a felsőoktatási intézmények hallgatói számára.

Az ez évi versenykonceptió szerint először a városok vezetői kaptak felkérést, hogy fogalmazzanak meg konkrét szakmai feladatokat, melyek megoldásában szívesen veszik a felkészült fiatalok elemzését, ötleteit, javaslatait.

A versenyt nagy érdeklődés fogadta, közel ötven csapat jelentkezett az ország felsőoktatási intézményeiből. Végül 37 írásbeli pályamunka érkezett az első fordulóra, 13 főiskola, egyetem hallgatói 26 különböző településről írtak tanulmányt.

A választott város vezetésével, munkatársai támogatásával kidolgozott pályamunkákat független akadémiai és gyakorlati szakemberekből álló zsűri értékelt, valamint a választott település önkormányzatának véleményezte, ellenőrizte a munkák hitelességét.

A verseny második, szóbeli fordulóján 2014. március 7-én a legjobbnak ítélt csapatok mérhették össze tudásukat a tanulmányok, javaslatok prezentálásában, megvédésében.

A zsűri tagjai voltak: Maráczai Gábor, stratégiai és marketing igazgató, Magyar Turizmus Zrt., Hinora Ferenc, igazgató Hinora Group, a Magyar Marketing Szövetség elnöke, Bercki Klára marketingvezető, MAPI Zrt., Mráz Gergő lapmenedzser, Turizmus Trend, Dudás Tiborné a BOKIK titkára.

A döntő résztvevői: A döntőben a 13 legjobb pályamunkát beküldő team csapott össze, egyikük Németországból, a világháló segítségével tartotta prezentációját. A döntős csapatok alfabetikus sorrendben, választott városuk és oktatási intézményük jelölésével:

Csapat	Intézmény	Város
A-TEAM	Széchenyi István Egyetem	Lébény
Cities4People	Budapesti Műszaki Gazdaságtudományi Egy.	Komárom
Fiatalok a jövő városaiért	ELTE	Badacsonytomaj
Fifo	Pannon Egyetem	Várpalota
Ideaberries	Budapesti Corvinus Egyetem	Martonvásár
Last minute	Miskolci Egyetem	Szombathely
LIA	Miskolci Egyetem	Kiskőrös
ME-ZED	Miskolci Egyetem	Szikszó
NyERŐmű	Szent István Egyetem	Tapolca
Puttony Pajtások	Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola	Tokaj
SpamMed	Debreceni Egyetem	Hajdúszoboszló
Szuper Trió	Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola	Békéscsaba
Vaskakas2017	Széchenyi István Egyetem	Győr

A verseny védnökei voltak: Dr. Szűcs Lajos, a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének elnöke, Dr. Gémesi György, a Magyar Önkormányzatok Szövetségének elnöke, Dr. Mengyi Roland, a B.A.Z.-Megyei Közgyűlés elnöke, Dr. Kriza Ákos, Miskolc Megyei Jogú Város polgármestere.

A verseny szakmai támogatói, szponzorai: Magyar Marketing Szövetség, MAPI Magyar Fejlesztési Iroda Zrt., Hinora Group, Magyar Turizmus Zrt., Akadémiai Kiadó, Tokaj Kereskedőház Zrt., BOKIK Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Kreatív magazin - Turizmus Trend magazin, Turizmus Kft., HVG-hetilap, Észak-Magyarország napilap.

A verseny együttműködő városai: Abádszalók, Badacsonytomaj, Békéscsaba, Győr, Hajdúszoboszló, Kaposvár, Kecskemét, Kiskőrös, Komárom, Lébény, Martonvásár, Miskolc, Paks, Pusztaszabolcs, Sarkad, Sárospatak, Sárvár, Siófok, Szarvas, Szikszó, Szolnok, Szombathely, Tapolca, Tata, Tokaj, Újkígyós, Várpalota, Zalakaros.

Az együttműködő városok címer-fala

A szponzoroknak köszönhetően a versenyzők a gyakorlati tapasztalatokon, a verseny közben felépített kapcsolataikon túl több százezer forintos pénzjutalmakkal és ajándékokkal, jegyekkel, belépőkkel, folyóirat-előfizetésekkel lettek gazdagabbak. Így többek között valamennyi döntőben résztvevő versenyző értékes könyvekkel tért haza az Akadémiai Kiadó, valamint Miskolc Város felajánlásának köszönhetően, a Turizmus Zrt. ajándéksomaggal lepte meg a versenyzőket, a Tokaj Kereskedőház Zrt. és Miskolc Város borokkal kedveskedett, a HVG folyóiratokkal, míg a Turizmus Trend előfizetésekkel ismerte el a csapatok munkáját

Különdíjat ajánlott fel Komárom, Siófok, Kiskőrös, Kaposvár és a Tokaji Borvidék Szőlészeti Borászati Kutatóintézet Világörökségi Gondnoksága a városukat feldolgozó hallgatóknak. A Tata városa által felajánlott 4 fő részére szőlő hétvége a közönség által megszavazott csapaté lett. A Turizmus Kft. a legjobb turisztikai témájú előadásért előfizetésekkel honorálta a munkát. Különdíjat kapott a legvidámabb prezentáció készítője a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségétől, valamint a Magyar Önkormányzatok Szövetsége Fortuna viaszdíját ajánlotta fel pénzjutalom és ajándéksomagok formájában.

A nyertes a Miskolci Egyetem ME-ZED csapata lett, akik Szikszó számára készítettek gazdaságfejlesztési javaslatokat a közeljövőben épülő Hell Ring településre ható lehetőségeinek kihasználására. A prezentációjuk során a város polgármestere videó üzenetben biztosította a csapatot támogatásáról, elismerve a hallgatók munkáját.

A verseny I. helyezettei

Második helyezést a Győr Európai Ifjúsági Olimpiára való felkészülését támogató pályamunkájával a Széchenyi István Egyetem Vaskakas2017 csapata kapta, míg harmadikként a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola Puttony Pajtások nevű csapata végzett, akik Tokaj fellendítését tűzték ki célul.

További információk, fotók a legutóbbi megmérettetésről a verseny honlapján:
<http://www.marketing-turizmus.hu/varosmarketing/>

A verseny zsűrije

A III. Országos Városmarketing Verseny első helyezést elért pályaművének összefoglalója

Barta Eszter - Mustos Dániel - Tahi Zoltán¹

Szikszó gazdaságfejlesztési koncepciója

Fejlesztési koncepciónk Szikszó gazdasági fellendülésének érdekében jött létre. A ME-ZED nevet viselő csapatunk három tagja Barta Eszter, Mustos Dániel és Tahi Zoltán, a Miskolci Egyetem Marketing Intézetének hallgatói. Erre utal a választott csapatnevünk is, ME – mint Miskolci Egyetem, ZED – mint a keresztneveink kezdőbetűi. A koncepciónk kidolgozása során konzulensünk Dr. Molnár László volt, a Miskolci Egyetem Marketing Intézetének oktatója.

Az egyetem mester- és alapszakos diákjaiként úgy gondoljuk, hogy szakmailag hasznos és megvalósítható javaslatokkal tudunk hozzájárulni az általunk választott város gazdasági fejlődéséhez.

Kulcsfogalmak: gazdaságfejlesztés, marketing

JEL-kód: M31, O13, R11

A kutatás célja, feladatai

Elsődleges célunk természetesen az, hogy a városnak hasznos és megvalósítható ötletekkel szolgáljunk. Fő feladatunk egy Szikszó gazdasági fejlődését támogató programsorozat kidolgozása volt. Ezt alapvetően két kérdéskör alapján vizsgáltuk meg, amelyek egyúttal tartalmazzák az általunk felállított legfőbb célokat is:

- Hogyan lehet az ott élő lakosok életminőségén javítani?
- Milyen eszközökkel lehet befektetőket és turistákat csalogatni a városba?

Fejlesztési célként fogalmaztuk meg az infrastruktúra fejlesztését a városon belül és a régióban is, annak érdekében, hogy a lakosok és a Szikszóra látogatók minél rövidebb időn belül a városba érijenek. Fontosnak tartottuk a fejlesztést az oktatási, kulturális és egészségügyi területeken is, amelyeket különböző rendezvénysorozattal, programokkal terveztünk megvalósítani. Természetesen a környezet tudatosságra is nagy hangsúlyt fektetünk, minden célkitűzésünk ennek tükrében valósul meg.

A kutatás módszere

Pályázatunk létrejöttét szekunder és primer kutatás egyaránt segítette. Az első periódusban a szekunder kutatás keretein belül információkat gyűjtöttünk Szikszóról. Nagy segítségünkre volt ebben a város honlapja, és Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Területfejlesztési Koncepciója (2012), amelynek egyes oldalain Szikszót érintő pozitívumokkal és negatívumokkal is találkozhattunk. A Szikszói Kistérség Agrárstruktúra és Vidékfejlesztési Programja (2004), Szikszó Város Településrendezési Terve (2011), és Szikszó Város II. Környezetvédelmi Programtervezete (2008) is segítette kutatásunkat. Ezen kívül fontos adatokat gyűjtöttünk a Központi Statisztikai Hivatal honlapján, ami lehetővé tette, hogy a szükséges adatokat ábrák segítségével jelenítsük meg elemzésünk során. Szekunder kutatásunkat segítették továbbá a városmarketinget célzó szakirodalmak, kiemelve Dr. Piskóti István: Régió- és településmarketing (2012), illetve Puczkó László-Rátz Tamara: Az attrakciótól az élményig (2011) című könyveit.

Primer kutatásunk során több héten keresztül tettünk látogatásokat Szikszóra, hogy átérezzük a város hangulatát, és fel tudjuk venni a kapcsolatot a város legfontosabb szereplőivel. A vizsgálatot megelőzően készítettünk két szakértői interjút a Miskolci Egyetem Marketing

¹ Felkészítő tanár: Dr. Molnár László

Intézetének oktatóival – Dr. Piskóti Istvánnal, és Gulyásné dr. Kerekes Ritával -, akik nem csak szakértői véleményükkel járultak hozzá munkánkhoz, hanem szikszói lakosokként is kifejtették az álláspontjukat.

Kutatási eredmények

A helyzetelemzés során megvizsgáltuk a város adottságait és rájöttünk, hogy Szikszó városa sok erősséggel és potenciállal rendelkezik, de emellett sok a gyengeség, és a hiányosság az egyes területeken. A kínálatot érintve megállapítottuk, hogy a település rengeteg előnnyel rendelkezik, úgy, mint a földrajzi elhelyezkedése, vagy a kulturális értékek őrzése. De számos hátránnyal is küszködik, ilyen például az elvándorlás, vagy a turizmus hanyatlása. A város kommunikációs eszköztárát szegényesnek, összehangolatlanak, és elavultnak ítéltük meg. Az elemzést elvégezve úgy döntöttünk, hogy átfogó, minden területet érintő javaslati csomagot nyújtunk Szikszó számára.

Javaslatok

Szikszó gazdaságfejlesztő koncepcióját 8, a létrehozandó Gazdasági Együttműködést Irányító Szervezet által összefogott programcsomag alapján valósítanánk meg. A szervezetet annak érdekében hoznánk létre, hogy egy kézben összpontosuljon a megvalósítás, és hogy az önkormányzatot bizonyos részterületeken tehermentesíteni tudjuk. Kiindulópontunk a jelen, vagyis 2014, a 8-pontos programcsomag teljes megvalósítását 2020-ban fejeznék be. Szikszó 6 állomáson keresztül jutna el gazdasági fejlődésének csúcsára. Ezek a programok egymásra épülnek, egymást indukálva működnek.

1. Programcsomag (A száguldó kerék)

Koncepciónk kiindulópontja, első programcsomagunk témája a HELL Ring, és a hozzá tartozó HELL komplexum megépülése. A HELL energiatal-gyár nagyszabású beruházása hatalmas lehetőséget jelent Szikszó számára. A hat milliárd forintos projekt keretében nemzetközi versenyek rendezésére is alkalmas autó- és motorsport komplexum épül a település déli részén. A 2,6 km hosszú aszfaltcsík Magyarországon kizárólag a Forma-1-et is vendégül látó Hungaroringhez lesz hasonlítható.

A tervek szerint 2014-ben megépül a pályához tartozó versenyépület és egy fedett, valamint egy nyitott gokart pálya. A versenypályán a tervek szerint lehetőség lesz autóbérlésre, de saját autóval vagy motorral is be lehet majd jutni a ringre.

A pálya úgy épül meg, hogy lehetőség lesz a későbbi meghosszabbítására (4km), így elviekben a Forma-1 és a MotoGP mezőnyét is vendégül láthatja majd a jövőben.

A komplexum vendégei számára négy csillagos hotel, éttermek, valamint konferenciatermek is rendelkezésre állnak majd. A HELL Energy Drink Kft. az érkező családokra is gondolt, hiszen itt épülhet fel Közép-Kelet-Európa legnagyobb és legszínvonalasabb szabadterti játszótere, mintegy 5000 négyzetméternyi területen.

2. Programcsomag (A vonzás hatalma)

Ez a nagyszabású beruházás azonban megköveteli a működő helyi és új vállalkozások beszervezését, a HELL komplexum kiszolgálása érdekében. A szolgáltatók, vállalkozók Ringre történő bevonását tekintjük tehát programcsomagunk második állomásának.

Itt tehát a Hell Ring és Szikszó gazdasági szereplőinek összefonódására egy lehetséges forgatókönyvet szeretnénk bemutatni. Itt többek között olyan vállalkozásokra gondolunk, amelyeknek a fő tevékenységi körük, a következő: takarítás, karbantartás, vendéglátás, élelmiszer beszállítás, személy- és vagyónvédelem. Fontos, hogy ha a Hell nem talál bizonyos feladatokra megfelelő vállalkozót vagy munkaerőt, akkor a régió többi vállalkozásából válogasson, biz-

tosítva ezzel az egyébként is nehéz sorsú országrész fejlődését. Ez a fajta szoros együttműködés a 2 pólus (Ring, Szikszó) között, mindkét fél számára előnyös lenne, hiszen céljuk közös: A potenciális látogatók minél hosszabb „pihenésre” ösztönzése.

3. Programcsomag (Az utazó)

A HELL Ring, és kiszolgáló intézményeinek kiépülése nagy gazdasági előrelépést jelenthet Szikszó számára, de mivel kiesik a város vonzáskörzetéből, így gyakorlatilag kialakul a település két pólusa: Szikszó városa és a HELL komplexum. E törés kiaknázásának értelmében harmadik programcsomagunk fő feladata, hogy összekössük a HELL-t és Szikszót, ezáltal bevigyük a Ringre látogató turistákat a városba.

Az általunk készített mélyinterjúk során, rájöttünk, hogy a legnagyobb problémát az okozhatja, hogy a Ringre látogató turisták –a minden igényt kielégítő színvonal miatt- nem fognak megfelelő számban a városba látogatni. Ezen probléma orvoslására javasoljuk a Hell komplexum és Szikszó közötti összekötő híd megteremtését.

Ez a híd nem más, mint a városon belül húzódó útvonalrendszer kidolgozása, ami a már meglévő és az általunk javasolt attrakciókat tartalmazná egy-egy állomásként. Minden útvonal kezdőpontja a Hell lenne, majd a városhatárt elérve válnának szét, eljuttatva az érdeklődőt a város összes pontjára.

Egyelőre 4 útvonallal készültünk, de ez természetesen bármikor bővíthető és alakítható. Ezek az vonalak keresztezhetik egymást és előfordulhat, hogy egy intézmény több útvonal részét is képezhetik. A könnyebb megkülönböztetés érdekében különböző színekkel jelöltük az útvonalakat. A színek jelentését pedig az egyes útvonalak témaköréhez igazítottuk.

- Szórakozás útja: Az útvonal fontos elemei a helyi éttermek, kávézók és cukrászdák. Új elemei a szabadtéri élményfürdő, szórakozóhelyek és a megújult Magyar-hegyi borfalu.
- Kultúra útja: Ez a legtöbb állomásból álló útvonalrendszerünk. Új eleme a versenyautókat felsorakoztató múzeum.
- Sport útja: Új elemei: Szabadtéri élményfürdő, vízi sportkomplexum a közeli Hernád partján.
- Természet útja: Ez a leghosszabb útvonalunk. Három új eleme, a Természet útja túraútvonal, a Természet útja biciklis túraútvonal és egy tábor.

A kijelölt útvonalak mentén tájékoztató jellegű táblákat, valamint információs pavilonokat helyeznénk el, ahol az információszerzés mellett helyi termékeket is vásárolhatnak a kirándulók.

4. Programcsomag (Örök kaland)

A Komplexum és a város közötti kapcsolat már megvan, ez után el kell gondolkozni arról, hogy milyen attrakciókat kell kialakítani ahhoz, hogy a látogatók szívesen tartózkodjanak a város területén. A meglévő adottságok magasabb szintű kihasználásával, és új létesítmények megteremtésével egy nyolc javaslatból álló programcsomagot hoztunk létre a város kínálatának felendülése érdekében.

- Élményfürdő, amellyel kihasználnánk Szikszó termálfvízforrását, és aktív kikapcsolódást nyújtanánk az oda látogatóknak.
- Múzeum, amely a Hell Ringgel összhangban versenyautókat sorolhatna fel.
- Borfalu, a borturizmus újjáélesztéséért.
- Tábor, a magasabb árkategóriás szálláshelyek ellenpólusaként, és a természet kedvelői számára. Sport és művészeti programokkal egyaránt kedveskednénk az oda látogatóknak.
- Szórakozási lehetőségek kialakítása a különböző generációk számára. Játsszóterek építése, koncertek szervezése, szórakozóhely kialakítása.
- Rendezvények szervezése, egészségnapok, kulturális és szórakoztató programok kialakítása.
- Történelmi értékekre való hangsúly fektetése, történelmi tábor létrehozása.

- Kerékpáros rendszer kialakítása, amely az egészség jegyében jönne létre, és az alternatív közlekedés módjaként szolgálna.

5. Programcsomag (A jövő kezdete)

Ötödik programcsomagunkhoz érkezte, az attrakciók megtervezése után megállapíthatjuk, hogy ezek megvalósításához Szikszónak szüksége van a vállalkozók bekapcsolódására. A bevonást a gazdaság minden szektorára tekintettel javasoljuk, úgy, mint a mezőgazdaságot, az ipart, vagy a szolgáltatásokat tekintve. Olyan szolgáltató egységek kellene majd, amelyek a turisták igényeit kielégítik, úgy, mint a szálláshelyek, szórakoztató intézmények, vendéglátóhelyek. A szolgáltatások mellett javasolnánk a mezőgazdasági termelés kapacitás növelését is, valamint a megtermelt javak helyi feldolgozását, helyi termékek értékesítését. Ahhoz viszont, hogy a vállalkozóknak érdekükben álljon Szikszón működteti vállalkozásukat, szükséges a város felől egy támogatási rendszer kidolgozása. A vállalkozói kedvet egy 6 pontból álló kedvezményrendszerrel próbálnánk fejleszteni.

1. A vállalkozások segítése olcsó vagy ingyenes telekkel
2. Iparüzési adókedvezmények nyújtása
3. Kedvezményes bérleti díjak
4. Kedvezményes földhasználati díjak
5. Gazdaságfejlesztési alap működtetése
6. További helyi adókedvezmények (ingatlanadó, kommunális adó, idegenforgalmi adó vonatkozásában nyújtott kedvezmények)

6. Programcsomag (A közösségi háló)

Gazdaságfejlesztő koncepciónk záró programcsomagjában a vállalkozásokon túl javasolnánk a helyi lakosság programba való bekapcsolódását is. Ez főként a vállalkozások által kínált munkahelyek betöltésére irányulna. Így gazdaságfejlesztő programunk a munkahelyteremtéssel ér véget, amely elősegíti a helyi lakosság életszínvonalának növelését, és a településen kívüli lakosság Szikszóra költözését. A munkahelyteremtésen kívül a civil szervezetek támogatására is gondolunk, amely szintén a lakók jólétét hivatott segíteni.

Hat-szintes fejlesztési koncepciónk alapfeltételeit két újabb programcsomag kialakításával biztosítjuk. Egyik az infrastruktúra megfelelő megszervezése, másik pedig a kommunikációs programtervezet. Ezek mindegyike végigkíséri Szikszó gazdaságfejlesztő lépéseit, megteremt számukra az alapokat, és kiegészítést ad a hat lépcsős tervezethez.

E kettő közül elsőként az infrastruktúra fejlesztését támogató programcsomagot ismertetnénk. Úgy gondoljuk, hogy a megfelelő infrastrukturális háttér nélkül gazdaságfejlesztési koncepciónk nem jöhetne létre. Ezért fejlesztéseket javasolnánk az árvízvédelem, oktatás, közösségi közlekedés, hulladékkezelés és az egészségügyi szolgáltatások területein.

A siker másik záloga a Kommunikációs programcsomag. Véleményünk szerint megfelelő kommunikáció nélkül gazdaságfejlesztési koncepciónk sikertelenné válhat, ha nem juttatjuk el a megfelelő üzenetet a célcsoport részére.

Ennek orvoslására alkalmazzuk az integrált marketingkommunikációt, melynek segítségével egy tiszta városmárkát alakítunk ki. Ehhez online és offline eszközöket alkalmazunk.

Az offline eszközök közül elsőként a logót és a szlogent emelnénk ki. A város korábban nem rendelkezett logóval, erre a célra címerét alkalmazta. Ezért megterveztünk egy a várost bemutató modern logót és egy ehhez tartozó szlogent, ami nem más, mint: „Ring · Élmény · Város”. Ez háromféleképpen értelmezhető: mint ringélmény, mint élményváros és megalkottunk egy új fogalmat, a Szikszó-élményt.

1. ábra: Szikszó új logója

Forrás: saját szerkesztés

A következő offline eszköz, melyet kiemelnénk a programcsomagból az arculat. Az integrált marketingkommunikációhoz kapcsolódva egységes városképet alakítanánk ki arculati terveinkkel, melyen minden területre kiterjednek, kezdve a legapróbbtól a legnagyobbig. Gondolhatunk itt a névjegykártyára, dokumentum borítókra, dokumentum fejlécre, de akár még az egységes öltözékre is. Részletes terveinkkel készítettünk egy Arculati kézikönyvet, mely bővebben mutatja be az általunk tervezett arculati elemeket.

Ha online eszközökről van szó, akkor mi az, ami mindenkinek először az eszébe jut? Ez nem más, mint a honlap. A város saját weboldala, már fejlesztésre szorul, ezért készítettük el a város új honlapjának tervét, amely illeszkedik az egységes arculathoz, illetve terveink szerint modern kódolásával mobilra is optimalizálnánk.

Végül a kiterjesztett valóság alkalmazásunk tervét mutatnánk be. A kiterjesztett valóság alkalmazás egy innovatív megoldás, melyet elsőként alkalmazhatna a város az országban, ezért az újdonságra fogékony embereket is bevonhatná a városba. E mellett az alkalmazás Szikszót interaktív módon mutatná be, egyszerűvé és még élvezetesebbé tenné Szikszó felfedezését a turisták számára. Ennek a mobiltelefonos alkalmazásnak a látványterveit is elkészítettük, pályázati anyagunkban részletesebb információk olvashatóak erről is.

2. ábra: A kiterjesztett valóság

(1: betöltő képernyő, 2: főmenü, 3: a kiterjesztett valóság élesben)

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

Gazdaságfejlesztési koncepciónk kiindulópontja a HELL Ring létrehozása volt, amely az egész folyamatot elindítja. A HELL komplexum területére helyi vállalkozók becsatlakozását javasoltuk, majd kialakítottunk egy összekötő útvonalat a város és a HELL között, amely nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a város területére érkezzenek a turisták. Ott pedig olyan attrakciókat kínáltunk, amelyek vonzó szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget kínálnak az érkező turisták részére. Az attrakciókat viszont csak a vállalkozók, és a helyi lakosok bevonásával tudnánk elérni. A vállalkozók programba való becsatlakozásával új munkahelyeket teremthetünk a helyi, és városon kívüli lakosság számára, amely gazdaságfejlesztő koncepciónk egyik legfőbb feladata.

A kínálat mellett a kommunikációra is gondoltunk. Átfogó grafikai programcsomagot hoztunk létre Szikszó számára, és megtervezünk egy kiterjesztett valóság nevű alkalmazást, amely szorosan kapcsolódik kínálati tervünkhöz, és egyedülállóvá teszi a várost az ország turisztikai attrakcióinak sorában.

Irodalom

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés, Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Területfejlesztési Koncepciója, Helyzetelemzés, 2012

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés - Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Területfejlesztési Koncepciója, Javaslatértékelési szakasz, 2013

Szikszó és Térsége Fejlesztési Társulás, Regio Partner Vidékfejlesztési Kutató- és Tanácsadó Kft, Kompolt: Szikszói Kistérség Agrárstruktúra és Vidékfejlesztési Programja, Szikszó, 2004

Szikszó város Önkormányzata, Szikszó Város Településrendezési Terve, Szikszó, 2011

Szikszó város honlapja (www.szikszo.hu)

Központi Statisztikai Hivatal honlapja (www.ksh.hu)

Piskóti István (2012): Régió- és településmarketing - Marketingorientált fejlesztés, márkázás, Budapest: Akadémiai Kiadó

V. „Periféria” (LHH) Nyári Egyetem

Idén ötödik alkalommal kerül megrendezésre Irotán 2014. augusztus 12-15. között Prof. Dr. G. Fekete Éva szakmai vezetésével a Miskolci Egyetem Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézete és az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány közös szervezésében a TÁMOP 4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0001 „KEZEK” projekt által támogatott leghátrányosabb helyzetű térségek társadalmi és gazdasági helyzetével, fejlesztési sajátosságaival foglalkozó Periféria Nyári Egyetem. A délelőtti órákban terepmunkában, délutánonként szakmai előadásokon vehetnek részt a nyári egyetemi polgárok.

Augusztus 12. (kedd) – VIDÉKI ERŐFORRÁSOK, POSZTMODERN VIDÉK(FEJLESZTÉS)**1. panel (14:00-16:00)**

Dr. Czene Zsolt – főosztályvezető-helyettes, Nemzetgazdasági Minisztérium, Területfejlesztési Tervezési Főosztály

Dr. Kis Krisztián – főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem, Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet

2. panel (17:00-19:00)

Brunda Gusztáv – gazdaságfejlesztési szakértő

Terepmunka előkészítése**Augusztus 13. (szerda) – HELY ÉS FEJ****Terepmunka (9:00-12:30) Kreativitás és innováció a periférián****3. panel (14:00-16:00)**

Dr. Káposzta József – dékán, egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gödöllő

4. panel (17:00-19:00)

*Jon Thorne, Debreczeni Gábor – INHUB inkubátor, tulajdonos, menedzser igazgató
Rőczei Norbert - BOCS / Bódva-völgy - Cserehát Mentorprogram*

Augusztus 14. (csütörtök) – FENNTARTHATÓ, KÖZÖSSÉGI FOGLALKOZTATÁS**Terepmunka (9:00-12:30) Kreativitás és innováció a periférián****5. panel (14:00-16:00)**

Sélley Andrea – közösségfejlesztő, Dialóg a Közösségekért Közhasznú Egyesület

Prof.Dr. G.Fekete Éva – egyetemi tanár, Miskolci Egyetem

6. panel (17:00-19:00)

Csabai Gyula – Boldva község polgármestere

Augusztus 15. (péntek) - ÉRTÉKELÉS**Terepmunka értékelése, tapasztalatok összegzése, zárás (9:00-12:30)**

KITEKINTŐ

Erős Adrienn

Bartha Zoltán – Sáfrányné Gubik Andrea – Tóthné Szita Klára: Intézményi megoldások, fejlődési modellek

(Miskolc: GNR Kereskedelmi és Szolgáltató Bt., 283 p.)

A klasszikus közgazdasági vizsgálódások legősibb problémáját, a makrogazdasági növekedés kérdését járja körül az Intézményi megoldások, fejlődési modellek című könyv (elektronikus formában elérhető a <http://ideas.repec.org/p/pramprapa/50901.html> címen). Alapvető célkitűzése az, hogy nemzetközi kvantitatív összehasonlításokra alapozott gazdaságpolitikai javaslatokat fogalmazzon meg a döntéshozók számára. Kiindulási modellje, amely segítségével elvégzi az OECD országok összehasonlító vizsgálatát, három alapfeltevésre épül: a gazdasági fejlődés kulcsa inkább több, mint kevesebb tényező fennállásában rejlik; e tényezők között meghatározó szerepet töltenek be az ún. intézményi összetevők; az intézményi tényezők fontossága miatt a fejlődés nem unilineáris formában valósul meg, hanem egymástól lényegesen különböző fejlődési pályák léteznek egymás mellett.

A könyv áttekinti a fejlődés és növekedés közgazdasági irodalmát, és számba veszi azokat a tényezőket, amelyek megjelentek a fejlettség vagy elmaradottság okaként a különböző korszakok különböző iskoláinál. A téma irodalmának feldolgozása alapján világosan kirajzolódik, hogy a fejlettséget vagy elmaradottságot döntően két motívummal igyekeztek magyarázni. Egyrészt markánsan megjelenik a fejlettség szintjét belső tényezőkkel magyarázó elméletcsokor (pl. a megtakarítások és a tőkefelhalmozás, a humántőke, a gazdaság- és társadalomszerkezet, a kormányzati kudarcok kérdéskörei). Másrészt ugyancsak jelen vannak, bár nem olyan jelentős súllyal, mint az előbbiek, a külső tényezők fontosságát kiemelő elméletek (pl. kölcsönös függőségek, centrum-periféria viszonyok, transznacionális cégek, munkamegosztás sajátosságai). E két vonalat a könyv a fenntarthatósági feladatokkal is kiegészíti, így az elemzéshez használt modell három, ill. négy dimenziós, a fejlődés-fejlesztés irányait négy potenciálba sorolja: belső és külső potenciál, valamint jövőbeli és zöld potenciál. A belső potenciál azokat a tényezőket tömöríti, amelyek az ország pillanatnyi jóléte szempontjából meghatározók; a külső potenciálba a külső versenyképesség meghatározó tényezői kerültek; a jövőbeli potenciál azokat az elemeket hivatott képviselni, amelyek biztosítják, hogy a magas külső és belső potenciál tartósan fenntartható; végül a zöld potenciál a környezeti kihívásoknak való megfelelés meghatározó tényezőit tartalmazza.

A kidolgozott modell (továbbiakban: JKB modell) alap gondolatához tartozik, hogy a fenti potenciálok tényezői egymástól jól elkülöníthetők, és közöttük átváltások (trade-off) érvényesülhetnek. A bérszínvonal meghatározói például nagyon különbözően érintik az egyes potenciálokot: a magasabb béreket kiváltó tényezők a belső potenciált erősítik, a külsőt viszont ronthatják; a jövőbeli potenciálra ugyancsak kedvezően hatnak, amennyiben a magasabb jövedelmek mellett a lakosság oktatási és egészségügyi kiadásai (befektetései) is magasak lehetnek; a zöld potenciált ugyanakkor ronthatják, amennyiben ökológiai értelemben túlfogyasztáshoz vezetnek. Az is egyértelmű, hogy az egyes potenciálok meghatározó tényezői nem homogének, akár időbeliségüket, akár beágyazottságukat tekintjük, nagyon különböző minőségűek. A JKB modell második alapfeltevése az, hogy e tényezők között elsőbbséget élveznek, nagyobb fontossággal bírnak az intézményi tényezők. Ezek jellegzetessége, hogy mélyebb társadalmi beágyazottsággal bírnak (vagyis beépülnek a mindennapi rutinokba), ezért nehezebben és lassabban változtathatók meg. Gazdaságpolitikai szempontból az is problémát jelent, hogy az intézményi beágyazottság kihatással van az irányváltások sikerességére is, ami a rendszeridegen reformok kudarcának gyakori oka.

A JKB modell potenciáljait indexekkel számszerűsíti a könyv. Ezeknek az indexeknek az összetevőit szakértői megkérdezés alapján választották ki. Az egyes összetevők operacionálizálása, majd a mérésre használt változók értékeinek 1-7-es skálára való átszámítását követően kiszámítható egy-egy ország Jövőbeli (J), Külső (K), Belső (B) és Zöld (Z) indexe, ezek alapján pedig valamennyi OECD ország elhelyezhető a belső, külső, jövőbeli és zöld potenciált mérő skálák mentén. Amennyiben a JKB modell kidolgozásánál felhasznált kiinduló feltételezés igaz, és valóban több párhuzamos fejlődési pálya figyelhető meg a fejlett országok között, a J-, K-, B- és Z-indexek alapján jól elkülönülő csoportok kell kirajzolódjanak a 34 tagú OECD-ben.

Ezen csoportok felderítésére klaszteranalízist használ a könyv, és végül az ún. felezéses módszer alapján sorolja viszonylag homogén csoportokba az OECD tagokat. A legtöbb OECD tag vagy a duális, vagy a nagyvállalati bürokratikus, vagy a humántőkére épülő, tudásalapú modellbe sorolható, ill. a Z-indexbeli teljesítmény alapján kirajzolódott még az öko-innovációs modell is. Az egyes csoportok elnevezése, fő jellemzőinek feltérképezése faktoranalízis segítségével történt. A faktoranalízis rávilágított arra, hogy az egyes OECD országok erős jövőbeli, külső, ill. belső potenciálbeli teljesítménye (magas indexértékek) milyen más gazdasági-társadalmi tényezővel (főleg: intézményi tényezővel) áll szoros kapcsolatban.

A klaszteranalízis alapján felállított csoportok fő jellegzetességeit, fejlődésük kulcstényezőit tehát a faktoranalízis eredménye világította meg. A felsorolt négy modell fejlődési pályának is megfeleltethető, ezért a könyv hátralévő fejezetei annak bemutatására koncentrálnak, hogy milyen gazdaságpolitikai intézkedésekre, társadalompolitikai beavatkozásokra van szükség akkor, ha egyik vagy másik fejlődési pálya irányába szeretne egy ország elmozdulni.

A duális modellnek a külső erőforrások bevonására irányuló fejlődési pályát, gazdaságpolitikai irányt felelteti meg. Az ebbe a csoportba tartozó országokra jellemző, hogy a gazdaság növekedése nagymértékben a külső erőforrások felhasználásától függ. Ennek több következménye is van: egyrészt jelentős különbség figyelhető meg a külső és a belső tőkével működtetett vállalkozások hatékonysága között; másrészt a társadalom egy jelentős része kizorul a hatékony, és így viszonylag magas béreket kínáló munkahelyekről – e két jelenség miatt kapta ez a modell a duális elnevezést; harmadrészt a külső erőforrások fontossága miatt a kormányzat kifelé orientált, intézkedései a külső erőforrások tulajdonosainak igyekeznek kedvezni. A klaszteranalízis eredményei szerint ez a fejlődési irány jellemezte Magyarországot, és a térségbeli más OECD tagországokat is. Ez a pálya viszonylag kevés, mélyen beágyazott intézményi feltételt kíván meg, ezért viszonylag könnyen megvalósítható bármelyik országban. Veszélye az, hogy belső feszültségekhez vezet, mert gyakran szembenállás van a belső és külső erőforrások tulajdonosainak érdekei között, ami a gazdaságpolitika megosztottságához vezethet.

A nagyvállalati-bürokratikus modell az jellemzi, hogy a vállalati szektor kiemelkedően versenyképes (és nem párosul hozzá olyasfajta kettősség, mint a duális modellhez), viszont ez a versenyképesség részben az erős állami beavatkozással, protekcionizmussal és támogatási politikával megtámasztott. Ezért ezt a belső védelmi zóna megteremtésére törekvő, defenzív fejlődési pályának felelteti meg a könyv. Defenzívnek azért nevezhető, mert fenntartása csak az állami beavatkozással és védőburokkal érhető el, ez pedig a gazdasági folyamatok globalizálódása és az elmúlt évtizedekre jellemző dereguláció miatt erősen kérdéses, hogy meddig tartható fel. Megállapítható, hogy ennek a fejlődési stratégiának rendkívül fontos szereplője az erős állam, amelyik nemcsak abban erős, hogy sok mindent szeretne elérni és befolyásolni, hanem abban is, hogy valóban a kívánt irányba tudja terelni a gazdasági szereplőket. A közösségi gazdaságtani kutatások rávilágítottak, hogy az erős állam és a jó kormányzás feltétele az erős civil kontroll, a társadalmon belüli bizalom magas szintje, tehát olyan összetevők, amik erősen beágyazottak, lassan változnak. Ha ezen tényezők kellően hangsúlyos jelenléte nélkül kíván egy ország erre a fejlődési pályára lépni, akkor annak általában az állam foglyul ejtése, a járadékvadászat elterjedése lesz a következménye, ami szinte szükségszerűen gazdaságpolitikai kudarcokhoz vezet.

A humántőkére épülő modell országai, amint a nevéből is kikövetkeztethető, rendkívül erősek a humántőke és az oktatási rendszer minőségében. E modellnek a belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégiát felelteti meg a könyv. Offenzívnek e stratégiát azért lehet nevezni, mert a fejlődés középpontjába a tudásgenerálást állítja, ami világméretben is a legszűkösebb erőforrás, így annak felhasználása során nincs szükség elzárkózásra, vagy belső védelemre. Ez a pálya a legtöbb ország döntéshozói számára vonzónak tűnik, megvalósítását viszont ugyanolyan intézményi beágyazottságok nehezítik, mint a védelmi zónákra fókuszáló defenzív stratégiát. A finn, dán vagy amerikai példák alapján belátható, hogy az értékes tudás előállítás nem egy egyszeri döntés függvénye, hanem az oktatási rendszer sok évtizedes fejlődésének eredménye, mely fejlődési folyamat néhány év alatt nem reprodukálható.

Végül *az öko-innovációs modell* fejlődési pályájaként a zöld fejlődés stratégiáját írja le a könyv. Elsősorban a skandináv országok sorolhatók ebbe a csoportba, melyek fenntartható fejlődés iránti elkötelezettsége közismert. Fő sajátossága, hogy a zöldülés és zöld fejlődés gondolata egyaránt jelen van a politikai, vállalati és fogyasztói döntések meghozatalánál. Ennek megfelelően felülről semmiképpen sem vezérelhető (bár hosszabb távon alakítható), hiszen a piacgazdaság logikája alapján a lényegi döntések zömét a vállalatvezetők és a fogyasztók hozzák meg. Ebből kifolyólag a zöld fejlődés stratégiájában is kiemelkedő szerep jut az oktatási rendszernek.

A könyv Ausztriáról, Dániáról, Finnországról, Írországról és Norvégiáról készült országtanulmányok segítségével tárgyalja, hogy az egyes fejlődési pályák megvalósulása milyen gazdaságpolitikai intézkedésekkel jár. A jól teljesítő országok példaként szolgálhatnak a defenzív, offenzív vagy zöld fejlődés stratégiáját választó országoknak. De természetesen a vonzónak tűnő pályák közül való választás során figyelembe kell venni az intézményi beágyazottságok által meghatározott „kereteket”.

Angol nyelvű összefoglalók / Summaries

Kocsis Zsolt

The settlement system of Hungary

The stock, network and system of settlements are characterized by many factors, for example geography, history, so we have to face problems, which are hardly to list. One of them is the relatively low level of urbanization in comparison to other European or developed countries. That points on a long term handicap of Hungary's settlement network: few, small cities, weak citizenship from the Middle Age until now. The dramatic change of boundaries after World War I caused broken city-countryside regions along the new borders. The 20th century could not solve the problem of lacking centers, neither the National Concept of Settlement Network Development from 1971, nor the last decades' policy of promoting towns, because we have inner peripheries too, small regions without town. To my opinion, it seems to be crucial to reshape the public administration to create an effective spatial system with clear situations from the point of view of the hierarchy too.

The demographic processes (analyzed on the basic of the latest census of 2011) show a dark future: only on tenth of the settlements have more inhabitants as in 2001, and the most of them are situated in the agglomeration of Budapest or some large cities on the one hand and on the other: further marginalizing despite of growing population, the case of Third World.

Gyenyise Péter – Bognár Zita – Elekes Tibor

Classification of the inhabited area of Miskolc with geoinformatic methods

For a well-operating settlement, leaders and decision-makers have to know the natural conditions and the claims laid by the society. GIS programs are excellent devices to prepare a decision. In the first part of the examination, we qualified the area of the city based on the conditions of slope, aspect and hydrography from the point of view of building. Then we carried out classification from the viewpoint of the society, for which we surveyed the weight of factors, which are important for the inhabitants. We also mapped the objects, which are relevant for the population. In this study we rated the populated area of Miskolc with relative points on the basis of natural circumstances and social demands. We revealed that Tampere, Martintelep, Tatárdomb, Vörösmarty and the city centre have the highest points among the districts of the city.

Nádasi Ildikó

„Kiút” Programme and public employment in a small settlement near Miskolc

Low employment, especially the low employment of the Roma and the difficulties of creating new workplaces are the hardest problems of the Northern Hungarian region. There have been several initiatives to find the solution for them. We deal with the realisation and the experiences of two of them: the public employment based on local municipalities and the microcredit programme that promotes self employment. The elements of the conclusions drawn by conducting interviews and by personal experiences highlight the importance of the general specificities and the imperfections to be solved of the system.

Gulyásné Kerekes Rita

Communication challenges of the civil organization of Abaúj

As being one of the participants of non-profit marketing, civil organisations face communication challenges similar to those of profit-oriented sectors, but to solve these problems they have got by far more moderate resources and are out of managerial skills in most cases.

After elaborating the theoretical frames of social marketing, based on the results of an empirical research – a series of deep interviews-, this study strives to give a useful overview and tool for civil organisations to organise their communication activities even more efficiently and more impressively.

In the meantime, we have to identify who our target audiences are, what the main communication contents are, what our potential means are and what is more, we have to examine whether we can or should speak about integrated communication in the cases of different target audiences and whether the communication contents should differ or not.

Though finding sources eats up human resources at most organisations, communication toward the supported issue and the target audience is as important as persuasion of the staff and the volunteers.

Tőzsér Anett – Taralik Krisztina – Kurcsinka Tamásné - Baranyi Aranka

The economic development opportunities in Heves micro-region

To promote the internal tourism market became essential objective of Hungary. Beside the role of the capital - as destination - it is necessary to develop the rural possibilities, save their values, and promote their attractions. This purpose is very important because it can mean an excellent loophole for the disadvantaged areas of the country, especially for those that own natural sources. We have to find solutions which can keep the visitors to stay longer in these destinations. This would mean more consumption and more demand for the local services, and this means job for the inhabitants. In this study we examined the position of Heves subregion, especially emphasized the possibilities of Kisköre, which abound with natural sources of attractions. Based on this aspect recent review includes a case study of an entrepreneur, whose example can show a possible solution for develop tourism in the disadvantaged Heves subregion. If we want innovations it is essential to investigate the position of the local ventures, because these ventures can be the main sources of the development. It is likely that they plan for longer time than those ventures that only plan the work for the compulsory actuation period.

Némediné Kollár Kitti – Káposzta József

Spatial disparities in Ózd micro-region

Significant socio-economical changes, processes have happened in the last decades in Hungary, which resulted great transformations in the Hungarian settlement system, as well as in the territorial division of the population and in the concentration of the settlements. The integration of spatial economic and social criteria is greatly lacking currently, and the basis of cooperation is weak. Therefore the most important characteristics of the investigated micro-region are that its economic indicators, social, infrastructural, touristic indices are not even close to the national average. The problems include the low number of small and medium sized enterprises, the decrease in industrial employment – the formation of a significant workforce deficit – high unemployment rate, as well as the lack of own contribution needed for gaining resources from tender.

Babják Boglárka

Settlement liquidation project in Kázsmárk

The association of income poverty and residence segregation raises serious social problems. The liquidation of Roma settlements that indicate and increasingly reproduce social and regional handicaps at the same time is a joint task of the Hungarian social and settlement policies. Two out of the European Union supported projects promoted this task in the 2007-2013 programming period. Out of the settlements that joined both programmes, we overview the characteristics and the results of the programme through the example of the settlement of Kázsmárk.

Visnyovszky Gergely - Asztalos Gergely - Dudás Péter

The importance of herbal industry in local economic development through the example of Bükkszentkereszt

The popularity of medicinal herb products keeps increasing. The demand for them has increased by 10-15 percent annually in the past years. Hungary has a meaningful ecological potential in gathering and in the culture of medicinal herbs. 330 medicinal herbal species are known in the territory of the country. Many herbal products are also requested in other countries. The North Hungarian Mountains is one of the six advantaged regions of medicinal herbs production in Hungary. Bükkszentkereszt has a unique reputation within this region thanks to György Szabó "The Herbal Man of Bükk Mountains". Bükkszentkereszt lies in a special geographical situation in the territory of the Bükk National Park. It is advantageous for gathering medicinal plants and for tourism. However, it has difficulties in establishing of infrastructure networks and in application of traditional economic development instruments. The utilization of local resources is exemplary in this village by gathering, cultivation, processing and trade of medicinal herbs. The sector ensures permanent job opportunity for 20 people and seasonal employment for more than 50 people. The sector has a determining role in the organization of local community, tourism and marketing activity of the settlement. The initiation of modern instruments of local economic development could strengthen this role and makes regional adaptation possible.

Keywords: cultivation of medicinal herbs, local employment initiatives, protection of local products, health tourism, service packages, regional cooperation.

Barta Eszter - Mustos Dániel - Tahi Zoltán

Economic development concept of Szikszó – summary of the 1st prize essay of the 3rd Hungarian Town Marketing Competition

Our development concept has been elaborated in order to boost the economy of Szikszó. The three members of our team called ME-ZED are Eszter Barta, Dániel Mustos and Zoltán Tahi, students of the Marketing Institute at the University of Miskolc. The name of our team refers to it: ME as University of Miskolc and ZED as the initials of our first names. Our advisor was László Molnár, PhD, lecturer of the Marketing Institute at the University of Miskolc.

As bachelor and master students at the university, we believe that we can contribute to the economic development of our selected town with professionally useful and feasible proposals.

Szerzőink

<i>Asztalos Gergely</i>	hallgató, Károly Róbert Főiskola
<i>Babják Boglárka</i>	MSc hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Baranyi Aranka</i>	PhD, főiskolai docens, Károly Róbert Főiskola
<i>Barta Eszter</i>	hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Bognár Zita</i>	doktorandusz, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola
<i>Dudás Péter</i>	hallgató, Károly Róbert Főiskola
<i>Elekes Tibor</i>	PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Földrajz Tanszék
<i>Erős Adrienn</i>	PhD, lecturer, Saxion University of Applied Sciences (The Netherlands)
<i>Gulyásné Kerekes Rita</i>	Ph.D, egyetemi docens, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Marketing Intézet
<i>Gyenyizse Péter</i>	PhD, habilitált egyetemi docens, PTE TTK Földrajzi Intézet
<i>Káposzta József</i>	CSc, egyetemi docens, dékán, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet
<i>Kocsis Zsolt</i>	PhD, a földrajztudomány kandidátusa, egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem, Természettudományi Kar, Földrajz- és Környezettudományi Intézet, Társadalomföldrajz Intézeti Tanszék
<i>Kurcsinka Tamásné</i>	főiskolai docens, Károly Róbert Főiskola
<i>Mustos Dániel</i>	hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Nádasi Ildikó</i>	pedagógus, hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Némediné Kollár Kitti</i>	Ph.D., egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet
<i>Tahi Zoltán</i>	hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Taralik Krisztina</i>	PhD, főiskolai docens, Károly Róbert Főiskola
<i>Tózsér Anett</i>	PhD, főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola
<i>Visnyovszky Gergely</i>	hallgató, Károly Róbert Főiskola

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kéri a szerzőket, vegyék figyelembe a formai megjelenésre vonatkozó alábbi szempontokat:

Terjedelem, kiegészítések:

A „Tanulmány” rovatban maximálisan 35.000, a többi rovatokban maximálisan 18.000 karakter terjedelmű tanulmány közölhető.

A tanulmány elejére öt soros összefoglalót, valamint 3-5 kulcsszó megnevezését és JEL-kód meghatározást kérünk

A szöveget fájlban kérjük leadni, lemezen vagy e-mailen. (MS WORD bármelyik változatában lementve.)

Kb. 10-15 sorban rövid összefoglalót kérünk a tanulmányról angolul, valamint a cikkben szereplő ábrák és táblázatok címét is kérjük angolul.

Kérjük a szerző adatainak megadását az alábbiak szerint: név, tudományos fokozat, beosztás, munkahely

Szöveg formázása

Oldalméret: JIS B5 – 18,2 x 25,7 cm.

Margók: fent: 2,22, alul: 2,5, balról: 2,5, jobbról: 2 cm; fejléc és lábléc: 1,25 cm.

Betűtípus és betűméret: Times New Roman 10-es, a jegyzetek 9-es betűmérettel.

Bekezdések: cím után nincs behúzás, egyébként 0,7 cm, a bekezdések között sorkihagyás nincs.

Címek: stílusbeállítás nélkül, fő cím és a fejezetek címei vastag, az alfejezetek címei vastag és dőlt betűtípussal.

Szövegközi kiemelések: szimpla dőlt betűtípussal.

Ábrák, táblázatok:

Terjedelmi okok miatt kérjük, hogy egy tanulmányban legfeljebb 4-5 ábra szerepeljen.

Az ábrákat (pl.: térképek, diagramok, rajzok, fényképek) és táblázatokat megfelelően formázva a szövegbe építve kérjük elküldeni. A fénymásolással, szkenneléssel készült ábrákat nem tudjuk elfogadni, mert a nyomda számára nem megfelelő a minőségük. Színes ábrák közlésére sincs módunk. Mindenképpen szükséges az ábrák és táblázatok külön számozása (pl.: 1. ábra; 2. ábra; 1. táblázat; 2. táblázat), s hivatkozásuk pontos feltüntetése a szövegközben, zárójelben, döntve: (1. ábra) vagy (1. táblázat).

Az ábra címét az ábra alatt, középen elhelyezve, a táblázatok címét a táblázat fölött balra igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrák és táblázatok alatt fel kell tüntetni a forrást is. Ha saját készítésű az ábra, akkor a „Forrás: Saját szerkesztés, ill. Saját számítás.” megnevezést kell használni.

Irodalmi hivatkozások, jegyzetek:

Az irodalmi hivatkozásokat minden esetben kérjük feltüntetni, a szerző vezetéknevét és a kiadását évét zárójelbe téve. Pl.: (Conti 1993). Pontos idézetnél az oldalszám is szükséges. Pl.:

(Conti 1993, 76) vagy (Conti 1993, 76-86). A hivatkozások ne lábjegyzetként, hanem csak a fent leírt formában kerüljenek a szövegbe.

Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepeljenek, amelyekre a szövegközben hivatkozás található, s minden meghivatkozott irodalmat feltétlenül fel kell tüntetni az irodalomjegyzékben.

A jegyzeteket kérjük a szöveg végén, számozott formában elhelyezni. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák, ne legyen bennük pl. ábramagyarázat, hivatkozás.

A szöveg után kérjük beírni az irodalomjegyzéket, a következő alapformákban:

Könyv: szerző (megjelenés éve): *A mű címe*. A kiadás helye: a kiadó neve.

Folyóirat: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. *A folyóirat neve*. (Az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma.

Gyűjteményes kötetben szereplő cikk: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. In: *A gyűjteményes kötet címe*. (szerk. vagy ed(s): Szerkesztő(k) neve), a kiadás helye: a kiadó neve, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

Példák:

CRONAUGE, U. (1992): Kommunale Unternehmen. Berlin: Erich Schmidt Verlag

ALCHIAN, A.-DEMSETZ, II. (1972): Production, information costs and economic organisation. *America Economic Review*, 2. 775-795.

PÉTERI G. (1991): Az önkormányzatok és oktatási intézményeinek viszonya, finanszírozási kérdések. In: *Önkormányzat és iskola*. (szerk.: Kozma T.) Budapest: Oktatókutató Intézet, 122-154.

Köszönjük!

Szerkesztőség